

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2024 · MÁJUS ■

XXXIII. ÉVFOLYAM, 2024. MÁJUS

TARTALOM

■	3	PÉNTEK ORSOLYA	■
		Barcelona Velence	(úti-esszék)
■	19	WITOLD GOMBROWICZ	■
		Elment a józan eszem	(Napló, 1961)
■	27	TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS	■
		Szocializmusról a református ifjúságnak Internacionálé	(esszék)
■	37	KÖRÖSSI P. JÓZSEF	■
		Grand Cafe (Budapest, 2003. április)	(novella)
■	42	TÓTH RAMÓNA MIRTILL	■
		„Valójában nincs is olyan, hogy mindennapi”	(Interjú Légrádi Gergellyel)
■	47	NEMES Z. MÁRIÓ	■
		Majmok Titkos Élete	(részletek)
■	49	LIPCSEY EMŐKE	■
		Citromsárga és azúrkék	(novella)
■	56	BENESÓCZKY LÁSZLÓ	■
		Két sors, cserélve	(vers)
■	57	NYERGES GÁBOR ÁDÁM	■
		Próbaidő	(novella)

64

NAGY KOPPÁNY ZSOLT

A lepergés

(versek)

Amíg még, még amíg

67

ZAKARIÁS CECÍLIA

Sehol semmi

(novella)

69

MÁTHÉ ZSUZSA

Színből szőtt világ

(kisregény/részlet)

72

JOLSVAI ANDRÁS

Édesszájűak

(regényrészlet)

86

KALMÁR ÉVA

Kosztolányi Dezső: Kínai versek

(előszó)

89

KALMÁR ÉVA és JÓZAN ILDIKÓ

A kínai versek kritikai kiadásáról

(tanulmány)

Címlapfotó: John S. Dykstra

KALLIGRAM
*Művészet és Gondolat*FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:

Ágoston Attila (koordinátor)

oz.kalligram@gmail.com

Száz Pál

palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia

szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia

toth.czifra.julia@gmail.com

Tóth Ramona Mirtill

toth.ramona.mirtill@gmail.com

Rácz Ágnes Éda

raczagneseda@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:

Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,

Keserű József,

Márton László,

Németh Zoltán,

Hizsnay Zoltán,

Rédey Zoltán

Szerkesztőség:

KALLIGRAM, spol. s r. o.

Staromestská 6/D

P. O. Box: 223

SK-810 00 Bratislava 1

Tel.: 00421 / 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint

a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská

pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlače;

Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava

214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:

ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap

(Realizované s finančnou podporou

Fondu na podporu kultúry národnostných

menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

**KULT
MINOR**

Kiadja a Kalligram Polgári

Társulás / OZ Kalligram, Hlavná

/ Fő utca 37/19, SK-929 01

Dunajská Streda / Dunaszerdahely

[IČO:42291810] és a Pesti Kalligram

Kft., 1094 Budapest, Tűzoltó u. 8. sz.

fél em. 2. Adószám: 12241273-2-43

Nyomda / Tlačiareň: Colortoys Bt., Győr.

Példányszám / Náklad: 500 db / ks

Ára / Cena: 700 Ft / 3 EUR.

Magyarországon terjeszti

a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.

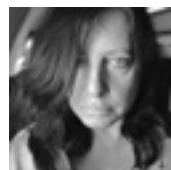
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap

10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

Barcelona

A senyera, a katalán zászló ernyedten bukik alá egy erkélyről. Nincs szél. Sötét van és decemberhez képest: meleg. Éjfél körül jár. Mostanában mindenhová éjjel érkezem. Lassan hat éve, hogy úton vagyok, havonta kétszer-háromszor repülök; tudom, hogy az egyes kapitányok hogy' teszik majd le a gépet, és a legtöbb reptéren van törzshelyem.

Észrevétlenül lettem csavargó, talán Milánóval kezdődött, ahonnan nekiindultam Olaszországnak, aztán eljutottam Párizsig, de Párizs hideg volt és udvariatlan. Továbbálltam az Ibériai-félszigetre, onnan rövid pesti pihenővel Prágába mentem, aztán viszsza, délnek. Nem kerestem már régesrég semmit, de még mindig utazni volt a legjobb.

Átmentem Európán keresztül és hosszában Namkhai Norbu tibeti dzogscsenmester könyvével, máskor Patandzsival, utóbbi kétezer évvel ezelőttről szólt hozzám; minden, amit érzel, minden, amit gondolsz, minden, amit tapasztalsz, csak hullámlás a tudatodban. Hullámok: vrtti. Minden, ami keletkezik, megsemmisül, szólt közbe Namkhai Norbu, semminek nincs lényegisége, minden a tudatodban keletkezik, legyen az érzelem, gondolat, tapinthatónak vélt tárgy vagy te magad. Valójában: nincs. Semmi más nincs, mint a tudat tágas tere, amelyben felépítet a világot anélkül, hogy ott kint lenne bármi is. Nincs világ. Nincs fa, nincs fű, nincs ég, nincs szerelem és nincs fájdalom. És te magad sem vagy.

Mindennek, ami a világon van, a végső természete az üresség, mondja Namkhai Norbu.

Mindennek, ami a világon van, a végső természete az isten, mondja Patandzsali.

Túlnézek a felhőkön, majd, amikor jeleznek, becsatolom a biztonsági övet. Újabb turbulencia. A sokadik. Mintha rugdalnának.

Te semminek nevezed. Te átmannak nevezed, én nem nevezem meg – mondom magamban. Odakint vastag köd és tejszerű homály. Még mindig ugrál a gép.

Voltam már Spanyolországban néhányszor. Katalóniában soha.

A reptér kaotikus, a hosszú cső, amely a metróhoz vezet, olyan, mint a zugló vasútállomás épülete, ha véletlenül kitakarítják. Senki sem tudja, miként működik a jegyautomata, és milyen jegyet kell venni.

Fixírozom a katalán feliratokat, az x-ekkel és dupla r-ekkel teli figyelmeztetéseket, majd úgy érzésre veszek egy jegyet.

Életemben egyszer totóztam, nyertem kétezer forintot, pedig egyszerűen csak anynyi volt a taktikám, hogy az olasz csapatokra fogadtam mindenki ellenében, a többi meccsen meg találmra, hol erre, hol arra. Most a legszimpatikusabb jegytípusra fogadok. Bejön.

A város barna, olajzöld és sötétkék. Masszív csöndet tapintok a szokásos esti zajokon túl, amely átszivárog a Rambla moráján. Franco börtöncsöndje. Aki Prágából, Varsóból vagy Pestről érkezik ide, vagy Lisszabonba, nagyon jól hallja a város mélyrétegeiben ezt a pestihez, prágaihoz, varsóihoz oly hasonlatos ott maradt csöndet. Nyilas-keresztes, kommunista, falangista, francóista, Salazar embere, Rákosi embere; mindegy, minek a nevében. A kivert fog és a levert vese primér szinten nem politikai kérdés.

Állok a metrókijárat korlátjának támaszkodva, és szimatolom a várost; menta, doh, frissen sült hal, marihuana és kályhán pirított gesztenye és krumpli: egy ember lapáttal kotorja ki a parázsból, felvagdossott újságpapírt teker fel stancilinek, abba csomagolja az adagokat.

A gótikus negyedben vettem ki szobát, közel lehetek hozzá, de nem tudom, a Ramblán melyik irányban induljak el.

Ahogy megfordul a szél, jobb felől megérzem végre a tenger illatát. Ezt vártam. A ház közel van a kikötőhöz.

A negyednek ezen a részén alig van közvilágítás. Az egyik falban kemence ásít, még épphogy parázslík, kesernyés fafüst szaga lengedez körülötte. Halal hentes, a lehúzott redőnye tele van firkálva, Amor és Roma.

Húgszag. Fűszag. Aztán édes illat: vanília. Valaki üvöltözik egy lakásban, a szózuhatag kibukik az utcára. Néha elhallgat, de a másik hang nem válaszol neki. Ezek szerint telefonál. Felnézek. A redőnyök lehúzva mind.

Pedig korántsem alszik a város, morajlik, kiabál és suttog a lakásokban, a kávéházak teraszán és a vendéglők szeparéiban. Az olasz városok átláthatók és átjárhatók, de Barcelona mintha sakktábla-mintákba rendeződne, minden szegmense külön életet él.

Pár lépés, és megvan a cím, amit keresek. A lépcsőház is sötét. Kiráz a hideg, ahogy a mentaillatú arab boltban vacsorára vásárolt chips fém zacskója végigkaristolja a nedves és csúszós falat.

Az ótvar szálloda az első emeleti lakásból lett kialakítva, a pultot benyomorították az előszobába.

Reggel a kikötőben bágyadt a napfény. A tenger szürkés, unott. Bámulom egy ideig a hajókat, aztán elnézek a Montjuic felé. Sehogy sem tudok szabadulni az érzéstől, hogy Barcelona tragikus város, mélyen szomorú.

Visszafordulok. Évtizedekkel ezelőtt marhatták ki a helyéből azt a házat, amelynek a lépcsőszegélye rejtélyes módon benne maradt a mellette lévő épület falában. A cikcakkos vonalon galambok ülnek, mögöttük a napfényben izzik a fal sárgája, a fehér-szürke galamblépcső eltűnik az ég alatt.

A kemencét begyújtották, löki ki a forróságot a tizenöt fokos utcára, a boltban arab zene szól, a Ramblán tüntetők kiabálnak, éltetik a függetlenséget. Intek nekik. De ha Kasztília idegen, a halal hentes itt, a város közepén, az micsoda? Katalán?

A Placa Reial négyszögletes tere az első hely a városban, ahol jó lenni. Mélyet lélegzem, a szemembe süt a nap, csiklandozza az orromat, a fejem felett papagájok kiabálnak a pálmákon. Elandalít a decemberi tavasz.

A teret körbe ölelő árkádok alatt kiválasztom a legnaposabb teraszt.

Nincs semmi magyarázat arra, hogy egy városban az ember miért menekül el a kötőből, miért nézi viszolyogva gyerekkori hőse, Kolombusz Kristóf szobrát és téblábol unottan, vállvonogatva a Casa Batló előtt; és miért áll meg magabiztosan egy ilyen, naptól ragyogó téren.

– A városokat is mi teremtjük – szól közbe Namkhai Norbu.

– És a diktátorokat? És az ávósokat és a falangistákat? A halált?

Ülök a teraszon, az öreg dzogcsen-mester hallgat mellettem. Mintha szólni akarna, kétszer is mély levegőt vesz.

– Nincs halál – mondja mosolyogva Patandzsali.

A papagájok kiáltozása felerősödik, néha mintha szavakat hallanék ki a madárricsából, peró, nós eramos, eravamo, és muerte, újra és újra: muerte. Halál.

Lepillantok az asztalra. A szalvétán kék reklámfelirat: Vida. Élet.

A tér hullámszik, kék, vörös, kadmiúmsárga dzsekik és sálak, van vagy tizennyolc fok, de a katalánok fáznak.

Az ablakokban ott lóg a seneca, és néhány, vörössel fújt katalán jelszó, mintha véres lepedőket lógattak volna ki innen-onnan.

Üzenetek Madridnak és a világnak. A világot persze aligha érdekli az ilyesmi.

Semmi kedvem elmozdulni a térről, szívom magamba a napfényt és a békét, és egyre biztosabb vagyok benne, hogy a papagájok szavakat, szótöredékeket rikácsolnak, miközben cikáznak a fejem felett.

Nem tudom, hogy kerülök a Santa Maria del Marba, csak megyek találokra, sordortatom magam az adventi vásárra érkező tömeggel, bámulom velük az ikszlábú asztalokon a kis Jézusokat, az ökröket és a Máriákat, a Józsefeket és a szamarakat, minden árus másra szakosodott, van Jézusgyártó, szamárgyártó, Máriagyártó, jászolgyártó, sőt, még apró ruhákat is árulnak mindegyikükre, különféle méretekben.

Keresem a háromkirályokat, akik majd január 6-án érkeznek, és meg is találok odébb, gáspármenyhértboldizsárok borítják el az egyik asztalt, van köztük majd egy-méteres figura is. Melchior – itt: Melchor – gunyorosan nézi a tér forgalmát.

Soha nem nőnek fel. Latinok.

A tenyerembe szorítom a pár centiméteres Melchiort. Semmi szükségem egy ilyesféle sakkfigurára. De soha nem nővök fel. Latin vagyok. Ős-öreg.

A polgárháborúban tizenegy napig égett a Santa Maria del Mar, amelyben évszázadokig a hajósok visszatéréséért imádkoztak a nők. Fekete pernye borította be a közeli háztetőket, megült az ablakpárkányokon és hullott az égből, mint a hó, és mire elült a tűz, tisztára égett a tenger Máriájának temploma. A főhajón ma akadály nélkül fut át a nap. Megyek előre, mintha emelnének felfelé, a gótikus keresztboltozat irányába. Ha még hinnék, azt mondanám, Isten felé, ha nem hinnék, azt mondanám a keresztboltozat felé, de se nem hiszek – se nem hiszek. Isten sohasem hagyott el egyetlen pillanatra sem, nem kellett érte körbejárnom a világot, de nem is állt a hátam mögött, egyszerűen mindenhol ott volt, amerre jártam, és itt is itt van – és én is itt vagyok.

Pedig már rég eltűnt a határ a világ és énközöttem, a Placa Reial pálmája is tudok lenni, az óceán vize és a papagáj is. Figyelem kérdése. Úgy kell figyelni, ahogy az ember akkor figyel, amikor fest. És akkor idegen városok lesz és esőfelhő, egy másik ember, akivel szemben ül egy délután, vagy csak egy szomorú reggel lesz, nyolc és kilenc közt egy országban, ahol nem járt azelőtt, esetleg Melchor lesz vagy Mária.

Ahogy belépek, egy napfolt glóriaként ragyog fel a fejem árnyéka körül a padlón.

Elálldogálok egy időt a madorlám felett, majd kilépek alóla; a fényfolt a padlón rezzenetlenül várja a következőt. Leülök, és figyelek.

Nincsenek sokan. A katedrális pár sarokkal arrébb jóval híresebb.

Talán fél órán át járatom a szemem a boltíveken és a rózsablatkon. Santa Maria del Mar – mondom magamban katalánul, hallok a másfajta r-t és a Mar szóban azt, ahogy a téli éjszakákon nyargálnak a hullámok a tengeren.

Onnan, ahol ülök, jól látszik a fényfolt a padlón. De senki nem veszi észre, senki nem áll bele, senkinek a fejét nem öleli körbe a nap fénye rajtam kívül, amíg ott vagyok.

A Rambla két nap után már unt-ismerős, a Boqueira épületében rám köszönnek az árusok, mindig tintahalkarikát kérek és polipot, az a legolcsóbb.

Gaudi házaitól szédülök, a Sagrada Familia kívülről részeg sárkánynak tűnik, az idők kezdetén itt ragadt felegyenesedett ösgyíknak, ám ahogy beleállok a szeszélyes szabálytalansággal elszórt üvegablakok színpázmáiba odabent, a sárkány gyomrában, úgy tűnik, hogy ami kifelé szörnnyeteg, az befelé csupa lágyság, csupa sagrada és familia, az egész együtt így lesz keserűédes, sötétfényes, érdeslágú.

Sokáig mégsem bírom benne. Valami szikárabbat kíván a szemem.

Elindulok a Francia pályaudvar felé. Nagyapám és nagyanyám lakott vele szemben a hatvanas évek végén, vonattal jöttek Budapestről, két napig utaztak, és gyerekkoromban elnéztem olykor nagyapám fotóin az állomás vas szerkezetét, amelynek ívét egy életre megjegyeztem.

Öt-hatévesen végigutaztam velük Európát gondolatban, ahogy most Barcelonát, úgy jártam három évtizeddel később a nyomukban Velencét, Firenzét, Isztambul és Párizst.

Gyerekként újra és újra odalopoztam a spanyol lapban, ahol a torreádor magasra emelt fejével áll a bikával szemben, és hol az állat robbanni kész erejét éreztem, hol a férfit, aki rezzenetlen volt, mint a sziklafal a tengeröblök felett; egyetlen képbe sűrítette a fotós a két energia összecsapása előtti pillanatot, végül nyitott tenyérrel rácsaptam a képre, hogy mozduljanak már, mert ez így – kibírhatatlan. Vagy a bika, vagy a torreádor. Vörös. És fekete.

Most lassan sétálok a Francia pályaudvar felé, mérícskélem magamban a gyerekkori, elképzelt Barcelonát a valódihoz.

A szelet például más milyennek hittem. Újra és újra nekem ront, mint előző nap a Güell parkban, csikorog tőle a fogam közt a por. Jobb híján versenyt futottam az orkánnal a park útjain, kerestem a vihar szemét, hogy megállhassak előtte, mint a torreádor a bika előtt, és legyen vagy-vagy, vagy fekete, vagy vörös, végül bemenekültem egy kifőzdébe a park alatti útszakaszon.

Négy deci bort adtak a menühöz. Szédültem, amikor elindultam, mentem, nem tudtam, merre, Giovanni Sollimát hallgattam közben, szicíliai zeneszerző, vulkánra és csellóra komponál, Terra, Aria, Fuoco, Aqua, közben mozaikkövekre tört a város, földbarna, levegőfehér, tűzvörös, vízkék kavicsok hullottak az útra, tetris Barcelonával és Gaudival. Narancs karikába hajlott a nap, egy Miró az égen, majd zölden hullámsani kezdett az alkonyat. Ez az a színes kendő, amit Barcelona ráterít a vágott sebekre, a levert vesékre, az éhség emlékére, Franco börtöncelláinak helyére, ez az, amit nem lenne jó fellebbenteni, gondolom, míg lassan odaérek a Francia pályaudvarhoz.

Olyan erősen mar belém a félelem, hogy meg kell kapaszkodnom egy kerítésben. A pályaudvar fekete szerkezete élesen rajzolódik ki a sárgás égre. Szorítom a kerítés-rácsot, belevág a tenyerembe – csak egy pályaudvar, csak egy rohadt pályaudvar, amit ezerszer láttál már képen gyerekkorod óta, mondogatom, de hiába.

Nem, ez nem csak egy rohadt pályaudvar, erre én itt ráismerek, a fényképen, akkor régen is már csak ráismertem, a lábam alatt felpattogzott az aszfalt, a kerítés tövében gaz nő, valamilyen szőrös szárú kóró, felér majdnem a derekamig. Az autók moraja és az ég moraja összeadódik. Vihar lesz.

Menekülök, cikcakkban, amerre látok, elhagyok egy designboltot, sárkánypikkelyes dohányzóasztal mellett szőrös fotelek, neonzöld lámpatest, barokk csillár, jobb híján bevágódok egy kopott bárba, és aperolt rendelek, ülök a rongyszőnyeggel takart díványon, előttem az új Európa megannyi hastagje, free és green és legalize és do és don”t. A félhomály és a meleg lassan átjár, az idő lassan helyre döccsen, eltűnik a kesernyés íz mögött az elmúlt nyolcvan év és a polgárháború.

Csak olvastam valamit. Vagy egy filmben láttam. Vagy hasonlít valamire – győzködöm magam, aztán feladom.

Ültem ezen a pályaudvaron, amikor még egy másik ember voltam, és féltem. Anyyira féltem, hogy ez a félelem nem tűnt el ebben az életben sem. Emlékszem rá.

Akkor hát, küzdeni jöttem Barcelonába. Magammal, a várossal, a kétféle múlttal, amelyben benne van az Andrássy út hatvan és benne van a Montjuic, benne van, ki tudja, hol az elveszett könyvek temetője és mindazok az utcasarkok, amelyeken váratlanul felszakad az idő, és mindaz, amire úgy emlékszem, hogy nem emlékezhetem.

Amikor kilépek a bárból, visszanézek a pályaudvarra. A vas szerkezet, ha lehet, még kontúrosabban rajzolódik ki a felhős, alkonyi égre.

Gyűlölöm. Addig nézem, amíg előbb megérkezik a közöny hűvös hulláma, aztán a csodálaté. Embertelenül szép ez, a vas ívek az ég alatt. Lassan indulok meg felé, és minden lépés egyre könnyebb.

Ez egy újabb élet. Franco halott. Rákosi meghalt, Salazar meghalt, Sztálin meghalt, Hitler meghalt, mondogatom, ahogy lépek mindig egyet és még egyet, végül ott állok előtte.

Egy jegyet az előző életbe. Abba, amikor itt ültem, a falnak támasztott háttal, összeverve. Franco halott. Salazar halott. Rákosi halott.

A félelem halott.

A félelem soha nem hal meg.

A félelem halott.

A félelem – állok a pályaudvarral szemben, nézem mereven, mintha el akarnám tüntetni.

Meg kellett volna kérdezniem nagyapámtól, féltek-e itt. Meg kellett volna kérdezniem, mennyire félt, amikor elvitte az ávo ötvenhétben.

Meg kellett volna kérdezniem Gyuri bácsitól, a sógorától, hogy mennyire félt, amikor vitték Auschwitz felé. És hogy utána, amikor visszajött, érezte-e ugyanazt a félelmet váratlanul, mondjuk egy pesti belső udvaron, vagy Prágában a Liliová sarkán, ahová váratlanul befordul az ember, és hirtelen elbizonytalanodik, hogy tényleg véget ért-e. Hogy biztos-e, hogy annak már vége van és ez már egy másik világ.

– Ez örökké ugyanaz a világ – mondja Patandzsali unottan. Rugdal egy földrögöt, a meztelen lábujjai alatt omlik a fekete rög, szétporlik. Ott, ahol az előbb még egy gyom gyökere kapaszkodott bele a kis földdarabba, nincs semmi, a gyom félredőlve, a gyökereit az égnek mutatva fekszik.

– Legközelebb ne ölj – mondom neki csöndesen.

– Értsd már meg, hogy nincs halál – feleli.

Délután felcaplatok a Katalán Nemzeti Múzeumba, ahol

Krisztus úgy nyugtatja a szandálos lábát a világgömbön, mintha csak a mezőről jött volna be egy augusztusi munkanap végén. Cserzett, barna bőre még izzadtnak tűnik. Szeráfok lebegnek a trónus mellett, szárnyaikon megannyi szemmel.

Kóborlok a végtelen, taüllő templomtérben, valamikor a tizedik században, a földből szőrös, nyelves, vörös ördögök másznak elő, egyenesre vágott hajú evangelisták nézik őket mély nyugalommal, ezek már túl vannak mindenben, mégis olyanok, mint bárki a villamosról hétfő reggel, a birkahajú angyalok meg, mint a pénztárosnő a kis-közértben.

Ezekben nincs semmi, ami szent. Ezek élnek. Ezer éve élnek.

Keringek a végtelenített templomtérben, mint ahogy keringek majd pár hónappal később Lisszabonban a Sé mindig zárt kerengőjében, amelyet azon az esős napon talán miattam felejt nyitva a szolgálattévő pap, megyek körbe a világgömbön nyugalmasan üldögélő Krisztusok közt – apropó, miért gömb alakú a világ Krisztus alatt a közép-kor elején? – és a mély nyugalommal több száz évvel ezelőtről rám néző evangelisták alatt, ilyen vöröset nem lehet keverni, gondolom, képtelenség rekonstruálni a színt, talán a fal tetszik át mögötte, mintha megnyílna azon a vörösön át az egész freskó, pulzál és lüktet, akár az ütőér, ha napba vagy erős lámpa alá tartja az ember.

Aztán megint Krisztus előtt állok. Hátra bukik a feje, haldoklik – haldoklik? Nem, nem haldoklik. Az arcán ugyanaz az eksztázis, mint Bernini Szent Teréze arcán, ez nem a halál, ez a másik halál; elviselhetetlenül erős fény jön valahonnan, talán magából a szoborból.

Nem hiszem. Tudom. Ettől a Krisztustól itt épp ember fogan.

Véres marhasteaket eszem a múzeum éttermében négy körül, kemény, szép vörösborot adnak hozzá, soha életemben nem ettem meg a véres húst, undorodtam tőle mindig is, most egy másik ember vagyok, mint ahogy egy másik ember eszi majd a hallevest

Portugáliában, és megint egy másik az édes krémmel töltött tésztát Nápolyban, de hát én soha nem eszem édes krémet, az egy másik ember, aki ilyet eszik, és egy negyedik, aki egész nap semmit nem eszik Velencében, három napig bírja az éhezést, és egy ötödik, aki csak krumplin és gesztenyén él Milánóban, évek óta vegetáriánus, hogy Firenzében rábökjön aztán a hentesnél a borjúhúusra, azt kérem, azt a darabot.

Rohadt halbelet enni egy hónapig, és semmi mást, mint az egyik legnagyobb tibeti mester, aki, ha kedve van, nem engedi lenyugodni a napot.

Egy szem rizst enni naponta, mint Buddha. Aztán azt sem. Aztán belátni, hogy ez nem vezet sehová.

Ne ölj. Ne egyél meg más élőlényeket – gondolom, és a véres hús maradéka eltűnik a számban. Patandzsali ilyenkor nincs sehol.

Az alkonyat talán a legszebb a városban. Lassan ereszkedik rá a Ramblára, a sötét-kék felhőkbe szőtt fénysávokkal, tompán még süt a nap valahol, céltalanul kódorgok a piac mögött, amikor szimatot fogok és befordulok egy sarkon. A régi ispotályt talán akkor hagyták így, amikor bizonytalan volt, hogy a móroké vagy a keresztényeké lesz Ibéria. Azóta nem értek rá foglalkozni vele. Mégsem érdekelnek különösebben az ősrégi falak, talán csak, hogy olyan az egész, mint a kőbölcső, rám szorul az udvar, védelmez a két fal, mint a kitárt anyai kar Európa végvidékén.

Az udvar végében kecses, nyolcszögletű csobogó, Sassetta apró Szent Tamás-képen van ugyanilyen, filigrán zöld-fehér csempés csorgó. A medence peremén galambok üldögélnek, néha fel-felrebben egy, átrepül a porló víz felett.

Kinyújtom a kezem a madaras kút felé. Az egyetlen fehér galamb szárnya súrolja a kezem élet, ahogy áthúz a víz felett.

Pénteken találomra járkálok körbe.

A Playa Reial délután más arcát mutatja, kékes árnyékok metszik keresztül, a pagájok rikoltozása pedig fülsüketítővé válik, a Montjuicra felvivő kabin a drótpályán megáll a szélben, sem előre, sem hátra nem mozdul, inog a semmiben, alattam leng a város a sápadt téli napsütésben. Még kiugrani is jobb volna. Bármilyen jobb volna, mint ülni egy üvegkoporsóban a város felett, és inogni a szélben.

Ne tápláld, és a félelem eltűnik – mondja Namkhai Norbu. Óvatosan felállok. A kabin mintha megbillenne alattam. Továbbra sem mozdul. A szívem talán százötvenet is ver percenként.

Arra gondolok, ahogy az óceánnal küszködtem februárban Cascaisban, újra és újra a hátukra vettek a hullámok, és sodortak, amerre akartak. Sodortatom magam gondolatban az óceánnal, amíg a félelem eltűnik.

Akkor lassan, csikorogva megindul a kabin.

Isten nem törődik minden egyes emberrel. Istent nem érdekli, hogy itt ülök egy kabinban Barcelona felett. Isten nem személy.

Istenről nem lehet mondani semmit. Még azt sem, hogy van.

Hagyom, vigyen a lábam, amíg besötétedik. Péntek este van.

Megállok egy sarkon. Azt hiszem, eltévedtem. Felpillantok, hogy megnézzem az utcátáblát. Az nincs sehol. A falon egy szűkszavú táblán annyi áll, hogy itt volt Barcelona fő zsinagógája egészen 1492-ig. Ma nyoma sincs.

Nézem a házat, az elsőn valaki mintha épp gyertyát gyújtana, a láng táncol a félhomályban.

Istenről nem lehet semmit sem mondani.

Velence

December volt, december nyolcadika. Jégzsóz hullott az égből, de épphogy csak, rajtakapni nem igazán lehetett, mindössze a nedvességet érezte az ember az arcán, mintha sírna, és nem venné észre. Még soha nem repültem a San Marcóra. Mindig Milánóból jöttem át vagy Pulából, Triesztból, esetleg Firenzéből, mindig vonattal. Szerettem időt adni magamnak odaérni és szerettem, ahogy azon a hosszú földnyelven Mestréből bezakatol a vonat a Santa Luciára.

Most zúgott a fejem.

Az a kocsmá, amelyikben a legjobban szeretek üldögni, a Fondamenta Ormesinin van, nem különbözik sokban egy kilencvenes évekbeli pesti borozótól, csak épp egy csatornára néz. De a Cannareggio apró műhelyei, pékségei és boltocskái közé beékelődő fapados ivó most túl messze volt. Leültem az első presszó teraszára a Lista di Spagnán, a az új híddal szemben. A bőröm alá bújt a hideg, minden lélegzetvételnél párafelhőként gomolygott a kávégőzzel összekeveredő leheletem.

Valahol a San Polo gyomrában vettem ki szobát. Gyanúsán olcsó volt, de laktam már kuplerájban Triesztben és sátorban az erdőben, aludtam előszobában, a földön egy városban, amelynek a nevét sem tudtam, éjszakáztam zágrábi parkban és rijekai játszótéren, így inkább kíváncsi voltam megint, mint óvatos.

Úgy indultam neki a városnak, mint aki hazaért. Egy ideje olyan sok helyen lakom – de mind közül talán Velencében voltam a legtöbbet. A San Rocco homlokzatdíszei fehérén tekeregtek a dérszitalásban a szürke ég alatt, a csatornában jeges-türkiz víz locsogott, a hidak korlátja csúszott a lassan rájuk fagyó darától.

A sokadik sarkon fordultam be úgy, hogy nem jött szembe senki. A Madonnácska hídján, amelyen egy évtized alatt biztos, hogy több százszor átmentem, és amelyen mindig megálltam egy-egy pillanatra, épp, mert Velencének ezen a pontján semmi, de semmi különös nincsen, azon kívül, hogy összesűrűsödik a város érzete, egy férfi rám köszönt. Biztos voltam benne, hogy elpasszoltam a cortét, ahol le kellene menni a szállodához. Visszafordultam.

A San Polo egyik sarkába jégpályát építettek, narancssárga bérkorcsolyákon csúszkáltak a helyiek, nagyokat puffantak. A gyerekkibálásba belevegyült a grog és a tea illata, lebegett a tér felett ez az új, téli Velence-szag, amit addig nem ismertem. Vettem egy zaletit. Mind a tíz ujjammal ráfogtam, hogy melegítsen, mielőtt beleharaptam. Megkérdeztem az árúst, nem tudja-e, hol van a szállodám. Nem tudta, átkiabált a szomszédjának, aki odahívta a pálya őrét, az elgyalogolt velem a sarokig, aztán bemutatott a tér környéki legmocskosabb és legszűkebb átjáróba, hogy az az. Hotel Iris.

A tenger meg akarta enni a házat. Az alját zöld moszat és penész borította, belül mocskos volt és hideg.

A portás, aki felkísért, megnyugtatóan, hogy este hattól reggel kilencig lesz fűtés. Egyébként nincs.

Ültem kabátban az ágy szélén, aztán kiálltam a talpatnyi erkélyre. A szoba apró csatornára nézett, és egy két-három lépés hosszú hídra. A híd lábánál ott hagytak egy szemetesekocsit, a végébe tűzött kusza ágakból kötött gallyseprűkkel. A koci mellett tűzcsap piroslott. Úgy tűnt, kint melegebb van.

Eltébláboltam a délutánt a városban, míg rám sötétedett és lassan sötétkékké vált a nyílt tenger felőli oldalon az ég, majd a víz, és megült a köd a San Marco kikötőjébe éjjelre sorba állított gondolák felett.

Az orromig alig láttam, ahogy a jégpárában botorkáltam hazafelé, mégis meg-megálltam, és néztem, ahogy felsejlik egy-egy palazzo csipkés kőhomlokzata a gomolygó ködön át.

A szállodában áthúztam az ágyat a vasbordás fűtőtest elé, amire rákulcsolódtam a kezemmel és a lábammal is, hagytam, égessen. Fürdőszoba nem, csak egy szögletes, ócska mosdó volt, jéghideg víz folyt a csapból. Nem volt erőm lemenni vacsoráért, teleittam magam hidegvízzel, majd belemerültem az *Érzelmes utazás*ba, és Zágrábra gondoltam és a Gradska Kavana, a városi kávéház teraszának homokszerű napernyőire. Fejtő könyvét apámtól kaptam, nem mondott semmit hozzá, csak átadta, bízott benne, hogy kitalálom majd, miért. Közel egy évtizedig bele sem néztem, hiszen nem lett volna kivel megbeszélni, apám meghalt, és minden nyáron hiányzott Zágrábból a családi asztaltól, és hiányzott minden suta horvát mondatom mögül, hiányzott, hogy befejezze és lefordítsa, amit nem mondtam el.

Nem tudom, miért Fejtő Zágráb-könyvét vittem magammal Velencébe. Kellően vékony volt talán, és épp befért. Vagy túl akartam lenni végre apámon tíz évvel a halála után.

Azonnal tudtam, miért adta, ahogy kinyitottam. Rólunk szólt. A családról, amely átlóg a horvát határon, egy emberről, aki bár Pesten született, Zágrábot mondja szü-

lővórosának, és a bábelről, amelyben az igék horvátul, a jelzők magyarul, a főnevek meg olykor németül vannak.

Talán Zágrábról álmodtam, talán apámról, de reggelre, tíz év után először könnyű volt minden. Soha nem gyászoltam meg. És soha nem volt hozzám olyan közel, mint abban a jéghideg velencei szobában, ahol Fejtő könyvével a kezemben aludtam el. El kellett mennem innen és onnan is, hogy elbúcsúzzunk, semleges területre kellett érnem, ahol végre kiegyezhetünk a halálban, pedig előtte végül nem beszéltünk meg semmit, semmilyen nyelven.

Érzelmes. Utazás.

Az a valami, ami fehér is volt, mint a hó, vizes is, mint az eső és sós is, mint a tenger, még másnap is esett. A reggel épphogy derengett, dél körül kisütött a nap, aztán esteire megint sötét lett, hideg és esni kezdett a köd.

Nem nagyon akaróztam elindulnom, végre nem fáztam. De amikor köhögni kezdett a százéves fűtőtest, jelezve, hogy hamarosan elzárják, magamra kapkodtam a ruhákat.

Miközben a sötét, dohos és hínárszagú lépcsőházban igyekeztem lefelé, elfogott az a furcsa boldogság, ami csavargás közben szokott. Nem tartozom sehová. Nincs hazám, nincs, ami béklyót rakjon rám, egész Európa az enyém a Cannareggio mocskos kis boltjaitól Lisszabon folyópartjáig és az őszi Duna-partig Pesten, a prágai Mala Stranáig, és Anacapri hetvenhétezer lépcsőjéig és a nápolyi öböl, amelyben még ma is istenek élnek, és az enyém Szarajevó is, és még hozzá az isztriai városok és Firenzében a kőpadok. Nincs hazám? Hát akkor Európa micsoda? – gondoltam, amikor kifordultam a mocskos kis cortéból a San Polo felé.

És apámnak mi volt a haza? Ugyanez: a Monarchia és körülötte Európa. Minden, ami ennél kisebb: ketrec, amelyben sem élni, sem lélegezni, sem gondolkozni nem lehet.

A Goldoni-házban három-négyszáz éve áll az idő, nyáron, ha ragyog a nap odakint, a belső udvarról induló lépcső arany színűen tekeredik felfelé, a lakószint felé, egy csónak-beállónyi víz meg bent locsog, ütemesen hozzá-hozzáverődve az udvar kövezetnének.

Fent, az egyik szobában kártyalapok és a biribisso kellékei hevernek. Sokszor elbámultam az apró házi bábszínpad bábjait korábban is, amikor nem akaródzott elhagyni a hűvös palazzót.

Most melegezni ugrom be, csak úgy. Nem érdekel a színház. Goldoni mégis. Az emlékiratok miatt.

A teremőr, egy idős, álmos férfi eltűnik az első pár percben. Magam vagyok az egész palota első szintjén.

Csönd van, Velence kihalt, órákig csavarogatok anélkül, hogy egy-két embernél több szembe jönne. A nyári Velence elviselhetetlen. A téli: varázslatos.

Fáj a nyakam, amint megpróbálom kisilabizálni valamelyik játékszabályt, a biribissóét vagy a tarokkét, vagy egy harmadikét, de belezavarodom a számokba és a színekbe, végül a bábuk merev tekintetébe. Néznek.

Valami csörren a hátam mögött, ahogy visszalépek egyet, megcsúszik a talpam. Egy euró emelek fel. Fej vagy írás. Fekete vagy piros. Sor, pár, póker. A játék mögött mindig felszakad a világ függőnye, minden számokká, jelekké, sorozatokká alakul, hatos a hatoshoz, piros a pirosához, kőr, káró, pikk, treff, royal flush, sakkmatt és király és

királynő és bástya és hatvannégy fekete-fehér kocka, mint a velencei kőpadlók, isten hétmilliárd szimultánt játszik a velencei fekete-fehér kőpadlókon.

Arrébb pakolok egy adag tétet, aztán kihúzok egy lapot a lefelé fordított pakliból. Nyilván tilos, de vegyük úgy, hogy Goldonival játszom.

A bolond, a csillag vagy az igazság? A császárnő vagy a halál?

A bábok merev, fehérre festett arccal bámulnak rám, kezükben rögzített kártyák, a kis színpad bársony függőnye mintha meg-megmoccanna a langyos levegőt fújó légkondicionálótól.

A világ jelekből áll, de a milliárdnyi jelből egy adott pillanatban csak egy-kettő számít valóban annak, az összes többi mindössze zaj. Mintha orosz rulettet játszanál. Csak az egyik helyen van golyó. A többi üres. Vagy ki tudod szűrni a több ezer jel közül azt, ami jelent is valamit, vagy nem.

Így dolgoztak az augurok, így a császárok egyéb jósai, és így az alkimisták. Nem igaz, hogy csak az ösztön elég. És nem igaz az sem, hogy meg lehet tanulni. Hajszál pontosan a kettő közt kell elmenni a pengeélen, sem erre, sem arra nem hajlani. Egy jel nem jelenti önmagát akár már másnap sem. A konstellációtól függ.

A mátrixot is látni kell és az egyetlen olyan pontot is, amelyben felfénylik, ami önmagánál több.

Becsukhatnám a szemem, de felesleges, bámulom inkább a hozzám legközelebb ülő bábu fekete üvegszemét, magamat látom benne, és a hátam mögött a ködszöszös, jégkék velencei telet az ablakon át, meg azt, ahogy párállanak a csatornák és száll a füst a kéményekből, hogy a város felett összekeveredjék a vízgőz és az elillanó meleg. Várom, hogy egyedül maradjak a pillanat tört részében a kérdéssel: milyen lapot tartok a kezemben lefelé fordítva itt, a komédiaszerző egykori palazzójának első emeletén?

A pillantásom újra és újra átsöpör a szobán, észlelem, külön-külön a velencei ruhákat, a mesterséges langyos szellőt, az ablakon bebukó téli fényt, a színpad porszagát, aztán színekre bomlik a kép és formákra, tengerre és földre, kékre és barnára, és a tájon napfény ömlik el, májusi arany nap, és a fák zöld taraja cikcakkozza az eget.

– A világ – mondom magamban, és felbuktatom a kártyát, mintha attól függene az életem.

A világ lapja ott fekszik a hátán az orrom előtt, a kártyázó bábuk közt az asztalon.

Nem valószínű, hogy máskor, még egyszer sikerül, de most eltaláltam. Kitanítják az emberből a látás bizonyosságát az iskolákban.

Nem foglalkozom egy percig sem a világ lapjával, nem az volt a lényeg. Hanem, hogy negyvenkét évesen, amikor végleg kiderült, hogy nem vagyok kompetens a modern emberek szűk világában, megvan-e bennem az a bizonyosság, mint ötévesen?

Visszarendezelem a lapokat, és elálldogálok még egy kicsit a színpad előtt.

Arlecchino és Pierrot, az agyafúrt és a szomorú bohóc, a győztes és a lúzer. De melyikük van a Tarot nagy arkánumának nulladik, egyben huszonkettedik lapján, és melyik az ott, a színpadon?

Váratlanul ragyog fel a nap, ahogy kilépek, szétszaggatja a ködfüggőnyt, mintha kicsapták volna a spalettákat a mennyben.

A város megtelik színekkel, okkersárgák, nápolyi sárgák, fáradt rózsaszínek, hámló mélyvörösök és terrakották a házfalak, a fény világossárgává és áttetsző türkizzölddé hígítja a csatornák jégkék vizét. A zsidónegyedben elbámulok, amikor észreveszem,

hogy a nap lecsorog egy falon, aztán kimegyek azon a szűk, bedeszkázott tetejű átjárón, és kísérek a fundamenta végéig. Jobb kézre cirádás, ezüstszerű kovácsoltvas ablakrács, rajta csukott arany kalitka lóg, madár nélkül.

A hátamat a falnak döntve napozom, előttem locsog a piszkos tenger, a kiálló cölöpökön sirályok bámeszkodnak.

Nincsen semmihez se kedvem, végül mégis elindulok az Accademia felé, és megkeresem a Tempestát.

Akárhányszor elálldogálok előtte egy fél órát, a nyugtalanságból, amely kezdetben elfog, minden alkalommal kibomlik a biztonságérzés; ez a vihar nem érheti el sem a férfit, sem a nőt a gyerekekkel. Évszázadok óta találgatják, tulajdonképpen mit ábrázol Giorgione képe.

Alighanem a kémiai menyegzőt, a Kén és a Higany közelgő, vagy épp már le is zajlott nászát, a háttérben a tűzzel, a vízzel és a többivel – vagy nem. Enigma, pontosan megtevés nélkül.

Végtelemné tudom tágitani az időt azzal, hogy nincsen semmi dolgom. A legutóbb, nyáron *Bellini Angyali üdvözlétére* szántam rá a napot, azon belül is az angyal lábára, amely épphogy érinti a kockás kőpadlót. Épp landol, mintha akár még át is startolhatna, ez ugyanaz a pillanat, mint amikor a repülő elszakad a betontól vagy megérkezik és a kerekek földet érnek azzal a gépet megrázkódtató döccenéssel; Bellini a landolás előtti másodpercet kapta el, az angyal lábujjai már a földön, még érezni a szárnyai szelét. Talán a legszebb angyali üdvözlés, amit valaha festettek.

Visszasétálok a gótikus oltárokhoz.

Minél kevésbé törődik az ember az idővel, az annál kevésbé létezik, a másodpercek szétnyúlnak a koncentrált figyelemben, és egy perc jóval hosszabb önmagánál.

Velencében, de Lisszabonban is sokszor játszottam az így, máskor az Adrián tágitottam végtelemné egy-egy késő nyári délutánt, és hagytam estébe, aztán éjszakába fordulni, egyszerűen csak ülttem a víznél, a lassan hűlő, de még meleget lehelő sziklákon, és néha mellém telepedett egy-egy sirály.

Azért is érek rá ennyire, mert nem akarom megnézni Velencét. Nagy részét valószínűleg soha nem láttam és nem is fogom, pedig lassan annyi időt töltöttem a városban, mintha éltem volna benne egy darabot.

Egyszerűen csak itt lenni akarok.

Tétován, sajgó derékkal indulok tovább, aztán leülök a pizzériában, ahol évek óta eszem.

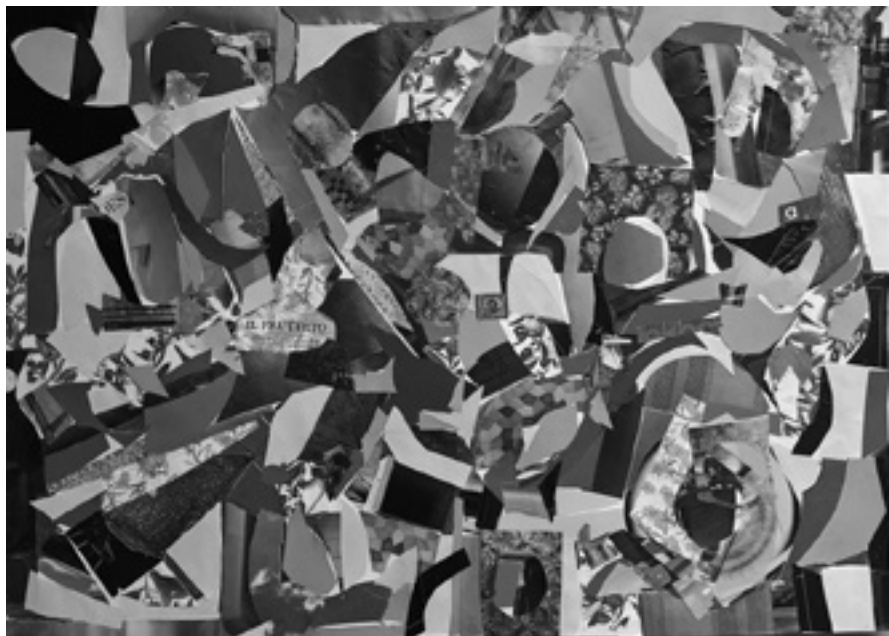
Előttem úgy nyúlik el a délután, ahogy a fal mögötti kertbe ültetett ciprusok árnyéka a falon.

A Ca Rezzonico tömbje elvész a környezetében. Közben ismét elborul az ég, eltűnnek a napfoltok a falakról és a vízről, és a szürke árnyalataiban felpuhulnak a kontúrok. Ismét tél van. És hideg.

Kong az előcsarnok. Elhaladok két szerecsenszobor közt. Voltaképp magam sem tudom, miért vagyok itt. Egyetlen mondat miatt, amit a Rezzoniconról olvastam: azt mondják, ezekben a termekben még táncolt Casanova.

Hogy vele akarnék találkozni, az túlzás. Talán inkább a tizennyolcadik századdal, amellyel oly sokáig nem tudtam mit kezdeni.

Még beszélni sem nagyon tudtam, de Botticellit és Giottót már felismertem, és láttam toszkán kertek sorát is, és a kertben a fűvön elnyúló Fiamettát, ahogy tétova báj-

jal magasra emel egy fürt szőlőt, Il Magnifico volt az első férfi, akit megnéztem magamnak hatévesen, és az ő csúnya-szép, szellemes arcát kerestem mindenkiében utána, mit sem tudván arról, hogy mi az az égi, és főleg, hogy mi a földi szerelem, mégis, mintha csak álomra kellene visszaemlékezni. Először, azt hiszem, Lorenzót szerettem.

Ugyanilyen könnyen nyílt ki előttem az antik Róma és Szent Ferenc Itáliája, kóboroltam Assisiben és Sienában, ha kedvem tartotta, máskor a lombard Milánóban, végül tizenhat évesen, azonnal, ahogy lehetett, az arianusok Ravennája is beengedett.

De a tizennyolcadik századot nem értettem. Nem tudtam mit kezdeni a korrall, amelynek végén a forradalom lángjában porrá omlott az addigi Európa, hogy helyet adjon az új, sokkal nagyobb világnak.

Talán csak Watteau bohóca és Fragonard hintája fogott meg, aztán lassan belesettem egy kerti lak ajtórésein: édes szirup, bor, vér és ondó csorgott vékony csermelyben a nimfák szeme láttára a lassan széttáruló combok tövén, láttam, hogy Dionüszosz egészen nővé szelídült, és aléltan hintón viteti magát, Hermész, a legjobb gyerekkori barátom, akiről nagyapámat addig meséltettem, míg el nem fáradt, rafinált játékosá züllött, Aphrodité meg tanult kurtizánná lett, és tán csak azért nem kap vérbajt, mert kurvának is istennő.

Sain-Germain, Casanova és Sade márki Európája, ez a sokkal inkább francia, mint itáliai Európa egyszerűen undorító volt a korábbi, itáliai Európához képest. Rácsaptam hát az ajtót a kerti lakra, rá Casanovára és Sade-ra. Rá mindarra magamban, amit uralni igyekszem, talán mert Il Magnifico és Fiametta sem kéjenc és kurizán – csak férfi és nő, ami jóval több a kéjencnél, és jóval több a kurtizánnál.

Nem ismertem a bordélyok és a forradalmak nyelvét, a franciát sem, és akkor már nem is akartam. A közép-olaszt ismertem, tudtam, mi a gonfaloniere és a palla, és tudtam, mi a köztársaság és mi a fejedelemség. De nem tudtam, mi a napkirályság és

mi a pórnép és főleg, hogy mi a tömeg. Itáliában polgárok vannak. Itt a földműves és a kézműves is polgár. Királyok és alkirályok csak Nápolyban és Szicíliában léteztek.

Toszkánában, Lombardiában, ha van is paraszt, az nem a kaszával nemeseket gyilkoló, guillotine-t állító francia paraszt, ha van fejedelem, az legfeljebb az első a polgárok között, de Velencében nincs egyik sem, Velence mindig is köztársaság volt, az volt már ezer éve is, amikor Párizs még épphogy csak létezett.

Átsétálok a kongó, hideg termek közül az elsőkön, A bársonyfüggönyök szárnyai ívesen omlanak alá a magas ablakokon. A padló megsötétedett, a kandallók kihűltek. A tapéták megsárgultak, a tükrök megfeketedtek. De még így is szembetűnő az egykori gazdagság. Haladok át a tágra nyitott magas ajtók közt, teremről teremre, le-lehajlok egy-egy vitrinbe tett porcelán csészéhez, majd farkaszemet nézek két kínai szoborral. Egymagam vagyok. A porcelán kínaiak rezzenetlenül őrzik, ami rájuk bízott. Kong a magány.

A falon lévő, hatalmas, feketére mocskolódott cirádás keretű tükrökben a terem remegni látszik. Kiválasztom azt a tükört, amelyben legalább lábujjhegyre állva látom magam. A fekete ködben az arcom nem a sajátom, a hajam furcsán hullámszik a vállam körül, a szemem tágra nyílik, mintha belladonnát csepegtettem volna bele, a vállam jó darabon kilátszik a kabátból, csupasz. Oldalra pillantok. Valóban dereng a bőrom tenyérnyi darabon, talán a táska szíja húzta le rólam a ruhát.

A férfinak, aki mögöttem áll, hófehér a bőre, és kék árnyékok ülnek a szeme alatt. Kiélt arc, mégis van benne valami vonzó; elkurvult tizenhatéves kamaszlányok arca ilyesmi a nagykörút veszélyes oldalán.

Mélyre szívom a levegőt. Az a mesterségem, hogy lássak. Az imagináció nekem munkaeszközöm, ahogy a mérnöknek a matematika.

Elfoszlik az arc, aztán elfoszlik a mosoly Casanova szép lárvaarcán. Saint-Germain-t, ha megidézhethném, vele alighanem elégedettebb lennék.

Sodródok át a termeken, fáj a derekam, mégis újabb és újabb jön, Hansot kishíján halálra táncoltatták a tündérek, egészen addig nem félt, akkor tanult meg félni, azon az éjszakán, amikor a tündérek bálba vitték. A tizedik, a tizenegyedik, a századik terem, forog körülöttem az egész Ca Rezzonico, zenefoszlányok szűrődnek be, klavicsemballó csilingel és hegedűk zizegnek ezüstpapírhangon.

Spiccesnek érzem magam és súlytalannak, ahogy suhanok át a következő termen, aztán a következőn. Sehol nem lehet leülni.

Táncolok a századdal, amely mostanáig nem akart beengedni, és ahová nem kíváncskoztam, aztán, amikor igazán és őszintén hányingerem lesz, vége, mintha kilöknének a fehér lépcsőházba: nem neked való. A Giardino Boboli a tiéd és a toszkán dombok okker és kadmiumvörös derengése novemberi hajnalokon, Pannónia a tiéd és a szelídgesztenyések melankóliája a napfényes októberi délelőttökön, Lucrezia Borgia vérbő röhögése és a háromlú tör is a tiéd, a velencei nők hullámos haja és a firenzei nők borostyánzöld szeme, az is a tiéd, az Arnó habja, a Santo Spirito felett a napfény délből, a dómotok kupolája, Ficino éles elméje, Lorenzo okos kigyómosolya, Pannonius honvágya, az égi és a földi szerelem is a tiéd, de sem a kerti lakok ernyedt rafinériájával, sem a kétségbeesés korával nincs dolgod.

Casanova már az idő szakadékának másik oldalán van, abban a pillanatban áll, amikor az utolsó athanorok tüzei elalszanak, te meg az innensőn rekedtél örökre, ott, ahol még van varázslat. Köszönd meg.

A varázslat rajta nem fog, mint ahogy rajtad sem fogna az ő lassú, szép, keserű ostroma.

Beatrice lehetsz, Lavinia vagy Lucrezia: Borgia vagy Crivelli, Leonardo fegyverkovácsnéja, de francia udvarhölgy a napkirálynál vagy szereleméhes apáca Casanova tükrében, az nem lehetsz.

Más anyagból gyúrtak.

Tiepolo fehér ruhás, álarcos bohócai köröttem táncolnak, hölgyeik magasra emelik a szoknyájukat, a selymet felcsippentő ujjaiuk hegyesek és hidegek, arcukon a hajnalig bálozók fáradt, gépies mosolya.

Otthagynom a Rezzonicót és Casanovát a fenébe.

Leülök az első bárban, fehérbort kérek és kávé, előbb a bort hajtom fel. Megszédülök.

A vörös ernyős lámpák fényében vibrál a belső tér, a pult fölötti üvegek szikráznak, a pultos mozdulatai széttöredeznek.

Pár perc, és elmúlik.

Megszoktam, hogy a könyvek a kezemhez jönnek, és nem kell keresgélnem őket. Még van egy óráig hatig, amíg befűtenek. Nem tudom, hogy talállok oda az Aqua Alta-ba, a magas vízállásról elnevezett könyvesboltba.

Rohadó hínár és doh szaga érzik, bűzlik a bolt és bűzlenek benne az összedobált, nedves tapintású könyvek. Jéghideg van, és akármit fog meg az ember, pillanatok alatt könyékig kihűl a tengernedvességtől.

Vásároltam itt néha, de semmi emlékezeteset.

Ami nem vizes, az poros, de a por is nedves, fekete és sötétzöld, mint tengeri növények a csatornáokban.

Mégis: a Libreria Aqua Alta mágikus hely.

Alig van fény, tompán derengenek a címek, minduntalan ki kell húzkodnom a könyveket, amelyeken vízszintesen újabb könyvek fekszenek, egy-egy óvatlan mozdulattal leverem valamennyit, beesnek a többi mögé, úgy képzelem, egyenesen a csatornába. Az egyszem pénztárosnőtől azt csinálom, amit akarok, az elektromos fűtőszál izzó melegét, ha lehet, nem hagyja el, felesleges mozdulatot nem tesz.

A bolt két oldalról nyitott, szabadon jár benne a levegő, ami nyáron jól esik. Télen kevésbé.

Nem tudom, mit keresek, és ezzel alighanem így van mindenki, aki erre jár.

Hátramegyek egészen, oda, ahol locsog a víz a polcok alatt. Felnyúlok, kiviszem az első könyvet, ami a kezembe akad.

Mélybordó borítójú, vászonkötésű kis könyv, tenyérbe simuló, a sarkai kopottak, a lapok élei törnek. Tizenkilencedik század végének, huszadik század elejének tippelem.

Először az évszámot nézném meg, de nem jelezték. Tizes évek vége, a papírból és a betűtípusból ítélve.

Egy könyv a kertekről. Takaros tollrajzokkal, magyarázatokkal. Ki a fene írt könyvet körülbelül a világháború végén és a spanyolnátha elején a kertekről? Angol szerző, persze. Gondolatban fejet hajtok előtte. Neki van igaza, meg a sváb kertész dédapámnak, aki gyümölcsöst, benne négyféle őszibarackot és kétféle meggyet ültetett 1914-ben és 1918-ban, aztán 1945-ben, rögtön azután, hogy a ruszok elhúztak a házból.

Albumok, összedobált közepesen fontos könyvek, klasszikusok, versek, Goethe és James Joyce. Legalább egy Lampedusa lenne valahol.

A másik antikvárium végül is útba esik. Könyöklök egy hídon. Már teljesen sötét van. Alattam a tenger lassan kotyog.

A kis könyvesbolt előtt két polcon egyeurós könyvek. Éjjelre is kint hagyják, ki vinné el ezeket és miért.

A hátsó fertály felé veszem az irányt. Sokkal egyszerűbb üzlet, mint a másik. Majdhogynem puritán, akárha református templomban járnék. Fehér, magas falak, csönd és tisztaság. És legalább meleg van.

Új és régi könyvek keverednek, egy polc az angoloké. Azoknak hátat fordítok.

Derékmagasságban vastag gerincű sorozat, ismerem, megvan néhány kötet. Találomra kiviszem a balról a negyediket. *Alchimia e mistica*. Nem olcsó, mondjuk.

A Madonnácska hídján megállok, mint ahogy mindig, várom, hogy rám ereszkedjék a teljes sötétség.

Ki-kihagy a szívem, aztán nekilódul, utána megint hosszú szünet, aztán összevissza ver, jéghideg verejték folyik a hátamon, a kezem szorítja a korlátot, fulladok. Cukor kellene, tömény csokoládé, habos sütemény, panettone-szelet baracklekvárral, kakaó.

Szinte beesek a cukrászdába a sarkon, rámutatok a süteményre, amelynek nem tudom a nevét. Jól számítottam. Olyan édes, hogy égeti az ínyemet, a csokoládékrém langyosan folyik le a torkomon.

Hatvan másodperc alatt tér belém vissza az erő, cigánykerekezni tudnék, futni, evezni cikcakkban a canalékon, a szívem egyenletesen dohog, mint egy elégedett gőzgép. Ha kialszom magam, holnap békén marad.

A szoba jéghideg, de a fűtés már elindult. Kabátban, sálban ülök, a hátamat a vasbordáknak nyomom, és találomra kinyitom a könyvet az édenkertnél. A közepén fa áll, a fán kígyó tekereg, Ádám és Éva magabiztosan, kissé lesajnálóan néz. Az almát figyelem, amelyet a kígyó nem nekik, hanem az olvasónak kínál. Nekem.

És nincs benne semmi félelmetes.

Péntek Orsolya képzőművész és író. Festőként a városi terekkel és a tradíciók szimbólumrendszereivel foglalkozik, íróként a történelem és az egyén viszonyával. Regényei a Kalligram kiadónál: Monarchia-trilógia (*Az Andalúz lányai*, *Dorka könyve*, *Hóesés Rómában*), valamint a *Vénusz jegyében – Pécs regénye*. Megírta a magyar fotótörténetet (*A magyar fotó*, Látóhatár kiadó, 2018). Jelenleg egy utazóregényen dolgozik.

Elment a józan eszem

Szerda

Csábos reggel, csélcsap tavasz, ragyogó nap, táncoló porszemek a nap fénycsóvjában, ó, ó, felkapom a nadrágom, örömmel tölt el a gondolat, hogy sétálni, sétálni, levegőzni megyek, de megszólal a csengő, Irmgard kimegy ajtót nyitni, és a következő pillanatban belép Simon.

Akkor hát: – Hajaj, te itt, ilyen korai órán? Ül le, *companionero!* Mire azt mondta: – Hogy vagy? – és leült, le bizony, bár ki tudja, talán túl könnyedén, túl gyorsan is, lehet, hogy egyszerűen el akarta kapni a legközelebbi széket, elég az hozzá, hogy egyből ijesztőnek éreztem, hogy milyen rémisztően nincs jelen.

Megint mondtam neki valamit, ő is nekem, ám ez a társalgás úgy folyt, hogy nem is folyt, ami pedig őt illeti, úgy tűnt, mintha „elfelejtette volna elhozni magával magát”. Mint aki itt van... de olyasformán, mintha nem lenne itt. Különben, mit tudom én... Elmosolyodom és tovább beszélek hozzá, amikor a felső ajka hirtelen meg-rándul, rém balul, úgy, balul, de balul.

Rám nézett.

És magyarázott.

Egy kád.

Egy kád forró víz.

Egy kislány.

A kád forró víz ráömlik a kislá...

No, igen... És mivel a dolog „már órák óta zajlik a kórházban, és még mindig nincs vége”, és mivel „nem találja a helyét” és „nem tud mit kezdeni magával”, tehát idejött hozzám. Mindazonáltal bocsánatot kér a korai látogatásért. – De semmi baj! Persze, természetesen, magától értetődik... Végül elhallgattam, ő is hallgatott, és ültünk ott, hogy úgy fejezzem ki magam, még az orrunk is összeért. Édes kettesben. A keze a ke-

zem mellett. A lába a lábamnál. A térde a térdemnél. Kettecskén. Amíg nem kezdett az idegeimre menni ez az ostoba azonosság itt, a saját szobámban, és nem kezdtem azon törni a fejem, hogy is van ez, ő engem utánoz, én őt utánzom, így szépen, kettesben – miközben a gyerek leforrázása úgy leforrázott, hogy felszisszentem –, s akkor látom, hogy lehetünk akármilyen hasonlóak, nem fogunk mi itt semmit sem kikotlani, és különben is, mi értelme itt ülni és kotlani, inkább gyérünk ki, gyérünk, gyérünk, kifelé, bárhová, csak ki innen, el innen, ez a legsürgetőbb, ez a legégetőbb! Így szóltam hát: – Nem járunk egyet? Egyből felállt, minden probléma nélkül, és kimentünk; először én, utánam meg ő a maga kislányával.

Enyhe szellő.

Kimentünk, és lám, arra volt épp szükségünk, hogy kimenjünk. Akkor hát megyünk. Egyből jobbra fordultam, bár fordulhattam volna balra is, utcák, házak, járda, forgalom, láрма, túlkölés, nézd, valaki felugrik a villamosra, valaki lehajol, valaki csokoládét majszol, valaki vásárol valamit egy asszonytól, egyből könnyebben és jobban érezzük magunkat, ahogy a szemünk elé tárul e csupa kéz, csupa láb, csupa fül nyüzsgés, akár mi lennénk, mégis idegen, mintegy ártatlan népség... És micsoda kegyelem! mert, amíg bennünk az a rossz, égető ügy, addig kinn az utcán széltében-hosszában a zsvaj! Széltében-hosszában zsvaj!

A legnépesebb utcákat választottam, hogy belemerüljünk és elvesszünk a tömegben, arra számítva, úgys versenyfutunk az idővel, végtére is a lánya nem haldokolhat a végtelenségig, valahogy csak véget ér a dolog, és megszabadulok Simontól. Egyáltalán nem tudtam, mi van benne, tűz-e, jég-e; csak jött mellettem. Sütött a nap. Megpillantottam a sarki gyümölcsárust, mérte az almát, és egyszerre megtetszett a gondolat, hogy ez az árus mit sem tud rólunk, csak kiméri a kiló almát, tereferél a vásárlóval... annyira kedvemre való volt a tudatlansága, hogy elhatároztam, én is veszek egy kiló almát, és egy pillanatra kifújom magam ennél a pofánál, megpihenek, ott valahol nála, jó messze... – Egy kilót? – kérdezte az árus. – Már adom is. Nagyon viszik, édes, mint a körte.

És akkor mitől, mitől nem, egyszerre kiszaladt a számon: – Tudja, milyen szerencsétlen ez az ember itt? Van egy négyéves kislánya, és haldoklik.

Beleharaptam a nyelvembe... de minek?! Már kimondtam! Semmi. Mérte az almát. Álltam ott némán, alázatosan, és elfogott az éhség, ami képes mindent kiradírozni az emberből. – Mit nem mond – szólt az árus. – Micsoda szerencsétlenség!

Ahogy meghallottam ezt, elkezdett gyűlni, sűrűsödni, üvölteni bennem valami, nem bírtam tovább, s a következő pillanatban kicsordult a pohár... Odakiáltottam neki:

– Tegye el azt az almát, tegye el!

Ezer mennykő. Előre siettem, vaktában, mint akit kergetnek! A nyomomban Simon a maga kislányával, mintha kergetnék! És megint édes kettesben, ő meg én, én meg ő, de most már a titok elárulva, a háború megüzenve, harsona és dobszó, felvonnak a hadak!

És ebben a szent pillanatban, képzeljétek csak el, felugatott egy kutya (magát a kutyát nem láttam, csak az ugatást hallottam).

Villamosok! Autóbuszok! Tengernyi gyalogos! Az utca úgy tárult elénk, akár egy szőnyeg, elől én, a nyomomban ő, vele meg a kislány! Az én kiáltásomban megyünk, amivel ráförmedtem az árusra, mert felfedte, elárulta és közhírré tette... és már az sem segített sokat, hogy belevesztünk a tömegbe, a kiáltásom jött velünk, a kiáltással meg az

egész szörnyűség... azzal meg valami, akár egy állat, de hogy szegődött hozzánk egy állat? Egy állat? Hát a kutyaugatás. Na persze, egy kutya még nem tigris... de ez a kutyaugatás mindenesetre akkor odaszegődött a kiáltásomhoz, a kiáltásom meg, most döb-bentem csak rá, az ugatással együtt hangzott el, és ettől talán kissé állatias lett, vagy mit tudom én, elég az hozzá, hogy odaszegődött egy állat, kutya vagy nem kutya, mindegy. Egy állat. És megyünk. Ő megy, megyek én is. És egymást követik a házak, az utcák, utcasarkok, cégtáblák, kirakatok, mintha holmi bőségszaruból kerülnének elő, nyüzsgő népség, amelybe egyre sietősebben próbálunk belemerülni, hogy nyomunk vesz-szen... mit csinálók? hová tartunk? mihez kezdünk? csak megyünk a Floridán, ahol a legnagyobb a tömeg, és furakodunk, lökdösődünk, nyomulunk. Amíg meg nem állunk, mert egy elhaladó omnibusz miatt le kell fékezni magunkat; egy idősebb uraság odafordul Simonhoz, igen udvariasan:

– Elnézést... a Corrientes? Merre van?

Simon ránéz és nem felel.

Erre az úr, kissé zavarba jöve, engem környékezett meg a kérdésével. Én is ránéztem, és nem feleltem. NEM. Jó, jó, nincs ebben semmi rendkívüli, nyilván azt hitte, hogy külföldiekbe botlott, akik nem ismerik a nyelvet... de mégis, értsétek meg, ez egy NEM volt, beletaszítás a semmibe... mintha késsel vágták volna el. Egy VISSZA-UTASÍTÁS, fényes nappal egy sötét, éjfélete, süket visszautasítás. És újra nekivágtunk, előre, mint a megveszekedettek, de épp ekkor rikoltott egy papagáj, a jóég tudja, hol, talán egy épp arra haladó taxiban, ám ez a rikoltás, egybefonódva az én iménti kiáltással, felélesztette azt a korábbi kutyaugatást is... az Állat ismét hallatott magáról, és egyszerre belénk hatolt, az elmaradt válaszunk helyett! Semmi. Még mindig fogal-mam sem volt, hogy mi van ő benne, Simonban, habár én szakasztott ugyanolyan voltam, mint ő, ráadásul kettesben vele! Ő se tudta, mi van bennem. De ha már így összefűzött bennünket az a bizonyos kiáltásunk meg annak a bizonyos válaszunknak az elmaradása, ha már ennyire kirítunk a többiek közül és ennyire megbélyegezettek let-tünk, akkor megszorítottuk a lépteinket, hogy minél előbb elmerüljünk a tömegben, miközben felrémlt előttem a vég, a vég, mondom, amitől elfogott a bizonytalanság...

Történetesen az, hogy itt a Florida utca vége. Egy tér tárult elénk – a plaza San Martin –, mintegy tálcán feltálalva.

Forduljunk vissza a Floridán? Nem, dehogy... úgy siettünk, mintha konkrét célunk lenne, ez meg elárulná egész igyekezetünk hamisságát!

Menjünk ki a térre? Csakhogy ott szinte senki sem volt. Mit keresnénk ott a téren, kettecskén egymással?

Már késő ezen törni a fejem. A tér közepén lépkedünk, a távolból áradt a hűvös, a csönd, a frissesség, átjárta a tagjainkat. Ez a váratlan távol kis híján le is vett a lábunkról. A tér elnyúlt a kikötő és a folyó fölé, akár egy erkély, és ott a távolban, a víz, a köd, a fehérítő ég kékes vegyülékében lassan kúszott vagy inkább tétlenül időzött a folyón mozdulatlanul veszteglő hajók füstje; a mozdulatlan hajók meg a mozdulatlan folyón – a kikötő beszédes kóstruktúrájával és az épületek dermedt tömbjeivel – innen föntől azt sugallták, hogy odalenn az már egy élettelen, béklyóba vert világ. Lelassítottuk a lépteinket. Csönd. Pusztaság. Nyugalom. Elakadó lábunk megtörte eddigi ügetésünket, és megálltunk. A sétánk egyik percről a másikra végleg kifulladt.

Na most?

Hát négy szemközt. De fogalmam sem volt, hogy ő mit művel magában – lehet, hogy semmit, ám lehet, mégis valamit –, semmi fogalmam róla. Csak álltunk, ő egy kicsit oldalt tőlem, álltunk, s ott, a távolban, az alig-alig úszó hajók csöndjében, a kikötői erődítmények holt körvonalai előtt mozdulatlanul, mégis egyre határozottabban elkezdett összemósodni az üveges víztükör és a párából, felhőgomolyagból, füstből álló vizes ég. Csönd, csönd, egyszerre azonban ott zizegett egy papír a lábunknál, amit a szél sodort oda. Ekkor a pillám alól odalestem a társamra: ő a cipője sarkával megállította a papírt, és a földre szegezte tekintetét. A papír újra zizegett. Erre én is a papírra szegeztem a szemem, ő is a papírra szegezte a szemét.

Újra zizegett a papír. Erre ráncolta a homlokát, és rám pillantott, de olyan áthatóan és olyan erővel, hogy azt hittem, sürgősen közölni akar velem valami felettebb fontos, halaszthatatlan, döntő dolgot... de nem szólt egy kukkot sem, a papír zizegett, az ő sarka rajta a papíron, a tekintete meg rajtam, a távolban közben minden folyt, erősödött, úszott tovább... Azon törtem a fejem, mi lesz, ha a papír újra zizeg.

Hát négy szemközt. Nem akartam rápillantani, és így, miközben tehát nem pillantottam rá, azon morfondíroztam, hogy tényleg nem fenyeget-e valami vész... hogy ő tényleg nem fog-e engem?

Jó lenne kellőképp megindokolnom, miről jutott ez az eszembe, nem is olyan fantasztikus dolog, nem szeretném, ha azt hinnék, elment a józan eszem... Értsünk szót: aki ilyen nyomásnak van kitéve, az könnyen kitörhet, nem igaz, hát nem törhet ki? De nem annyira maga a kitörés nyugtalanított, inkább annak természete. Utóvégre, értsünk szót, nem tudtam én, mi történt benne, mi történhetett... nos, jóval több is történhetett benne, mint amit a szokásjog megenged, és akár az a kérdés is felmerülhetett, hogy e meggyötört lény még két lábbal a mi emberi világunkban jár-e... és egyáltalán, ez az egész történet felettebb kockázatos és csuszamlós lett, igen, csuszamlós... de engem nem is fogott volna el oly nagyon a nyugtalanság, ha nem lett volna az a papír, igen, ha az a papír nem csapkodott volna ott a sarka alatt, mintha élne, akár egy állat, figyeljétek csak meg, teljesen, mint egy rikoztató állat, lám, lám, az állat megint itt koslat a sarkunkban, ám ezúttal, ha szabad így kifejeznem magam, lentről, egészen alulról, hisz már nem is kutya, nem is papagáj, hanem papír, holt anyag,

s onnan lentről belőle halljuk az Állatot, amely gyerek is, gyerek-állat... Én meg gyöt-rődtem, gyöttrődtem rajta, hogy ugyan mitől állatiasodott el nekünk ez a gyerek, de mit tehettem, ki kellett bírnom, csak hát ennek következtében elég bizalmatlanul vi-szonyultam ahhoz az „emberhez”, aki itt állt mellettem az űrben, akinek sikerült el-állatiasítania haldokló gyermekét, és ezt ráadásul hurcolta magával... Nem hiszek az ördögben. Simon született jó ember volt, a légynek nem ártott. Csak hát... ezúttal...

Körös-körül sehol semmi irgalom. Szemernyi se.

Akkor hát az is lehet... ha a papír újra megzizzen? (Kapcsolatos volt a papírral, az tény.) A szél azonban szépen elült. Nagyon nem volt kedvem szemügyre venni. A leg-rosszabb, hogy még így közelről sem volt fogalmam, miféle-fajta állat ez, de már maga a körülmény, hogy egy gyerekből került ide, egy kutyához, papagájhoz, papírhoz asszo-ciálódó gyerekből, nem keltett bennem bizalmat. Amott, az ég alján terjengett a füst és a köd. Gyerek? Állat? Miféle? Mindenesetre senki sem kényszerített rá, hogy ővele sé-tálgassak, ez tényleg meggondolatlanság volt, most azonban valahogy kereket kell ol-danom, lelépni, amíg nem késő; különben is, mit tesszük itt magunkat a téren, e ma-gaslaton, egyedül, kettesben, ahol senki sincs rajtunk kívül... Le kell lépjek. De hogy lépjek le? Gyorsan, gyorsan, mert bármely pillanatban megzizzenhet a papír... igazán nevetséges helyzet, hogy annyira hasonlít hozzám, az orra az orromra, a füle a fülem-re, a lába a lábamra, mégse tudhattam, mit várhatok tőle!

Azt számoltam, ha váratlanul sarkon fordulnék és eltűnnék, eltelne egy kis idő, amíg egyáltalán mozdulni tudna; ezalatt elérhetném a lépcsőt, ami azt jelenti, hogy csak le-felé iszkolhatnék el. Csak hát... hogy tűnjek el ilyen váratlanul? Magamban, belül el-némultam, és e belső elnémulásom újra előhívta bennem azt a némaságot, amellyel a Corrientes iránt érdeklődő urat fogadtuk; ám az akkori némaságunkkal az akkori süketségünk-vakságunk is visszatért bennem, és ebben a süketségben-vakságban egy-szerre faképnél hagytam őt, fogtam magam, és eltűntem!

Már a lépcsőn vagyok. Futok. Micsoda szökés, kész kihívás! Mert úgy szöktem el, mint aki a gonosz lélek elől menekül! És ő úgy maradt ott, akár a gonosz lélek! Egy-szerre ott tobzódott kettőnk közt a pokol minden gonoszsága. Csak abban reményked-hettem, hogy beesem a vasútállomás épületébe, és ott felszívodom; száguldok, bevág-tatok az állomásra, elmerülök a tumultusban, majd beállok a pénztárnál a sorba, bár-melyik pénztárnál, csak álljak valahol. – Hová? – kérdi a pénztáros. – Tigrébe – szalad ki a számon az első állomás neve, ami eszembe jutott, mindegy is, hova, fő, hogy be-üljek a vonatba, s el innen. Ám akkor egy hang azt mondta a hátam mögött:

– Tigrébe. – Az ő hangja volt.

Nem viccelek, ettől elfogott a rémület.

Bár igaz, mi a meglepő ebben, együtt indultunk sétálni, együtt veszünk jegyet a he-lyiérdekű vonatra... na, persze, csak hát én eliszkoltam... neki meg, ahhoz hogy utol-érjen, szintén futnia kellett, s nemcsak futnia, hanem engem üldöznie... Mindeneset-re itt volt ismét a nyakamon. És ez azt is jelentette, hogy nincs menekvés, a menekvés minden lehetőségét eljátszottam. Fogtuk hát a jegyünket, és mentünk együtt, vállvet-ve a hatalmas, csupa fém- és vas csarnokba, megálltunk a fénylő sín pár mellett, ahol lassan gyűltek az utasok, vártuk a vonatot.

De az nem jött. Vártunk. Ő nem szólt egy mukkot sem. Fogalmam sem volt, mi lehet benne, milyen ő most, hol tartózkodik – erről a sínre meredő arcról semmit se tudtam leolvasni, abszolút semmit! –, miközben a vonatra várakozók arányában egyre

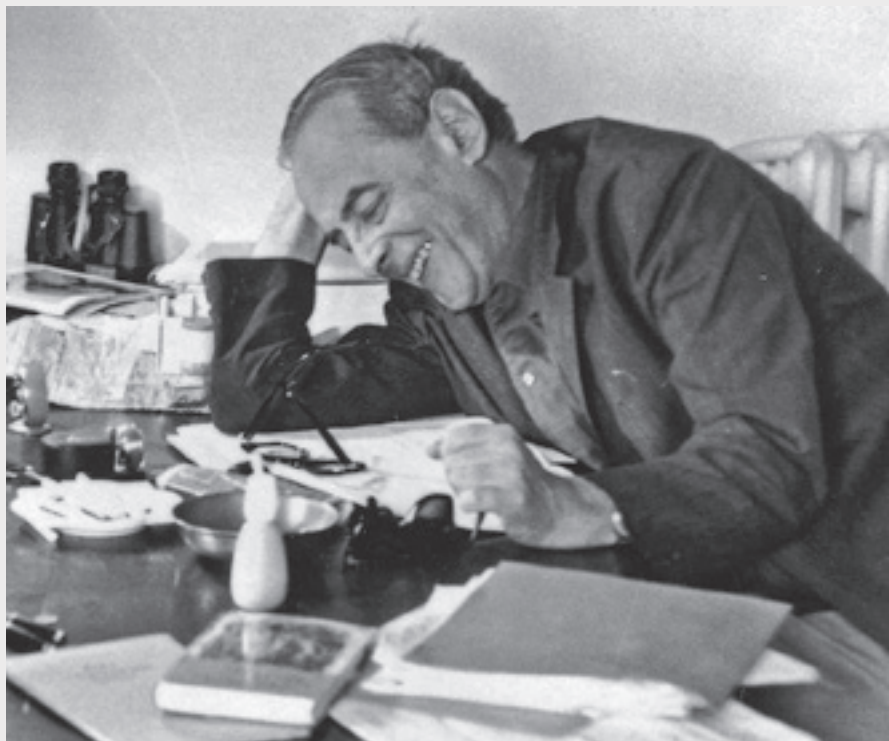
nőtt az összetartozásunk, a meghittségünk, egyre inkább úgy álltunk egymás mellett, mint akik párt alkotnak. Ki volt ez a teremtés itt mellettem, és hogyan állatiasodott el benne a gyermeke, akit hurcolt magával? A józan értelmem, hisz teljesen az eszemnél voltam, egy pillanatra se engedte, hogy alámerüljek ebbe az idegtépő rémségbe, és tizedszer is derűs tekintettel néztem farkasszemet saját fantazmagóriáimmal és agyrémeimmel... de... mégis... de... ha egyszer az élet szokványos látszatrendje ripityára hullik, egyből az lesz a helyünk a kozmoszban, ami valójában, nevezetesen valami feneketlenül felfoghatatlan, amiben tehát *minden* lehetséges. Egyébként ez sem foglalkoztatott volna különösebben, ha nem húzódná meg egy apró drasztikum, egy afféle aprójóság a lét sötét ölében, ha nem létezne a Fájdalom, igen, ha az Agyrém nem járna fájdalommal!

A Fájdalom! Egyedül ez a lényeg, a Fájdalom szörnyű tekintete e fekete kút mélyén – a fájdalom, a fájdalom! –, ez a könnyörtelen ujj mindent átlényegített valósággá, amit megérintett, még a fantázia is csak attól lett igaz, hogy érintkezett e valósággal: a fájdalommal. Füttylőnék mindenre, ha nem fájna; de hisz én már tudomást szereztem annak a gyereknek a fájdalmáról ott, a kórházban, arról az iszonyatos fájdalomról, amely itt, mellettem, ebben az emberben sajgott – ez az egész rémség semmiképp sem illúzió, hanem maga a fájdalom! –, én meg itt voltam, itt... és most mintha kacsintgatni kezdene rám ez a micsoda... ez a megégett gyermek-állat... Mindent megtettem, amit csak tudtam, hogy ezt eltitkoljam önmagam előtt, vagy fordítva, magamat előtte, de már képtelen voltam megfékezni elszabadult gondolataimat, e felettébb pocskék gondolatokat a gyermek elállatiasodását illetően... Állat? Miféle állat? A kutyaugatás, a papagáj, a papírzizegés, ó, hát mi mindenből szóttem össze süket, néma, vak arabeszkejemet, amelyek merő ártatlanság lennének, ha nem fájna, ha nem fájna, ha nem lenne fájdalom, ha a fájdalom nem fájna! Meg a gyereket, azt is, akin az álmaim alapulnak!

Eközben egyre többen gyűltek össze, főleg hátizsákos vasárnapi kirándulók, s az ő szokványos kinézetük némiképp elvette az élettől a mi szokatlanságunknak, míg végre begurult a vonat a hatalmas, csupa üveg és fém csarnokba, a földemen tanyázó galambok alá, és a többiekkel együtt ő is, én is felszálltunk, bepréseltük magunkat a zsúfolt vagonba. Füttyszó. A vonat elindul. Hamarosan ki is fut a napra és belevész a szelrelvényel együtt tovafuló sín pár ritmikus kattogásába. Robogunk, a gyorsan változó táj enyhületet jelent, és én már azon töröm a fejem, mihez kezdek abban a francos Tigrében, ahová utazom, de miért épp Tigrébe? Tigrébe! Minek megyek Tigrébe?!

Miért megyek Tigrébe, minek, mi célból? És miért nem egy másik állomásra? Beszorultam az utasok közé, hiába próbáltam kitekinteni a sok szakáll, tarkó, gallér és nyak közti résen, szinte semmit sem láttam, de éreztem, Tigrébe tartunk... miért pont Tigrébe? és tudtam, nincs még egy ember ezen a vonaton, aki ennyire oktanul, ennyire vaktában (és sükten) menne Tigré felé... és olyan poggyással, mint a miénk. Néztem az arcokat, felettébb hasonlítottak hozzánk, amit teljes döbbenettel állapítottam meg, mitől van, hogy úgy néznek ki, mint mi, ez a körülmény pedig trambulinul szolgált egy örült képzettársításhoz, nevezetesen, hogy oktanul tigre útkra azért került sor, mert elraboltak. Tigre? Mi vár ott ránk? A vonat megállt, majd újra elindult. Éreztem valamit... a közelben... valami mesterkedést... mintha valaki vagy valami, elég bátortalanul, a hatalmába akarna keríteni... engem... közeledne... felém...

Elég zavaros dolog volt. Ügyetlen, sötét, csendes. Ő ott állt mellettem a tömegben, összelapítva. Nem mondhatom, hogy határozottan kifejezte volna hódító ambícióit,

nem, dehogy, inkább csak apró gesztusokat, afféle kezdeti lépéseket kaptam el – egy kézmozdulatot, helyezkedést a könyökével, amit visszafogott, ahogy egyik lábáról a másikra állt –, ami akár természetesnek is tűnhetett ebben a kényelmetlen helyzetben, de én mégis észrevettem, hogy nem annyira ő mozog, hanem benne mozog valami... valami, amitől kétségbeesetten menekültem, az az elállatiasodott gyermek, az ő saját állatja, amely akár a saját étellel felruházott zizegő papír, birtokba vette őt. Újra megéreztem benne ezt a mozgást, amely némiképp az anyában mozgolódó magzathoz hasonlított, és ráismertem a gonoszra, a szemfogakkal, karmokkal rendelkező, ádáz gonoszra, ott benne. Megint elzsibbadtam, mert hát az a gyerekkiáltás a kórházban tény és való, akkor pedig csakis az én rémlátomásomnak nőtt szemfoga!

Egyszerre rájöttem, hogy Tigre azt jelenti, tigris! Ez eddig eszembe sem jutott. Azaz a Tigrisbe üztünk... Ezen olyat nevezhetnék, hogy a könnyem is kicsordulna, ha attól a gyerektől a kórházban nem válna minden valósággá!

Simon megint megmozdult – vagy benne mozgott meg valami –, és én máris menekültem, ami ebben a tömegnyomorban legfeljebb annyit jelentett, hogy görcsösen elhúzódtam tőle, ám ahogy elhúzódtam, rámasztam egy másik, meglehetősen puha testre. Az meg egy hájasmuki volt. Nagydarab, meleg test, amibe rémülten belemásztam, az arcát nem is láttam, izzadt, tehetetlen, szégyenletes puhaság, valami csendes, megalázott, tisztességes pókhas, vendégszerető, bár fülledt, itt-ott ruganyos domborulatokkal. Ó, minő búvóhely! lassan berendezkedtem rajta, otthonra leltem... dunsztos ingén átütött a verítéke, a tegnapi is, a mai is, vaníliaillattal vegyülve, a zsebében notesz, a bélésén a SMART szabászati cég címkéje, az inge egy helyütt megvarrva. Csen-

des menedékhely volt, száz mérföldnyire attól a másiktól... égető... problémától, amit itt egyszerűen el sem lehetett képzelni, valami egészen más világ, más táj, fellélegzés és nyugalom... a világ túlsó végén. A végén! Megpihentem. Mennyeien éreztem magam. És akkor hirtelen alulról alulra kaptam egy irtózatosszerű döfést.

Azt mondom, „alulról alulra”, mert se nem egyszerűen „alulról” jött, se nem egyszerűen „alulra” irányult, ami történt, inkább mintha kétfelé vált volna és megduplázódott volna – értitek-e? –, és mintha nem is annyira döfés lett volna, inkább markolás, ám ez a markolat jól „be volt mérve”, mert épp csak a közelembbe került, holmi fenyegetésképpen... és egyből megértettem, hogy éberségem pillanatnyi lanyhulását kihasználva, kis híján belém martak! Megrémtültem. Kővé meredtem. A fejem a melle és a zakója közé szorulva. Még csak nem is rimánkodhattam. Nem is mozdulhattam. Nem kiálthattam. Nem, én nem kiálthattam, a velőtrázó kiáltás mégis betört mindenüvé és mindent elért, hogy aztán aláhulljon ama gyöttrő Állatba, minden dolgok legmélyére! Én meg odadugott fejemmel mozdulatlanul vártam, hogy ugrik-e.

De akkor...

Ami... ami... ami! De mi? Hm... Hirtelen... ami olyan, mintha valaki a nyakamat csiklandozná. Képtelenség. Lehet, hogy valaki előhúzta a zsebkendőjét és azzal legyezgeti a nyakamat? Nem. Valaki csiklandozott. Kifejezetten csiklandozott, az ujjával a nyakamat...

Belegondoltam. Mi lehet ez? Ki lehet?

A hájasmuki? És minek csinálja? Az összes lehetőséget gondosan mérlegeltem, egy örült, egy homokos, egy tréfamester...

Vagy Simon? Megörült volna? De ha meg is örült, onnan, ahol áll, nem éri el a nyakamat.

A mellettem állók közül valaki? Talán egy ismerős, aki ilyen mulatságos módon akarja felhívni magára a figyelmemet? Kevéssé valószínű, mert a fejem mélyen elmerült a Hájasmukiban.

De akkor már az ujjai táncot jártak a nyakamon.

Törtem a fejem, ki ez? mi ez? Járt az agyam. Járt, járt.

Gyötörtem és gyötörtem magam, miféle vicc ez, de közben nem voltak illúzióim az iránt, sőt tudván tudtam, hogy éppen mert semmi kapcsolat sem lehet a csiklandozás és az Állat közt, annál nyilvánvalóbb, hogy ördögi *kombináció*, összeesküvés, egyezség fűzi össze őket, és már csak azt vártam, hogy s mint bratyzik össze a Csiklandozás velem, az Állattal, hogy belefűrődjön, akár egy kés, amaz ismeretlen, még felfoghatatlan, eleddig el sem kiáltott kiáltásba.

Pályi András fordítása

Witold Gombrowicz (1904–1969) lengyel író, 1939-től argentinai emigrációban, élete végén a franciaországi Vance-ban telepedett le. 1953-tól írt *Naplóját* három kötetben a párizsi lengyel Intytut Literacki jelentette meg.

Pályi András (Budapest, 1942) író, műfordító. Legutóbbi kötetei a Kalligramnál: *Gyász és gyönyör* (2017), *Lengyelek és zsidók* (2022).

Szocializmusról a református ifjúságnak

Előadásvázlat a református fiatalság
sárospataki találkozására¹

(2007. július 20.)

B emutatni a szocializmus eszmerendszerét fiatal embereknek a mai Magyarországon lehetetlennel határos föladat, bármennyire is hálás vagyok a fölkerésért és a meghívásért. Lehetetlennel határos, mondom, hiszen az ifjúságnak erről a szóról három dolog juthat az eszébe, az egyik az 1989-ben letűnt, akkor már fölpuhult-föllazult, de mégis parancsuralmi rendszer, a másik a Magyar Szocialista Párt, a harmadik pedig a liberális sajtóban használt „szocializmus” mint bizonyos jelenkori törekvésekre értett elmarasztaló, pejoratív jelző.

Nézzük meg röviden és sorjában ezeket az elemeket.

1. Az 1989 előtti rendszernek melyek voltak a legfontosabb jellegzetességei egész Kelet-Európában? Ez a rendszer – vagy inkább többes számban: ezek a rendszerek – nem a kifejlett kapitalizmust döntötték meg és nem a polgári demokráciát: politikai programjukat ez a tény szabta meg. A formailag (de valójában nem) „marxista” kommunista pártok elmaradott földművelő társadalmakban kerültek hatalomra, amelynek a legfőbb gazdasági eleme a még félig-meddig hűbéri nagybirtok volt, a lakosság háromnegyedét kitevő agrárnépesség égbe kiáltó nyomora, a technikai, gazdasági, politikai és kulturális elmaradottság. Ráadásul a háborús pusztításra, pusztulásra, tömeggyilkosságokra, határok átszabására, milliók menekülésére vagy tömeges áttelepítésére, az éppen megdöntött politikai berendezkedés a fasizmusnak és a katonai diktatúrának valamiféle elegye volt (Csehszlovákiában, Lengyelországban, Jugoszláviában stb. pedig a náci megszállók népiirtó-gyarmati rezsimje). Tehát sehol sem a polgári demokrácia dőlt meg, hanem a háború és a megszállás által már megroggyantott, fasizálódott „úri rend”, amelynek élén a földbirtokos arisztokrácia, a fináncarisztokrácia, a teljesen feudális jellegű, dúsgazdag, konzervatív római katolikus államegyház, továbbá a hadsereg állt, ameddig a Wehrmacht, az SS, a Gestapo és nálunk a Nyilaskeresztes Párt (Romániában a Vasgárda, Horvátországban az Ustasa, stb.) össze nem zúzta ezt is. Modern ipari burzsoázia

és polgári középosztály nem létezett (ami mégis volt, az zsidó volt, ezt pedig kirabolták, majd elpusztították a nácik és helyi szövetségeseik). A kommunista pártok programja a modernizálás (iparosítás, urbanizáció, technikai fejlesztés, szekularizáció, gyors vertikális mobilitás fölfelé, a tudományos-kulturális ismeretek lendületes elterjesztése, egyenlősítő intézkedések), azaz a polgári átalakítás tipikus célkitűzése(i). A legtöbb iparvállalat nem magáncégek államosításával jött létre, hanem – az első öt éves tervek részeként – újonnan keletkezett. Mindebben semmi sajátosan szocialista nincsen. Polgári (demokratikus, korporatív-totalitárius és fasiszta) kormányok is államosítottak és fejlesztettek és egyenlősítettek ebben az időben; a keresletszabályozás, a tervezés, a természettudományi-technikai kutatás állami támogatása, a militarizálás szerepe az 1940-es–1960-as években Európa nyugati és keleti felén egyaránt a hivatalos politika szerves része volt.

2. A szocialista pártok a mai Kelet-Európában – s a Lengyel- és Csehországban, Romániában szociáldemokratának nevezett testvérpártjaik – polgári pártok (még inkább, mint Nyugaton); ultrakapitalista piaci politikát folytatnak, ún. „neoliberális” vagy „neokonzervatív” politikát. Őket „baloldali” pártoknak szokás nevezni, mert utódai – de csak leszármazási értelemben – az egykori, félrevezetően „kommunistának” nevezett állampártoknak, amelyek szintén nem szocialista, hanem polgári-modernizáló (ugyanakkor antidemokratikus és antipluralista) politikát folytattak, bár elődeik a valamikori marxista, szociáldemokrata pártokból szakadtak ki az első világháborút követő válságperiódusban – akkor még (rövid ideig) voltak szocialista céljaik, de ez csak forradalmi epizód volt. Ne feledjük, hogy már Karl Kautsky, a német nyelvű (németországi és ausztriai) szociáldemokrácia „pápája”, a marxista ortodoxia főpapja, Vlagyimir Iljics Lenin mestere és példaképe, szintén azt mondta – ugyancsak az első világháború környékén –, hogy a szocialista munkásmozgalomnak előbb végre kell hajtania a polgári forradalmat az elmaradott országokban. Fő küzdelmét az 1918 előtti, régi magyarországi szociáldemokrácia is az általános, egyenlő és titkos választójogért, szavazati jogért folytatta – márpedig ez polgári célkitűzés; de az elmaradott Magyarországon senki más nem harcolt ezért! Ezen a Magyarországon a férfilakosság 6 és fél százalékának volt csak szavazati joga² (a legtöbb helyen kizárólag nyílt szavazás volt), és még így is csupán csendőrterrorral, sortüzekkel, itatással és megvesztegetéssel sikerült a régi, arisztokratikus kormánypártok képviselőházi többségét megteremteni. A gyöngye polgárság helyett – a legfőbb tulajdonos már akkor is a nemzetközi, külföldi tőke volt – a szocialista munkásmozgalomnak kellett a *par excellence* polgári célokat megfogalmaznia és érvényre juttatnia. A marxista ideológia többnyire csak dísz volt, bár ezek a szociáldemokrata és kommunista pártok legalább a munkásság nagyobb jólétéért, a nagylelkűbb munkajogért régebben még tettek ezt-azt, ami mai utódaikról nem mondható el. (A létrejött „szovjet” rendszert még Lenin is államkapitalizmusnak tartotta.)

3. A mai liberális sajtó különös szóhasználatára szerint „szocializmusnak” az államosító, tervező, újraelosztás (pl. progresszív adók) révén egyenlőtlenséget csökkentő, keresletet serkentő, központosító-beavatkozó politikát nevezik, tehát kb. azt a politikát, amelyet a második világháború után – John Maynard Keynes gazdaságelméletét követve – nagyjából mindenki folytatott, elsősorban a szociáldemokraták, de olyan vezetők is, mint a konzervatív de Gaulle tábornok (a Francia Köztársaság elnöke 1959 és 1969 között) vagy a konzervatív Johnson és Nixon amerikai elnökök. E tekintetben nem volt különbség Nagy-Britanniában sem a munkáspárti Wilson és a konzervatív Macmillan között. Ennek semmi köze a szocializmushoz. Ez a politika egyszerűen a fogyasztói ke-

reslet serkentésével élénkítette a gazdaságot, föladta a „költségvetési egyensúly”, a „monetáris stabilitás”, a „defláció” már akkor elavult dogmáit, hiszen a két világháború közötti korszak tapasztalataiból megtanulta, hogy a deflációs és egyensúlyi politika súlyos társadalmi konfliktusokhoz vezet – méltóztassanak körülnézni a mai Magyarországon! A keynesi (nem marx!) politika hívei tudták – bár olyan mai közgazdászok, mint a sok tekintetben kitűnő Kornai János akadémikus, már megint elfelejtették –, hogy a jóléti intézmények (alanyi jogon járó, ingyenes egészség- és általános társadalombiztosítás, nyugdíj, ingyenes állami közoktatás, olcsón hozzáférhető magaskultúra, garantáltan olcsó bérű lakás, nagylelkű segélyek a munkanélkülieknek, leszakadtaknak, rokkantaknak, betegeknek, olcsó pihenés, nyaralás, olcsó tömegsport, olcsó tömegközlekedés stb. stb.) a társadalmi kohézió, stabilitás, egység egyedül lehetséges garanciái a modern, fölvilágosult, szekularizált tömegtársadalmakban. Ezek a rezsimok engedményeket tettek a szocializmusnak, de nem voltak szocialisták. A liberális sajtó megrágalmazza a polgári jóléti rezsimokat avval, hogy összemossa őket a „kommunista”, „kádári” berendezkedésekkel, amelyeknek persze úgyszintén megvolt a maguk népjóléti politikája, de a nyugati társadalmaktól elsősorban nem ebben különböztek, hanem elnyomó karakterükkel – ami szintén nem „kommunista” vagy „szovjet” sajátosság: az ugyancsak gyorsan fejlesztő és modernizáló távol-keleti országok egy része (Dél-Korea, Tajvan, Szingapúr stb.) félelmetes diktatúra volt, Japán mai napig *de facto* egypártrendszer (akár a Horthy-rezsim), kultúrája is meglehetősen represszív, tekintélyelvű, nacionalista és bizalmatlan kifelé. A szociáldemokrata típusú jóléti államok és az egalitárius fejlesztési diktatúrák (a „szovjet” és az „ázsiai” típusúak) között vannak különbségek (főleg politikaiak és kulturálisak), de közülük (az összes előbbieik köze) a szocializmushoz történeti és politikai, nem gazdasági és társadalmi. „Jóléti fordulat” a mai politikában nem föltétlenül vezetne a politikai demokrácia megingásához (ez a fordulat természetétől függ), mint ahogy a piaci rendszer extrém neokonzervatív változata (*nota bene* tiszta formában ez is csak elmaradott országokban fordul elő: korábban Dél-Amerikában – Pinochet diktatúrája Chilében! –, ma meg Kelet-Európában) se kezekedik a politikai demokrácia fönnmaraadásáért. E tekintetben a liberálisok reményei illuzórikusak.

Mi tehát a szocializmus?

Mivel 200 év történetét nem tudom itt összefoglalni, a szocialista gondolat, eszméirány változatait osztályozni sem lehet tisztem. Az alábbi vázlat a szocializmusgondolat marxi variánsának (elvégre históriailag is ez a legfontosabb) néhány aspektusát ábrázolja.

(A) A szocializmus nem utópia, nem program, amelynek a megvalósításához vezetõ utakat kellene racionálisan megtalálnunk. Ez a fölvilágosodás képe a politikáról – amelynek középpontjában filozófiai program áll: ez a program az erkölcsileg helyes állapotot vázolja föl, és (általában) jogrendszerrel rendel hozzá; ez ma is így van a kantianus (többnyire „baloldali”, amennyiben egalitárius) liberalizmus különféle verziói esetében, vö. Rawls, Habermas –, de ez nem Marx képe, aki nem kantianus, hanem hegeliánus volt, és semmiképpen sem aufklárista.

(B) A szocializmus mint mozgalom nem egyszerűen a társadalmi igazságtalanságok (egyenlõtlenség, diszkrimináció, kasztos-rendi elõjogok) kiküszõbölésére irányul, hanem a proletariátus filozófiai-politikai megtestesülése. Proletárnak Guy Debord *A spek-tákulum társadalma* c. könyvében azt a személyt nevezi, akinek nincs kontrollja a saját élete fölött. Mit jelent ez? Ahhoz, hogy létezzünk, arra van szükségünk, hogy termelõeszközök segítségével értéket állítsunk elõ. A termelõeszközök azonban bizonyos ter-

mészetes és jogi személyek kizárólagos tulajdonában vannak. A termelőeszköz-tulajdon nélküli személyek ezektől el vannak választva, s csak úgy használhatják érték előállítására végett a termelőeszközöket, ha igénybe veszik a másokéit. A termelőeszközök használata fejében a proletárok csak a munkaidő egy részében dolgozhatnak a saját javukra. A fizetetlen munkaidő során állítják elő az értéktöbbletet, amelynek az újrabefektetése, a termelés bővítésére való használata teszi lehetővé mind a gazdasági növekedést, fejlődést, mind a tőkés profitját, amelyet a tőkés tetszés szerint használ föl, többnyire szintén termelésbővítésre, beruházásra és í. t. A tőke, amely a termelés során létrejött érték és értéktöbblet foglalatja, tovább kell hogy értékesüljön ahhoz, hogy ez az egész működés fennmaradjon. Minél magasabb hatásfokkal óhajt értékesülni. Ezért a fölhasznált források nagyobb hatékonysággal való értékesítésére (technikai fejlődésre) törekszik, másrészt pedig nagyobb kizsákmányolásra (a megtermelt érték nagyobb hányadának elvonására a proletártól). A proletárt nem fizikai vagy jogi kényszerrel készítetik munkára, mint a kapitalizmus előtt. A tőkés az értéktöbbletet a piacon sajátítja el; a termelőeszközök és a termelők egyesülése munkaszerződés – általában: szerződéses viszonyok – keretében megy végbe, amelyhez a személyek (honpolgárok) jogi egyenlőségére s az ezt megalapozó személyi szabadságjogokra van szükség, a mindezt garantáló jogi és államrend keretében. Mind a tulajdont (tehát a proletárok elválasztását a termelőeszközöktől, ami a kapitalizmus lényege), mind a jogegyenlőséget, egyéni szabadságot (egalitárius jogrend, hierarchikus gazdasági rend) erőszakkal tartja fenn az állam, amelynek meg kell őriznie ezt a társadalmi jelleget. Az állam nem semleges az osztályharcban, bár ez az állítólagos semlegesség a polgári államdoktrína esszenciája. (És itt nem visszaélésekre gondolunk, hanem az egyenlőtlenek egyenlőségének – a fogalom régi, még Arisztotelészé – problematikusságára.)

(C) A proletárok természetesen törekvése a termelőeszközök és a termelők elválasztásának megszüntetése. Ennek semmi köze a termelőeszközök állami tulajdonához, amely ugyanúgy fenntartja az elválasztást, s evvel együtt a proletariátust és az osztálytársadalmat. (Elsősorban ezért nem nevezhetjük az 1989 előtti „valóságosan létező szocializmusokat” semmiképpen sem szocializmusnak.) Ezért „az osztálytársadalom fölszámolása” vagy „az osztály nélküli társadalom” megteremtése a proletariátus célja, eszköze pedig a termelőeszközök magántulajdonának (azaz elkülönített tulajdonának) a megszüntetése. Az „osztály” a proletariátus számára nem egyszerűen a valaminő kiváltságokkal (privilegiumokkal) rendelkező kaszt („rend”) vagy a kiváltság nélküli, kaszton kívüli „páriák” halmaza, de nem is a vagyonosok és vagyontalanok vagy (ami nem ugyanaz!) a gazdagok és a szegények csoportja.³ Ezek a szembeállítások – noha valóságosak – a liberális-demokratikus program (ezen belül a kantianus szociáldemokrácia, mindenekelőtt az ún. ausztromarxizmus) szemszögéből relevánsak, hiszen ennek a programnak a középpontjában áll az egyenlőség, az igazságos (újra)elosztás és a többi. A (marxi) szocializmus ennél tovább megy, hiszen nem a már létrejött egyenlőtlenséget kívánja újraszabályozni, hanem az egyenlőtlenség okait megszüntetni. Nem az egyenlőtlenség „létesít” osztályokat, hanem megfordítva: az osztálytársadalom hoz létre egyenlőtlenséget – a modern kapitalizmusban a jogegyenlőség és egyéni szabadság körülményei között! Marx nem azt mondja, hogy a polgári társadalmakban a jogegyenlőség és az egyéni szabadság pusztán látszat (ha az, akkor ez visszaélés, és mi nem a polgári társadalom anomáliáival, hanem lényegi karakterével foglalkozunk – a visszaélés, bár valóságos és gyakori, kevésbé lényeges, és nem tartozik ide). A kérdés éppen az, hogyan lehet a prole-

tár – a tőkés társadalom mindenkori többsége – alávetve a tőkének, holott alkotmány (stb.) kezekedik az ún. alapjogokért.

(D) Nem rendi (születési) kiváltságok, hanem a tőke és a tulajdon kizárólagossága, szeparáltsága a fő ok, és ezt szintén a polgári alkotmány és jogrend garantálja. Az osztálypozíciók – szemben a rendi társadalmakkal, de legalábbis könnyebben – fölcserélhetők (a proletárt épp az tartja meg a konjunktúra időszakában fegyelmezettnek, hogy reménykedhet benne: egy szép napon tőkéssé válik, vagy más módon bújhat ki a munkakényszer alól), ez azonban nem változtat az osztálytársadalmon, amelynek középpontjában a magántulajdon centralitásából fakadó kizsákmányolás áll.

(E) Ez a helyzet okozza, hogy a termelés (munka) teljességgel elválik az egyes emberek hajlandóságaitól, hajlamaitól, kedvteléseitől, tehetségétől, hiszen a tőkés társadalomban nem a termelők szükségleteinek kielégítéséért, hanem piaci profitért (a tőkének értékesülésének lehetővé tételéért) folyik a munka: „piacra” termelnek, amelynek az absztrakt szükségletei nem természeti vagy szociális, hanem elvont – növekedési, expanziós – szükségletek. Ez a piaci imperatívusz irányítja a munkát, tehát a proletárok életét. A társadalmi munkamegosztás elválasztja a proletárt a munka céljától: a megélhetésért, ha tetszik, pénzért dolgozik, ami elvontság, közömbösen áll szemben az adott termelésfajta konkrét (technikai vagy egyéb) céljával. Nem azért vagyunk karosszérialakatosok vagy könyvelők, mert szeretjük a karosszériát és a kettős könyvelés matematikáját, hanem azért, hogy megéljünk, fogyasszunk stb. Ezért a munkánk elidegenült, s mi magunk is azok vagyunk. Az, amit ébrenlétünk legértékesebb óráiban, életünk legtermékenyebb korszakában csinálunk, idegen belső törekvéseinktől és vágyainktól. Ezért a szocializmus a magántulajdon (a termelőeszközök magántulajdona, nem pedig a nem termelő, nem tőkejellegű, személyi tulajdon), a munkamegosztás, a tőkepiac, az állam és a jog megszüntetése a proletariátus által. A proletariátus – ezen tehát nem a hagyományos, nagyüzemi, ipari munkásságot értjük, hanem a termelőeszközöktől elválasztott, tőketulajdon nélküli bér munkásokat a futószalag vagy a képernyő vagy uram-bocsa, a keverőpult mellett – akkor változik politikai értelemben is osztállyá („magáértvaló osztállyá”, ahogy a fiatal Lukács György írta az 1920-as években), amikor szocializmus-sá változik, hiszen a szocializmus „a valóságos mozgalom maga” (Marx).

(F) A szocializmus politikai alapkérdése, hogy ez miképpen történjék meg. Kautsky és Lenin szerint (bár ez sem olyan egyszerű) a forradalmi tudatot – amely „magáértvaló osztállyá” teszi a „magánvaló osztályt” – úgymond kívülről kell „belevinni” a proletariátusba („a munkástömegekbe”), ez pedig a forradalmi értelmiség földadata. „Forradalmi elmélet nélkül nincs forradalmi gyakorlat” – írta Lenin. Ennek a változatnak én nem vagyok híve, ám nézzük meg gyorsan, mi szól mellette. Elsősorban az, hogy a kapitalizmus kizsákmányoló alapjellege nem nyilvánvaló, föltárása tudományos és filozófiai munka dolga. (Ebben különbözik a kapitalizmus más, korábbi társadalmaktól, amelyekben nem volt jogegyenlőség, mobilitás, egyéni szabadság.) A hűbéri társadalomban a jobbágy fizetett a földesúrnak. A polgári társadalomban a tőkés fizet a proletárnak (bért). A kizsákmányolás rejtett, az elnyomás (sokszor) közvetett, a szegénység, nélkülözés, egyenlőtlenség, a nemzedékeken keresztül ugyanabban a miliőben fönnmaradó hátrányok magyarázata az uralkodó osztály (a burzsoázia) ideológiája révén (miatt) kvázi természetinek tetszik, s ez az ideológia a proletariátust is áthatja. A tőkés társadalom igazi jellegének megértése maga is az osztályharc egyik alapvető tétje. Ezért van szükség a forradalmi elmélet (tudomány) által áthatott élcsapatra, „a proletárpártra”,

amely megtestesíti és valódi osztállyá teszi a proletariátust. Ám az elgondolás hátrányai is világosak: a proletárpártból kizsákmányoló erő válhat, amely új osztály- vagy kaszturalommal cseréli (cserélheti) föl a korábbi változatot. Evvel a veszéllyel sok forradalmár már a XIX. században is tisztában volt.

(G) A másik lehetőség: a proletariátus spontán fejlődésére és politikai intelligenciájára támaszkodni. A „proletárpárt” legtúlzóbb metafizikusa (Lukács György) is úgy képzelte, hogy a párt a forradalom után azonnal elveszíti különállását és esetleges politikai privilégiumait – különben is, ha az állam megszűnik, milyen politikai kiváltságok lehetségesek? –, a forradalom után a proletariátus hatalom nélküli önkormányzata, a (visszahívható, nem képviseleti, hanem „részvételi”) munkástanács irányít, megszűnik a gazdaság elválasztása a közsférától⁴ (ez a kapitalizmus másik titka, hogy ti. „a gazdaság” mint olyan ún. „magánügyek” és „magánviszonyok” szövődékének tűnik föl, ezért a benne érvényesülő elnyomás elsikkad a jog és az erkölcs „szeme” elől).

(H) Általában is, a „magán-” és a „köz-” előtagok eltűnnek a szocializmusban, hiszen ez a különválasztás minden hierarchia előfeltétele. Márpedig minden – csalárdul „természetesnek” föltüntetett – hierarchiának el kell tűnnie, így a magántulajdonnak, az államnak és a családnak is (ez utóbbi a férfi/női egyenlőtlenségen és munkamegosztáson nyugszik, és minden elnyomás alapformája). El kell tűnnie az értéknek, hogy a termelés a szükségletek, a szépség és a szabadság függvényében alakuljon.⁵ Ennek módzatait nem írhatja elő utópia, hiszen ez már önmagában zsarnokság lenne, a filozófiai terv szerzőjének zsarnoksága az új társadalom lakóival szemben. Az állam eltűnéséből következik továbbá a nemzetköziség is – hiszen ha csak egy vagy néhány állam tűnik el, a szabad társadalomra kívülről rátörnek a ragadozók.

Befejezésül igen kurtán megvizsgálom a keresztyénség és a szocializmus viszonyát. Önök valamennyien tudják, hogy az evangéliom szociális tanítása kommunista jellegű. Jézus nem „családi értékeket” képviselt, hanem arra szólította föl tanítványait, hogy hagyják ott családtagjaikat, osszák szét vagyonukat és kövessék. „Asszony, nem ismerlek” – mondta az édesanyjának. Elvetett minden világi („állami” és „társadalmi”, ergo egyházi) tekintélyt. Elvetett minden „törzsi”, „nemzetségi” különállást. Elvetett minden hagyományos morált. Elvetette a hagyományos társadalmak legfőbb magatartási értékeit: a fegyverviselését, a „fölkent” királyi hatalomét, a vérségi leszámazáson alapuló rendi előkelőségét, az elkülönült papságét („az írástudást”, „a világi bölcsességet”). Negatív értelemben tehát csakugyan kommunista volt – s aki ezt merete aztán követni kései tanítványai között, azt (mint tudják) máglyán szokták volt megégetni mint eretneket. (A szociális eretnokség az „ebionizmus”, amely szerint csak a vagyontalanok üdözülhetnek.⁶ Hogy ez csakugyan eretnokség-e, Önökre bízom.)

A kevés igazi keresztyén – mint Tolsztoj – anarchokommunista volt és pacifista. Kevesen vették komolyan a „ne ölj” parancsot, hogy a faragott képek tiltásáról ne is szóljunk.

De a modern szocializmus nem erkölcsi természetű – bár a szocialisták erkölcsi okokból szoktak szocialistákká (kommunistákká) válni. Nem erkölcsi lázadás, hanem történelmi projekt, amely a modern kapitalizmus és a modern proletariátus karakteréből következik.⁷ Azt, hogy a tőke vak expanziójából, a munkamegosztásból, a jogegyenlőséggel egyesített univerzális megfosztottságból és erőtlenségből mi következik, ma mindenki láthatja. Az emberi világ (megint) a pusztulás szélén tántorog. A szocializmus a kapitalizmus ellentéte, a kapitalizmus termeli magából. A keresztyénség eredete más. Ország nem e világból való, ezért a történelemben sok mindennek lehetett a szövetségese.

Egyben rokon a szocializmussal: könnyű meghamisítani és visszaélni vele. Mindkettőből – mindkettőnek az eltorzításából – szörnyűségek következtek, olykor nagyobbak, mint az, amit kijavítani próbáltak.

Keresztyéneknek nem adok tanácsot.

De szocialistáknak igen: van, amivel már nem érdemes próbálkozni, mert már megbukott, és nem véletlenül. Az egyenlőség és a modern fejlődés önmagában nem szocializmus, és az új civilizációnak nem lehet kielégítő alapja. Ez biztos. ■ ■ ■

Internacionálé

(2015. április 30.)

A proletariátus – a tőketulajdon nélküli, munkaidejük és munkaerejük eladásából élő személyek univerzuma – fönnáll.⁸ Ez az univerzum kibővül azokkal, akiknek nem áll többé módjukban munkaerejüket eladniuk, de akiket a többi proletár által megtermelt profit újraelosztásából, illetve a mindenekelőtt a proletároktól befolyó adókból tart el a tőkés állam, ha a proletároknak (a dolgozóknak és a már nem dolgozóknak, a tőkéből és a munkából egyaránt kizártaknak) van hozzá erejük, hogy rákényszerítsék.⁹

Ha nincs hozzá erejük – mert már nincs politikájuk –, akkor egyfelől a még dolgozók és a már soha többé nem (vagy nem nagyon) dolgozók: a szűkebb értelemben vett proletariátus, másfelől a prekariátus és az *underclass* között érdekellentét keletkezik.¹⁰

Mivel a tőkésosztály többé nem hajlandó osztzkodni – mert nincs, aki rákényszerítse, magyarul: nincs többé munkásmozgalom –, akkor a szűkebb értelemben vett (még dolgozó) proletariátus csak úgy tud magasabb munkabért és rövidebb munkanapot, -hetet, -évet kivívni magának, ha fölmondja az osztályszolidaritást.¹¹ Azaz: ha föladja az újraelosztás iránti erkölcsi kötelességét, mert igazságtalannak tartja, hogy egyedül viselje az újraelosztás terhet (pl. a magas jövedelemadót), miután az erkölcsi szolidaritást a politikai, társadalmi, kulturális és morális béklyóitól immáron megszabadult burzsoázia egyoldalúan fölmondta – amint 1989-től kezdve megszabadult a proletár ellenhatalom, az Internacionálé maradékainak mégoly jelképes fenyegetésétől is.¹²

Az ún. neoliberalizmus nem más, mint a burzsoázia fölszabadulása a társadalmi szolidaritás korábbi kényszere alól. Ez úgy vált lehetségessé, hogy az 1917-es és 1945-ös emancipáció – azaz a proletariátus külső (a magántulajdonosi, piaci kapitalizmus kozmoszán kívülről jövő) redisztributív nyomásának intézményesülése – megsemmisült. Axel Honneth és Nancy Fraser híres vitájának mindkét terminusa (újraelosztás kontra elismerés),¹³ vagyis a valódi osztálykompromisszumon alapuló radikális demokrácia két legfontosabb aspektusa: elveszett.¹⁴

A proletariátus – beleértve a munkanélkülieket, a prekariátust, az *underclass*-t, a gyermeküket egyedül nevelő szülőket, a megözvegyült proliasszonyokat, a hajléktalan drogosokat, a kátránypapírral feldozott tetejű viskókban haldokló egykori mezőgazdasági munkásokat, a lakótelep hamar sárguló füvén futballozó tetovált kamaszokat, a bárpulton egy szál sortban és magas sarkú bakancsban táncoló 19 éves szexuális ágyútölteléket, a csepeli gyorsvasúton hatalmas csomagokat cipelő vietnami fiúkat a Red Sox dzsekijükben – itt van, de politikailag nincs. A proletariátuson belüli (valóságos) érdekellentéteket egykor áthidalta az Internacionálé, hisz ezek az ellentétek a szocializmus célképzetéhez képest másodlagosak voltak.

Ha csak a kapitalizmus van a horizonton, a jobb vállalatoknál dolgozó szakmunkások nem érezhetnek közösséget a leszakadt szegényekkel. Ha a proletariátus politikai és kulturális értelemben többé nem „osztály”, akkor fokozatosan megszűnik a redisztribúciós nyomás, és az lesz – ami most van.

Akkor még a tűrhető helyzetben lévő, képzett és mobilis fehér szakmunkásság korporatív érdekérvényesítő képessége és politikai részvétele is csökken; ami marad belőle, gyakran osztályon belüli riválisai (pl. az egyre nagyobb számban a „munkapiacra” kényszerülő nők, a bevándorlók és más etnikai kisebbségek) ellen fordul; a mélyszegények kiútja pedig a passzív tengődés, a betegség, az alkohol, a kábítószer és az elmebaj (más szóval: a korai halál). A passzív, pusztuló *underclass* „mint probléma” kiváltja a humanista bürokrácia és a vele eggyé olvadó ún. szakértelmiség részvétét, amely „a problémára” újraelosztó-gondoskodó állami megoldást keres. Mi egyebet is tehetne. A mai, osztatlan és teljes (ráadásul elvont tőkeuralommá légiessült) burzsoá osztályuralom korszakában – a munkásmozgalom halála után – ez az elérhető maximum.

A még dolgozó, nem éhező-fázó szakmunkásság nem veszélyezteti a köznapi stabilitást, nem rontja a bűnügyi és epidemiológiai statisztikát, tehát az állami „főladatokra” koncentráló szociálpolitikai szakértelmiség és népjóléti bürokrácia számára nem „probléma”, ennél fogva láthatatlanná válik. A „munka”, amely a munkásmozgalomnak átok, a mai, száz százalékgig polgári társadalomban (amely *politikailag* polgári, nem gazdasági-társadalmi vonatkozásban) mintha már áldás lenne. Pedig az elidegenült munka (a bér munka) jellege jottányit se változott. Itt nem az ipari, bányászati, mezőgazdasági, szállítási, kereskedelmi stb. munka egészségkárosító hatásairól van szó – még a lelkeleg romboló, állandó fáradtságról s az általa okozott kiüresedésről és közönyről se –, hanem a munkának a benső aspirációkkal szembeni semlegességéről, a munkába állás gazdasági kényszeréről, az úr nélküli szolgaságról. A szétzüllött mai „szociáldemokrácia” követelése, a „több munkahelyet!” a panacea, az egyetemes orvosság, amelyet így lehet lefordítani: „több eldologiasodást!” – mintha a proletariátus alapproblémája (amely nem „társadalompolitikai”) már nem is léteznék.

Az egyenlőség, amely a polgári baloldal célja – s ezt is milyen félénken kérincselik –, növeli a munkások jövedelmét; így a polgári baloldal tárgyilag adottnak kénytelen tekinteni a munkát: objektív, üres, „értékmentes” ténykeretnek. Bemenete a proletár teste, kimenete a munkabér. Előbbi épségének védelme, utóbbi emelése a perspektíva (kiegészítve ezt a munkásgyererek oktatási, tehát mobilitási esélyeinek javításával, tehát a jövőbeni munkabérek értékállóságának őrzésével, a polgári életföltételek lehetőség szerinti megközelítésével).

A proletariátus önálló politikai személyisége (politikai szubjektivitása, szubjektum volta) az egyenlőség kivívásában mára elenyészett; ezt kívülről a képviseleti kormány-

zat és a humanista (polgári baloldali szemléletű) bürokrácia, valamint a társadalompolitikai szakértelmiség (a legtöbb helyen ma utóbbi irányítja az alaposan megváltozott, egyre kisebb méretű szakszervezeteket: a nyugati szociáldemokrácia „baloldala” szociális munkásokból, orvosokból, statisztikusokból, jogászokból áll) viszi véghez és tartja fenn, egyre inkább védekező pozícióból, egyre szerényebben, egyre paternalistább módon. Ez a visszacsúszás elkerülhetetlen; nem a szociálpolitikai szakemberek, hivatalok, kutatóközpontok, NGO-k tehetnek róla.

A „proletariátus” nevű politikai szubjektum jobblétre szenderülésével a régi „munkáskérdés” jövedelmi, fogyasztási, egészségi, oktatási, lakhatási, adózási kérdéssé szelődül (mindezek persze mindig is a „munkáskérdés” részei voltak). A termelés, tehát a technika fölötti uralom meg- vagy visszaszerzése (erre a „létező szocializmus” se tette a legcsekélyebb kísérletet sem), a tőkés tulajdon fölötti hatalom átvétele föl se merül. (Épp ezért ennek különféle lehetséges módozataira nem is érdemes kitérni.)

Az üzemeken belülről évtizedek óta semmiféle politikai, önreprezentációs kísérletről nem érkezik hír. A politikában a munkások a lakóhelyükön, munkatársaiktól elszigetelve, mint „választók” vesznek részt, már amennyire ez részvételnek nevezhető. Némely országokban vannak (az egykori szovjet tömb államaiban nincsenek) „munkásbarát” pártok, amelyek kívülről és fölülről képviselik olykor a munkásoknak mint fogyasztóknak és adófizetőknek az újraelosztási (egyenlőségi) érdekeit, maguknak a munkásoknak a közreműködése (pláne öntevékenysége) nélkül. Ezek a pártok és más hasonló erők szigorúan nemzetállami keretek között szerveződnek, a nemzeti és regionális érdekkonfliktusokat valaha keresztbe metsző nemzetközi osztályszolidaritásnak még az emléke is elhamvadt, az Algéria (1954–1962) és Vietnam (1955–1975) mellett, saját országuk imperializmusa ellen tüntető francia és amerikai baloldal utódai nem látszanak. Most, amikor 2014-től kezdődően új európai háború felé sodródunk Ukrajnában, békemozgalomnak se észlelni a nyomát.

Május elseje már csak majális és nosztalgia – a szerencsétlen Magyarországon pedig a „puha diktatúra” időszakában a nemzetközi osztályharc utópikus ünnepét helyettesítő lufi-virslis-sör háromságra emlékezik évenként a hivatalos (kormánypárti és ellenzéki) sajtó munkásgyűlölettől vibráló, megvető hangon –: előkerül néhány régi jellek, hogy a proletárok fejébe verjék a vereség tagadhatatlan tényeit.¹⁵

Újra előáll az a fölvilágosodás *előtti* szituáció, amelyben az erkölcs mintegy szembe kerül az ösztönszerű spontaneitásként megkonstruált emberi természettel, mintha az erkölcs racionális öncsonkítás lenne, amely ennél fogva az emberi nem ellensége, nem pedig kifejeződése. A korszellem csak a fogyasztói hedonizmus kulturális-hagyományos árnyalatai között disztíngvál. Az újdonságra érzékeny, laza, *laid-back*, pátoszatlan új polgári ízlés szemszögéből. Innen nézve a gyakorlati ész (Kant) kissé közönséges, ódon babona.

A szerelőcsarnokokban, javítóműhelyekben, vasútvonalakon, raktárakban, építkezéseken, növénytermesztő gazdaságokban, bevásárlóközpontokban, röplőtereken, millió irodában robotoló proletárok munkaidő alatti egzisztenciája, belső élete, elnyomtatása és elvágyódása, a nagy sebességre és nagy monotoníára ítélt, a technikai imperatívuszak alávetett emberek társadalma – néhány érdemes szakkiadványtól eltekintve – nem reprezentált: kulturális halott. A munkások nem Marxot és Kasságot olvasnak, hanem gagyit bámulnak a kertévében meg az interneten; véleményük szerint nem a burzsoázia és a tőkés állam a fő ellenség, hanem (a legújabb fölmérések szerint) a Gay Pride és a TASZ.

Ilyen megállapítások után a baloldali értelmiség rituális hibáztatása szokott következni. Ez bárgyúság. Az Internacionálé pusztulása valamennyiünket sújt. A kapitalizmus alapvető ellentmondásainak – s ezek között nincs ott a jövedelmi egyenlőtlenség és a szegénység, amely nem sajátossága a kapitalizmusnak, hiszen minden hierarchikus társadalomban általános évezredek óta – kiszorulása a politikából és a kultúrából, ahol az ellentmondások ellentété fokozódtak, végtelenül lapossá, energiátlaná és lendülettelenné teszi a mai szimbolikus és érületi kozmoszt, amelyhez képest „Weimar” (1918–1933) a maga konfliktusos intenzitásával dionüszoszi ünnepnek és filozofikus Parnasszusnak tetszik.

Aki nem éri be a kritikával, hosszú szenvedésre van ítélve.

JEGYZETEK

- 1 {A fesztivál, ahol a szerző betegség miatt nem tudott megjelenni, így szövegét mások olvasták fel, a Csillagpont Református Ifjúsági Találkozó volt, 2007. július 17–21. között, Sárospatakon. Ugyanitt Horkay Hörcher Ferenc, „a konzervatívizmust”, Tóth Csaba, „a liberálizmust” mutatta be.}
- 2 {Ennek az adatnak a finom kiigazítását ld. a „Van-e a népnek jövője?” vonatkozó szerk.-i lábje.-ében fentebb.}
- 3 {Mindezt részletesen ld. „Igazság és osztály” [2006], i. h.}
- 4 {Lukács „pártmetafizikái” elgondolásáról és a Párt történelmi alakulásfolyamatáról bővebben ld. „Marx 1989-ről” [2010], *Antitézis*, kül. 241–255.}
- 5 {Az elválasztásokról és felszámolásukról, különösen az érték – rémisztőnek tetsző – felszámolásáról bővebben ld. „Kommunizmus a szocializmus romjain” [2012], *Antitézis*, 269–293.}
- 6 {A radikális forradalmi kommunistákról mint „modern ebionita eretnekekről” futólag ld. még: „1989: minek a vége?” [2019], *Antitézis*, 357–8.}
- 7 {Arról, hogy a kommunizmus végső soron miért nem lehet szintiztán morális felháborodás és erkölcsi vállalás dolga, ill. hogy miért vezeti félre híveit, ha akként élik meg, szintén ld. „Igazság és osztály”, i. m., kül. 152. skk. Vö. a morális akarát és az erkölcsi-ség szembeállításáról Hegel nyomán írottakkal, ahol a forradalmi intencionalitásnak a lehetősége is (hogy a világ morális fogatekossága tudatossággal orvosolható) megkérdőjeleződik: „Rapszódia dialektikus prózában” [2020], *Antitézis*, 444–448. („Az egyenlőség nem méltányosság következménye, hanem a társadalom konstitúciós sajátossága, amely nem ismer dologiságot; az igazság szubjektum, nem szubsztancia.” Uo. 445, kiemelés az eredetiben.}}
- 8 {Ld. az „Igazság és osztály” [2006], i. h. végkicsengését.}
- 9 {Erről a „kibővülésről” ld. „A posztfasizmus, utóirat: előzetes tézisek a félelem rendszeréről” [2011], *Antitézis*, 375–393.}
- 10 {Ld. uo. 390–392.}
- 11 {Vö. „A szolidaritásról” [2015], *Antitézis*, 346–355.}
- 12 {Az utolsó a javarészt trockistákból álló, Negyedik Internacionálé (alapítva: 1938, Párizs), de az első kettőnek ez is már csak halvány visszfénye (a harmadik a sztálini Komintern). Az *Internacionálé* itt inkább metaforikusan értendő: mindenféle univerzalista munkásmozgalmi ellenhatalom benne van, a ‘68-as *groupuscule*-októl, szituacionistáktól, maoistáktól az olasz *Autonomia operaia* csoportjain át a brit New Left vagy az amerikai kommunista és „fekete-marxista” (vö. Cedric ROBINSON: *Black Marxism*, 1983) körökig, és – akár – tovább (a szerző az antiglobalistákat általában nem csatolja ehhez a hagyományhoz); és „maga” az Internacionálé mint *eszmé* ezek végtelenül bővíthető, világszintű-univerzalisztikus halmaza: *világ proletárjai*, s közös céljuk: a globális szocializmus. Vö. „1968. augusztus 21., Prága” [2018], jelen kötetben.}
- 13 {Ld. Nancy FRASER, Axel HONNETH: *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*, London: Verso, 2003.}
- 14 {Itt, részletesebb érvelés kíséretében, mindkettő elégtelen mivolta demonstrálódik: „A lényegről” [2017], *Világvége II.*, 435. A demonstráció hivatkozási alapja a romaintegráció, amely a Honneth és Fraser kijelölte eszközkészlettel kezelhetetlennek bizonyul.}
- 15 [„Május elseje. Töredékek”, jelen kötetben.}

Tamás Gáspár Miklós 1948-ban született Kolozsváron. Filozófiát és klasszika-filológiát tanult. Irodalmi hetilap munkatársa volt, 1974-től változó szigorú publikációs tilalom alatt. 1978-ban kénytelen volt Magyarországra költözni. Az ELTE munkatársa 1981-ig, amikor politikai okokból elbocsátották. A demokratikus ellenzék részvevője. 1986 után a Columbia, az Oxfordi Egyetem, az École des Hautes Études en Sciences Sociales, Chicago, Georgetown, Yale, New School, a Dickinson College, a CEU, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem vendégtanára, a Wilson Center, a Wissenschaftskolleg zu Berlin, az Institut für die Wissenschaften vom Menschen (Bécs) vendégkutatója, 1989 és 1991 között az ELTE docense, 1991 után pár évig az MTA Filozófiai Intézet igazgatója. 1990–1994 között országgyűlési képviselő az SZDSZ színeiben. Marxista. Négy gyermeke van. Írásai, könyvei sok nyelven jelentek meg. Több lap munkatársa.

Grand Cafe

Budapest, 2003. április

Csaplár Vilmosnak barátsággal

Vilmos találkozni akart Gábor tartótisztjével. Megkérdezte Gábor özvegyét, V-t, nem akar-e ő is jelen lenni. Nem akart. De nem is jött létre a találkozó. Addig se voltak túlfent jó viszonyban, de ekkortól, az addiginál is rosszabb lett. Vilmos szerint Gábor azért lett öngyilkos, mert miután 1981 elején megszűnt a kapcsolata a rendőrséggel, papír is van róla, azt hitte, hogy ezzel vége, nem keresik többet. Németországban (NDK), mégis megkereste a Stasi. Vilmos feltételezése szerint megzsarolhatták. Volt mivel, hiszen ott volt a besúgó múltja Magyarországon, ott volt a kábítószer, és sok minden más. Berlinben rendszeresen látták egy homoszexuális, fiatal, szőke filmes pasival, akiről köztudott volt, hogy fegyvert visel. Ha nemet mond, kiszivároztatják a múltját, sohasem kap pénzt filmre a nyugati államoktól, alapítványoktól. Vilmos filmet készül írni egy kelet-európai filmrendezőről, aki nagy karriert fut be Nyugaton, mindenféle alternatív dolgokat művel, nagy művész, akiről kiderül, hogy kettős életet él. Ezért kellene még néhány hónapot Berlinben kutatnia, de a most leadott pályázatot rossz helyre, rosszul dimenzionálva adta le. Túl jónak találták stb.

Gyuri azt mondja, hogy ő látta a saját berlini papírjait is. Láttam a papírjaimat Berlinben. Nem mindent, de sokat. Egy csomó érdektelen szöveg. Az itthoniakat is átlapoztam, mindenkit azonosítottam, kivéve Főkövit, akire az jellemző, hogy Hernádival nagyon gyakran találkoztak. Vilmos szerint az Seggesd lehetett. És azért találkoztak gyakran, mert közel laktak egymáshoz. Gyuri megkereste Hernádit, aki úgyszintén mindenkit azonosított, kivéve ezt a palit. Tudatok beszélgetni? – kérdezi Vilmos. Tudtunk, mondja Gyuri. Nem politizáltunk. Akkor mégis miről tudatok? Hát például erről, nőkről, meg a régi dolgokról.

Gyuri sem zárja ki most már Seggesdet. Olyanokat jelentett ez a Főkövi, hogy Gyuri javíthatatlan, de Hernádit meg kell menteni. Seggesdi lehetett, mondja Vilmos. Csak

ő lehetett olyan pozícióban, hogy tanácsokat is osztogasson, ne csak spiclikedjen. Egy egyszerű besúgó, csak elmesélte, amit tudott, vagy nem tudott, de tanácsokat nem osztogathatott arra vonatkozóan, hogy kit kell megmenteni. Ezzel nem azt akarom mondani, mondja Vilmos, hogy bizonyos vagyok abban, hogy Seggesd volt rátok állítva, de egészen biztosan valaki legalább az ő szintjéről. Olyan valaki, akivel nagyon sokat találkoztunk, mert nagyon sokat írt és gyakran, mondja Gyuri.

A Gellértben találkoztunk Hernádival. Aprókat lépeget, mondja Gyuri. Régebben is tötyögött, mondja Vilmos. De nem ennyire. Régebben volt lendülete a járásának, mondja Tajti. Lendülete volt, mondja Gyuri, igen. Kijött a pincér és azt kérdezte, mit hozhatok, művész úr? – mondja Gyuri. Hernádi föl se néz, apró testéből úgy szólal meg: „Irgalmat”. A pincér kicsit még várt, aztán otthagyt minket, meséli Gyuri. „A másakra jobban ráijesztettem, mondja Hernádi, meséli Gyuri. – mert, amikor megkérdezte, hogy mit kér Hernádi úr, azt mondtam: Emeljen föl. Az is itt hagyott néhány perc múlva.

Miért nem beszélünk róla? – kérdezi Vilmos. Mert nem író, mondja Gyuri, azért. Hogy-hogy nem író? Könyvei vannak. Forгатókönyvei, mondja Vilmos. Inkább már csak forгатókönyveket írt, mondja Gyuri. Jókor mondod, mondja Vilmos, mostanság én is. Kinek? – kérdezi Gyuri. Mészárosnak, aki kisfilmjével Cannesban díjat nyert, mondja Vilmos. Hm, mondja Gyuri.

Mégis, térjünk vissza, miért nem beszélnek ma Hernádiról az íróról? – kérdezi Tajti. Közülünk ő volt a legradikálisabb, mondja Gyuri. Aczél Hernádit nyírta a legjobban. Mikor? A hatvanas évek elején. Egyszer egy írószövetségi gyűlésen név szerint megtámadta, mire Hernádi, amikor már többször hallotta a nevét a baszogatók között, fogta magát és kiment. Elhagyta a termet. Azt akkoriban más nem nagyon merete megcsinálni. Nem engedték, hogy a neve szerepeljen Jancsó filmjein. Melyiken? Például azon, amelyikben a Sánta Ilona, az a szép nagy mellű színésznő... Kicsoda? Sánta Ilona az a szép nagy mellű, szőke színésznő egy repülőgép alatt szalad meztelenül egy fehér kendőt lobogtatva. Az *Így jöttemben*? Azt hiszem abban. De a többi filmen sem lehetett rajta a neve. Jancsót már hívták Olaszországba, forгатott, tanított is, de Hernádit nem vihette magával, és a filmjein, hiába írták együtt, Hernádi neve nem szerepelhetett. Engedték, hogy dolgozzon, de nem engedték szerepelni, mondja Vilmos. Igen, mondja Gyuri. Dehogynem, mondja Tajti, most is ott van a neve. Akkor nem volt, mondja Gyuri

Pénze mindig volt, mondja Gyuri. Neki volt a legtöbb. A Váci utcában varrata a ruháit, bőrkabátja volt, és mindig két adag reszelt májat rendelt a Belvárosiban. Azt mondtad nekem egyszer, mondja Vilmos, hogy miután a hadifogságból hazajött megfogadta, hogy mindent megtesz azért, hogy jól éljen. Én mondtam ilyet? Én ilyet nem mondtam, mondja Gyuri. Nem én találtam ki, te mondhattad, mondja Vilmos. Mindig jól élt, mondja Gyuri, mindig jobban, mint mi. A Vatiban jól keresett. Lehet, hogy azt mondtam, hogy mindig éhesnek érezte magát miután hazajött, és megfogadta, hogy nem fog többet éhezni. De mindig éhezett, hiába evett egyfolytában, mindig éhezett. Egyszer a Vatiban Novák osztályvezető megkérdezte, hogy Hernádi megírta-e az anyagot, amit szét kellett küldeni. Megírta. Menyit írt? Huszonnégyet. Ennyit kellett? Ennyit, mind megírta. Nem kell kiküldeni, mondta Novák osztályvezető. Már kiküldtük. Vissza kell hozatni. Már nem lehet. Novák osztályvezetőnek vérvörös lett a feje és visszament az irodájába. Másnap egy kicsit késve mentem be, mondja Gyuri. Látom, mindenki lógatja az orrát. Közlik velem, hogy Novák osztályvezető elvtárs az éjjel meghalt, infarktust kapott. Hernáditól? – kérdezi Vilmos. Volt már neki azelőtt egy, de akkor is biztosan nagyon felhúzt

magát. Gyilkos is, mondja Vilmos. Közvetve az, mondja Gyuri, és nevet cinkosan (kedvesen?), mint aki komolyan veszi és mutatja, dehogya is az. És nem politizáltak, kérdezi Vilmos. Az, hogy lehet? Úgy, hogy amikor leültünk azt mondta, hogy az elmúlt évekről ne essék szó, és nem esett. Pedig meggyanúsított, hogy elvette tőle az egyik regénycímét, mondja Vilmos. Igen. Erről sem beszéltünk, mondja Gyuri. Az apja főjegyző volt Pannonhalmán. Ott tanult? Kérdezi Vilmos. Nem. Ott született, ott lakott a család. Onnan is hozhatta ezt a jóléti modort. Tudta, hogy mihez mi illik. Ő volt az egyetlen, aki ezt tartotta is. Három év hadifogság, mondja Vilmos. Annyi, mondja Gyuri. Nem kis idő. Rózsaszirmokat kellett gyűjtögetnie. Egy zsákkal naponta. Nagyon nehezen jött össze minden nap. Ezt is ő mesélte. Mégiscsak jobb, mert sóbányában nem lehetett virágszirmokat gyűjtögetni. Nem, mondja Gyuri. Rózsaleveleket, nem virágszirmokat. A róza virágjának a leveleit, rózsaszirmokat.

Hűséges típus. Mai napig megvan fiatalkori szeretője, az Olga, aki akkor ápolónő volt, úgy lett a szeretője. Most meg már csak ápolónője, mondja Vilmos. Azt nem tudom, mondja Gyuri, és nevet. Hány éves, kérdezi Vilmos. Nálam hat évvel több, mondja Gyuri. Hetvenhat. Akkor Olga már csak ápolónő, mondja Vilmos. Lehet, hogy már csak az, mondja Gyuri.

Ha írt, szállodába költözött, akkor jött ki, amikor elkészült. Mint a régiek. Mikor? – kérdezi Vilmos, a hatvanas évek elején? Mondjuk akkor, mondja Gyuri. Mindent, amit csinált, nagyon akarta csinálni, mondja Vilmos. Ezért nem lett belőle semmi. Filmforgatókönyvek, mondja Tajti. Az semmi, mondja Vilmos. Te is azokat csinálsz, mondja Tajti. Hernádi mindent kiagyalt. Én úgy szeretek írni, hogy sohasem tudom, mi a következő mondatom, mondja Vilmos. Akkor szeretek írni, amikor nem tudom, mi a következő mondatom. Ha tudom előre, hogy mit akarok, akkor nem is kezdek hozzá. Hernádi előre mindent kitalált, kiagyalt, aztán leült és megírta. Én úgy szeretek írni, ha hagyom, hogy írassa magát a szöveg. Az nagyon más. Van két jó elbeszéléskötete, mondja Tajti, arra felfigyeltem. A kezdetekben, mondja Gyuri. *Az ég bútorai*. Németre miért nem fordítottak le tőle semmit? – kérdezi Vilmos. Valamit lefordítottak, mondja Gyuri. Talán franciára, mondja Tajti. Lehet, hogy franciára is, mondja Gyuri. Nem kezdett ő számolgatni 90 után? – kérdezi Tajti. De igen, mondja Gyuri. Most mondtam, hogy mindent kiszámított, mondja Vilmos. Akkor még sem volt olyan nagyon hűséges, mondja Tajti. Hűséges volt az ápolónőjéhez, aki a szeretője volt, de nem volt hűséges a radikalizmusához. Gyurkó rontotta el. Gyurkó, aki Antalnak osztálytársa volt, és közel lakott Hernádihoz, mondja Gyuri. Minden hülyeséggel telerakta a fejét. Mert Hernádi a rendszerváltás után két dolgot nem tudott elviselni. Az egyik az SzDSz. Mi a másik? A másik, a másik.

Hajnalban járt haza a szeretőitől. Mondja Gyuri. Taxival, mondja Vilmos. Taxival, mondja Gyuri. A felesége mindig kulcsra zárta az ajtót. Hernádinak fel kellett csengetnie, és akkor az asszony beengedte. Sohasem aludt a szeretőinél. Mindig hazament, és a felesége mindig beengedte.

Lesz háború? Kérdezi Vilmos. Nem lesz. Nem lesz, mert már keresik Oroszországban a dácsát neki, mondja Gyuri. Husszeinnek, mondja Vilmos. Meg a családjának, mondja Gyuri. Csak a fia nem akar menni. Pedig lenne mivel fizetniük, és ha nem készül leltár, még az oroszoknak is jut belőle. Nem kell az araboknak, mondja Vilmos. A szaudi király az egyik főtárgyaló, mondja Gyuri. Úgy jár, mint Ceaușescu, mondja Vilmos. Nehogy úgy járjon, mondja Gyuri. Hogy? Hogy már nem kell senkinek. Akkor lelövik, mondja Vilmos. Le.

Nem sokáig lesz ez így, mondja Vilmos. Pár év és megoldódik az energia problémája. Azt mondják azok, akik ezzel foglalkoznak, hogy a fúzióenergia bevezetése már csak évek kérdése. Akkor mindenből lehet energiát.

Azt mondta nekem Los Angelesben egy tudós, Demeter László, ezelőtt harminc évvel, mondja Gyuri... Mikor? – kérdezi Vilmos. Harminc évvel ezelőtt. Ő ezzel foglalkozott már akkor is. Azt mondta nekem, hogy ne aggódjon, jön a fúzióenergia, már csak évek kérdése, hogy jön, ami mindent megold. Most találkoztam vele, harminc év után... És mit mondott most? – kérdezi Vilmos. Hááát, mondja Gyuri (és elhúzza a száját). Ezt mondta. És megint elhúzta. Nem old meg mindent? – kérdezi Vilmos. – Biztos ezt mondta? Ha nem lesz gond az energiával, nem lesz miért háborúzni, mondja Vilmos. Ott lesz a víz, meg ott lesz a..., mondja Gyuri. Lesz víz a tengerekből. Tengervízet fog inni az emberiség – mondja Vilmos.

Azért nem akármit viszünk mi be az Unióba, mondja Vilmos. Mit? – kérdezi Tajti. Vízet. Sok tiszta vizet, amiből nincs Európának. Itt van alattunk a teknő fenéke.

Hány nagyhatalom van? – kérdezi Gyuri. Négy. Mondja Gyuri. Amerika a katonai nagyhatalom. Ki a gazdasági? Kérdezi Gyuri. Az Unió. A népesség nagyhatalma Kína. Egy-milliárd kétszázmillió lakos. Az Unióban is van ötszázmillió, mondja Gyuri. Négyszázötven, mondja Tajti. Volt háromszázhusz. A negyedik a vallási. Az iszlámizmust meg kell osztani. Erre gondolsz? – kérdezi Vilmos. Az emberiség, mondja Gyuri, már megtanulta, hogy nem lehet az emberiségnek az izmusok mentén haladni. A kommunizmus ezt is megmutatta. Az arabok nagy része is kereskedni akar, jól élni, venni, eladni. Most voltam Törökországban. Tudjátok, hogy Kemal Ata Türk hogy vezette a törököket a leépült ottomán birodalomból a demokráciába? Egy európai útja után összehívta a parlamentjüket. Volt parlamentjük? – kérdezi Vilmos. Nem volt. Amijük volt, azt összehívta, mondja Gyuri. A bölcs ottománok tanácsát, mondja Vilmos. Akkor azt, mondja Gyuri. Nem néztem utána, mondja Vilmos. Nem is kell, mondja Gyuri. Felvetette előttük ezt a kérdést. Megkérdezte, ki támogatja az európai típusú, a nyugati demokráciák bevezetését, és elmondta az érveit, meg azt, hogy ha nem akarnak leszakadni, egyedül maradni, megsemmisülni, nincs más út, mint Európa. Mindenki elmondta a véleményét. Voltak úgy tízen, akik elleneztek. Éppen elegen, hogy ne lehessen megszavazni. Ezt látva, Kemal Ata Türk javasolta, hogy most még ne szavazzanak. Várjanak holnapig. Mindenki gondolja meg, hogyan szavaz holnap. Másnap reggel jöttek a képviselők... A bölcsek, mondja Vilmos... Jönnék a bölcsek a Parlamentbe..., a Nagygyűlésbe, mondja Vilmos..., a Nagygyűlésbe, és látják ám, mondja Gyuri, hogy az oda vezető út fáira fel vannak akasztva azok, akik tegnap még akadékoskodtak. A törökök akasztottak is? – kérdezi Tajti. Miért ne akasztottak volna?! Nem volt jellemző, mondja Tajti. Ezzel kezdődött nekik Európa, mondja Vilmos. Husszeinről meg azt mondják, hogy amikor legutóbb felmerült a miniszterek tanácsában, hogy a világon egyre több ország követeli Husszein lemondatását, a vezér őszintén felvetette, hogy akkor ezt a helyzetet most vitassák meg, az egészségügyi miniszter kisebb hezitálás után azt mondta, hogy tényleg meg kellene gondolni, mi a teendő ebben a helyzetben. Nem sokkal ezután telefonhoz hívták, majd mikor vége lett a miniszterek ülésének a szomszéd szobában a távozó miniszterek megtalálták a holttestét. Meg volt löve. Fejbelőtték a szomszéd szobában, és kiterítették, hogy amikor ezek kifelé mennek, legyenek egy tapasztalattal gazdagabbak.

Most voltam Törökországban, már mondtam, mondja Gyuri. Mondtad, igen, mondja Vilmos. Találkoztam a törökök PEN-klub nénijével, a vezetővel. Megyünk az irodája felé, ami egy nagy téren van Isztambulban, egy könyvtár mellett. A tér, mint egy vízcsepp. Könnycsepp? – kérdezi Vilmos. Nem. Vízcsepp, mondja Gyuri, nagyon szép. Vízcsepp alakúra tervezték. A könyvtárból jönnek velünk szembe fiatal lányok és fiúk. A lányokon csandra, nem egészen behúzva, jól látszik a szép arcuk. Azt mondja nekem a nénike, hogy ezek a lányok egy hete még csupasz arccal jártak ugyanitt, rövid szoknyában. Döntött az Unió, egyelőre nem kellene a törökök. Most nem tudják, mi a jó nekik, és mire várjanak. Valóban igaza lesz Giscard d’Estaing-nek, hogy ha felveszik Törökországot, az az Unió halálát jelenti. Figyeljétek meg, ti még megéritek. Ha nem ti, akkor a ti gyermekeitek. Húsz év múlva Kína lesz a legnagyobb gazdasági hatalom. Nem sok év múlva kire lesz a világ. Európa lakossága rohamosan csökken. Kellenek a nem európai nők. Ahol a civilizáció megerősödik, csökken a népesség. Az európai nő harmincéves kora előtt nem akar szülni, mert addig karriert épít. Harminc éves kora után derül ki, hogy alkalmas, vagy nem alkalmas. Ha alkalmas is, többnyire egyet szül. Jönnek majd a török lányok, mondja Gyuri. Jönnek majd a kínai lányok, mondja Tajti. Az lenne a legjobb, ha a kínai lányok jönnének. Arab lányok ne jöjjenek, mondja Vilmos. Arabok nem jönnek, mondja Gyuri. Bárhol van a világon terrortámadás, akármilyen kicsi is, azt ma már biztos, hogy arab követi el. Ha Párizsban, akkor egy marokkói, ha Amerikában, akkor egy jemeni. Az arabok magukat rekesztik ki. Figyeljétek meg a térképeket. Mondja Gyuri.

Olvasom Heribert Illig elméletét, mondja Vilmos. Felületes szociológus, mondja Gyuri. Történész, mondja Vilmos. Azt állítja, hogy van háromszáz év a történelemben, ami nem is volt. Sok igazsága van, mondja Vilmos. Ami az iszlámot illeti, még az is lehet, mondja Gyuri.

Valamit egész este meg akartam kérdezni tőled, mondja Vilmos. És nézd meg, most nem jut eszembe. Vajon mit akartam. Na, várjatok, kimegyek, és majd visszajövök. Ott biztosan eszedbe jut, mondja Tajti. Ha nem jut eszembe, mondja Vilmos, akkor, amikor visszajövök, majd azt mondom: a faszom se tudja, mit akartam kérdezni tőled, Gyuri.

És mit szóltok, kérdezi Vilmos, hogy a pápa ragaszkodik ahhoz, hogy az Európa Unió alkotmányába vegyék be a katolikus egyházat, a szimbólumai közé pedig a keresztet, hiszen Európa története során mégiscsak sokat tett az unióért, az unió eszméjéért az egyház. Ezt akartad kérdezni? – kérdezi Gyuri. Nem ezt, mondja Vilmos. Mások meg azt mondják, hogy a Vatikán egyrészt nagyon apró, mondja Vilmos, nem tag, és nem is hatalom. Nem ezt akartam kérdezni, mondja Vilmos. De miért éppen a keresztet akarja a pápa? Miért egy kínzóeszközt. Akkor már jöhetnének a franciák, hogy a kereszt helyett legyen inkább a guillotine. Ők is sokat tettek az unióért. A franciák? – kérdezi Gyuri. A franciák, mondja Vilmos, meg a guillotine. ■ ■ ■

Kőrössi P. József 1953-ban született Nagyváradon, 1982 óta Magyarországon él. Költő, író, publicista, irodalomszervező. Legutóbbi prózakötetei: *A Magyar Kártya (Beszélgetés Markó Bélával)*; *Zsácutka kétirányból* (Köszönjük neked, kondukátor); *Ücsörgünk a kávéházban Réz Palinál (Naplóromok)*; *Ajuszi*; *Eörsi István: Végjáték–Kőrössi P. József: Naplóromok*.

„Valójában nincs is olyan, hogy mindennapi”

Figyelmes kérdező, aki nem fél szembenézni a legnehezebb válaszokkal, sőt a válaszok hiányával sem. Légrádi Gergely legújabb *Falaink* címet viselő kötetét mélyen áthatja a valóságunkra való folyamatos rákérdezés. Két perspektíva találkozása: egy anya és egy fiú szemszögéből újra és újra lepergő jelenetek és párbeszéddek alkotják a regényt. A két szál más-más fénytörésben mutatja meg ugyanazt. Az *ugyanaz* sokszínűsége, viszonylagossága az, ami már a 2022-ben megjelent *Alkalomadtán* megírásakor is foglalkoztatta a szerzőt. Valaki-valamiképp mindig máshogy fogja látni ezt az *ugyanazt*. A szerző így ellentétben a megszokottal sosem fogad el egyedüli választ vagy megoldást, ehelyett regényei szüntelen kérdéssé íródnak. A valósággal való viszonyáról, a kérdésekről és a lehetséges válaszokról kérdeztem a szerzőt, Légrádi Gergelyt.

Tóth Ramóna Mirtill: Mindig izgalmas egy szerzőt az írásról, az alkotásról kérdezni. Korábban egy interjúdban azt nyilatkoztad, hogy számodra a *kérdezés* az írás motorja is tud lenni. Mit gondolsz milyen kérdéseket kellett feltenned és milyen *válaszokat* kellett elutasítanod, hogy megszülethesen a nemrég megjelent *Falaink* c. regényed?

Légrádi Gergely: Igen, azt hiszem, általában a műalkotás megszületésének egyik legfontosabb motivációja maga a kérdés, a nem

tudás okozta feszültség és inspiráció. Persze az sem mindegy, hogy mire vonatkozik a kérdés, a kíváncsiság, azaz van-e tétje az útkeresésnek, a kérdésnek. A *Falaink* című regény megírása során volt néhány alapvető kérdés, amely meghatározta az utat. Ezek közül kiemelendők azok, amelyek a valóságérzékelésünk relativitásához kapcsolódnak. Létezik-e objektív valóság? Annak hány lenyomata, érzékelése lehet? Ezek különbözősége miképpen hat az emberi kapcsolatokra, a döntése-

inkre? Mindebből miféle felelősség következik? Mindemellett a mássággal összefüggő kérdések is izgattak. Milyen a mai világunk, a többségi társadalom normalitása a mássággal élő szempontjából? Milyen úgy élni, hogy bár a külvilág nem vagy nehezen dekódolja, de közben számos területen érzékenyebb, értőbb a mássággal élő? És a sor még folytatható, hiszen például az emlékképzés, a feldolgozás, az elengedés útjai, elmaradásuk következményei is hasonlóképpen központi kérdésekként nem hagytak nyugodni.

Hogy mit kellett elutasítanom, azt inkább abból szempontból tartottam szem előtt, hogy milyen hibákat nem szeretnék elkövetni az írás során, vagy, ha úgy tetszik, milyen (alap)elveknek szeretnék folyamatosan megfelelni. Ezek a didaktikusság és szentimentalizmus elkerülése, és az, hogy mindenkor a szereplők szólaljanak meg, ne én.

TRM: Ha már kérdés: én úgy látom ez nem mindig csak egyoldalú folyamat. Sokszor maga a kész szöveg is *visszakérdez*,

a szerzői tervezés ellenébe megy. Tapasztaltál már olyat, hogy a saját kiinduló kérdéseidet írja fölül a készülő szöveg? Hogy a történet egészen más irányba, akár más válaszok felé terel?

LG: Igen, különösen akkor, amikor visz a flow, amikor igazán mélyen, már-már átszellemülten visznek a saját szereplőim. Ha jól hívom vissza, ez történt például akkor is, amikor a fiú [*a Falaink c. regény egyik főszereplője – a szerk.*] álom jelenetei íródtak. Ilyenkor – természetesen abban a tágabb értelemben vett élettérben, amit részletesen kidolgoztam számukra – a szereplők tesznek olyat, amely még engem is meglep. Az igazán érdekes azonban mégsem ez, hanem az, hogy ezek a meglepetések, kanyarok is aztán szervesen ízesülnek a történetbe, és hasznos elemnek bizonyulnak a lényegi kérdések szempontjából is.

TRM: Meg lehet tanulni jól kérdezni? Prózáíráskor mi segít abban, hogy megtaláljuk a megfelelő kérdéseket?

Légrádi Gergely

LG: Azt sejtem, ez elsősorban ösztönös, spontán, ekképpen nem tanulható. Figyelemből, önreflexióból, elégedetlenségből áll össze és táplálkozik, amelyet aztán katalizál a kitartás és a belső késztetés. Amennyiben pedig így áll össze, ez a hatásmechanizmus, akkor – azt hiszem – ez aligha egyeztethető össze a tervezettséggel, a rákészüléssel, a tanulással. Mindez persze nem azt jelenti, hogy mindig találóak és pontosak a kérdések, sőt, ráadásul némiképp még alakulnak is alkotás közben. Meg aztán az is lehet, hogy tévedek, és remekül tanulható ez a típusú kérdezés is.

TRM: Ha végigtekintünk az eddigi regényeiden szembetűnő, hogy sokszor, sokféleképpen tematizálsz *nehéz egyéni és kollektív sorsokat*. A szellemi és a testi leépülés, az öregedés, a cselekvésképtelenség, a magány, elhagyottság, gyász. Mind súlyos és megrázó témák. Mit gondolsz miért találunk meg ezek téged szerzőként? És talán még fontosabb kérdés: miért szeretünk olvasni róluk?

LG: Hogy az emberek úgy nagy általánosságban szeretnek-e olvasni róluk, látod ebben nem vagyok biztos. Az, hogy például te vagy én vagy éppen az a szűkebb közösség, amiben élünk és alkotunk miért tartja fontos-

nak, hogy ilyen témájú szövegeket olvasson, arra minden bizonnyal az a válasz, hogy ezek a témák, élethelyzetek, sorsok foglalkoztatnak minket. És nem mellékesen ezek a témák segítenek abban, hogy feldolgozzuk a múltunk és a jelenünk eseményeit, égető kérdéseit. Sőt, attól tartok, hogy nem csak a miénkét, de a szüleink, nagyszüleink által megélteteket, el nem mesélteket, előlünk hermetikusan elzártakat. Arról már nem is beszélve, valójában ezek az élethelyzetek mind-mind a kapcsolódást, a szeretetéttséget és a mosolyt vágyakozzák, ezek hiányából táplálkoznak. Tehát messze nem csak önmagukról, hol a nehez, hol a nyomasztó mivoltukról van szó általuk, hiszen ezek mélységéből érezhető és értelmezhető minden magasság. És – ahogy fogalmaztál – ezek a nehéz egyéni és kollektív sorsok, ott hordozzák magukban a remény lehetőségét.

Ami pedig azt illeti, hogy nálam miért az általad említett témák vannak a középpontban, minden bizonnyal az a válasz, hogy ezek az igazán izgalmas témái és kérdései létezésünknek. Ezek azok a nehézségek és tragédiák, amelyeket el szeretnénk kerülni, miközben ez lehetetlen vállalkozás. És ezek azok a nehézségek és tragédiák, amelyekkel kap-

Fotó: Zoltai András

csolatban jól megtanultunk hallgatni, elhallgatni és félreérezni. A félreértések elkerülése érdekében azt még hozzá kell tennem, hogy a boldogság és a szerelem is a létezésünk egyik legértékesebb és legvágyottabb része, de ezt inkább megélni szeretem, mintsem írni róla.

TRM: Bár az eddig megjelent köteteid mind más és más témákkal dolgoznak egy motívum szinte mindig kötelező módon visszatér: az a *család*. Szétbomló, egymásra tápláló, egymással különböző csatornákon és minőségben kommunikáló mikroközösségekbe, azaz családokba kapunk betekintést. Ilyen regény a *Nélkülem – Nélküled*, az *Alkalomadtán* és a *Falaink* is. Mi teszi a *családot* inspiráló alkotói anyaggá?

Számomra a család a legfontosabb közösség, számos szempontból. Ebben teljesedik ki az ember a legjobban, ez adja a legszorosabb emberi kapcsolatokat, továbbá a család a záloga úgy a túlélésnek, mint az egészséges társadalomnak. A családban változnak a legmarkánsabban a szerepek egy élet leforgása alatt. Ehhez képest szinte az semmi, hogy valaki beosztottból főnök vagy tulajdonos lesz. Mindemellett a család az a legkisebb egység, ha úgy tetszik, kapcsolati háló, ahol minden lényeges megtörténik a születéstől a halálig, következésképpen itt vizsgálható a legérzékletesebben minden, ami engem érdekel a lét alapvető kérdései közül.

TRM: A szereplőid, narrátoraid valamilyen sajátos állapotban, sajátos helyzetben tűnnek fel. Valamiképp a megszokott tapasztalattól való eltérés feszültségéből születnek. Szokták is mondani: *ott kell elkezdeni egy történetet, ahol valami szokatlan esemény megtöri a mindennapokat*. Arról már sokat, sok helyen beszéltél, hogy miért is izgat a másság kérdése. Én most megfordítanám a kérdést. Prózaíróként mégis mit lehet kezdeni a *mindennapival*. Milyen eszközeink vannak erre? Mi érdekel téged a *mindennapiban*?

Tóth Ramona Mirtill | Fotó: Varga László

LG: A másság érdekel a hétköznapiakban, az egyedi, a tabusított, az, amitől elfordítjuk a fejünket. A másság és az, hogy a *mindennapi* vajon milyen képet mutat, amikor egy váratlan, egy szokatlan perspektívából nézünk rá. Az, hogy mennyi minden van benne egy „mindennapban”. Mennyi kimondott és kimondatlan érzelem, mennyi jelen és mennyi múlt. Mennyi vágy és mennyi csalódás. Az, hogy valójában nincs is olyan, hogy *mindennapi*.

TRM: A prózaírás mellett aktív szerepet vállalsz a kortárs színházban is. Nemcsak az e-Színház alapítójaként, hanem drámaíróként is, például a Katona József Színházal együttműködésben. Engem most a *tragédia* és a *trauma* kettőse kapcsán érdekel: mit gondolsz mi bír el többet a kortárs színpad vagy a kortárs szöveg?

LG: A kortárs színpad, mert az egyszerre szöveg és színház. A színpadon a szöveg a kiindulópont, a *corpus*, hogy aztán az előadás egyik szövege, alkotóeleme legyen. A többi alkotóelem (a rendezéstől a látványtervezésen át a színészi játékig) ha jól teszi a dolgát, akkor a kortárs szövegből sokkal több rétegű, teltebb, izgalmasabb anyag válhat. Ezt tapasztaltam meg legutóbb Szombathelyen is, ahol az *Énis*, *teis* című drámám esetében jött létre az a bizonyos momentum: a rendező kezei között, a zenei betétekkel, a jelmezek dra-

maturgiai szerepe által, a színészek magukat sem kímélő elemzése és játéka mellett vált élővé, háromdimenzióssá a történet, a sorsok és a kérdőjelek. Mindehhez egyszerre szükséges és elengedhetetlen a színház jelen ideje és közösségformáló ereje. Ezért érzem azt, hogy a kortárs színpad hatóköre és eszköztára, következésképpen teherbíróképessége nagyobb, mint a pusztá szövegé.

TRM: A társművészetek közül nemcsak a színházzal, de a *képzőművészettel* is újra és újra kapcsolatba kerülsz te és a szereplőid is. Ez a fajta, a művészet egészére való figyelem és nyitottság átjárja a regényeidet. 2023-ban a VárfoK Galériában dolgoztál együtt Herman Levente és Várady Róbert képzőművészekkel. A *Falaink* pedig minden eddiginél jobban épít a vizualitásra. Vannak olyan (akár kortárs) képzőművészek, akiknek az alkotásaiból inspirálódsz?

LG: Közvetlenül nem, de közvetetten annál inkább. Az említett művészek mellett ilyen például Nádas Alexandra, Françoise Gilot és Váli Dezső. El tudok merülni az alkotásaikban, szeretem fedettségüket, titkait és azt, hogy bátrak és útkeresőek. Azt érzem, hogy magától értetődően tudok kapcsolódni számos alkotásukhoz, akár egy-egy gondolattal, akár karcolattal, történettel, továbbgondolva, ellenpontosva a látottakat, átélteket. A legszorosabb kapcsolatom Ordódy Tamás képzőművész-szobrászművész barátommal áll fel, aki 2015-ben, amikor odaadtam neki a *Szemben* című novelláskötetem kéziratát, vagy két tucat skiccel mondta el a véleményét a szövegekről. Tamással azóta is együtt dolgozom: ő az, aki szinte az összes könyvem borítóját tervezte, és akivel inspiráló együtt is alkotni.

TRM: A *Falaink* regény eddigi visszhangjában a legtöbbször ismételt állítás a regény *töménységére*, az olvasás szinte már-már szorító élményére utal. Ezt, ahogy én látom, a legtöbb olvasó azzal magyarázza, hogy

a regény nem tűri a félrenézést, könyörtelenül szembesít minket azokkal a problémákkal, amiket a mindennapokban elhallgatnánk. Hasonló vélemények az *Alkalomadtán* recepciójában is domináltak. Mit gondolsz mi ez az írói eljárás, amit *szembesítésként* élnek meg az olvasók?

LG: Az őszinteség, a kendőzetlenség és a tömörség. Ha kell, akkor a kegyetlenség, már abban az értelmében, nem sem magammal, sem az olvasóval nem vagyok sem megértő, sem kegyes. Nem mérlegelek, hogy ezt vagy azt szabad-e kimondani, megmutatni. Ha az adott szó, fordulat, stílus, ritmus vagy történet szervesen és hitelesen kell a szövegbe, akkor ott a helye.

TRM: És végezetül: mi a *következő kérdés*, ami foglalkoztat téged?

Attól tartok, nem találtam elfogadható válaszokat az elmúlt években a kérdéseimre. Miért történt mindez, azt nem tudom. Talán nem kerestem elég jól, nem találtam meg a megfelelő szöveget, perspektívákat. De az is lehet, hogy egyre több mindent tudtam meg ezekről az élethelyzetekről, így még komplexebbé és rétegzettebbé vált a kép, a képen pedig egyre több helyen váltak láthatóvá újabb és újabb fehér és szürke foltok. Meg aztán, idő közben én is változtam, hát még a világ, sőt, némileg a kérdések fókusza is, úgyhogy, azt hiszem, egy darabig még maradok a már megfogalmazott kérdéseimnél. ■ ■ ■

A szerző a szöveg megírásakor a Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János szerkesztői ösztöndíjában részesült.

Tóth Ramóna Mirtill (1999, Budapest) a Kalligram kiadó szerkesztője, a *Nincs online folyóirat* alapító-főszerkesztője, a NINCS Kulturális Alapítvány vezetője. 2022-ben elnyerte a Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János szerkesztői ösztöndíját.

Majmok Titkos Élete

Az állattartók faji árulók. Elárulták saját fajukat, de azt a fajt is, amit tartanak. A kölcsönös hitszegés eredménye közös kenyér. Gyere kutyus, együtt zabáljuk a Kozmoszt! Amúgy se bízok élőben. Elég gond nekem mindennap az egyetemen a rejtélyes organizmus. A faji árulóknak bezzeg semmi se elég, pedig ez is csak csonkítás. A kutyát addig csonkítom, amíg bele nem tudom pakolni egy kofferbe. Aztán a lakatlan szigeten kipakolom, hogy legalább ez a felnőtt kapcsolat élje túl a hajótörést. Kutyá, ugye felnőttél? De ugye mégsem? Aztán magamat is megcsonkítom, hogy kutyalakú nyílásokon kommunikáljak, pedig a szigeten csak egyedül lehet megöregedni. Nem tudom mi idegesít ebben jobban, a felnőttesség vagy a sziget. Az élők aranyosak. De nem fogok senkit felnevelni.

Az élők kényelmes amputáltak. A növények se kivételek. Bimbózik ez itt. Rám nyitja szép szemét a világ. De ki kérte ezt a tekintetet? Hogy megint el kelljen számolni egy intelligens udvarlással. Mintha a szépség több lenne, mint lárvá. A holtak átmeneti fejlődési alakja. Minden szervem lárvaszerv: pettingelek egy halott kurvával. Pedig virágnak mondta magát a Kozmosz hajnalán. Valaha kényelmes volt a faj szempontjából, és nem vagyok szószegő, legyen meg a holtak akarata, csak ne nevezzük megváltásnak.

Nem tudom mi idegesít jobban. Kutyá helyett majom. Kitömök egy koffert majmokkal. Belefér Főmajom és Banyamajom, Gordon meg a többiek. Az csak az élők összeesküvése, hogy a majom nem él.

Él: csak jobban. Irigykedek Főmajomra, hiszen már negyven éve vérzik a lába, de még mindig ő a Kozmosz alapja.

Mindenem: tagadás. Ez nem az élőlény definíciója. De akkor mit csináljak. Most mondjátok meg! Pedig ti is éltek. A paradoxon az értelem bukása. Miközben szenvedély, akárcsak én, de ezt nem szoktam bevalani. A definíció olyan, mint a bemutatkozás: mindig hazudok. Hiszen ugye senki se képzei, hogy bárkit is Máriónak hívhatnak Budapesten. És itt megint önellentmondásba keveredtem. Állításokat tenni egyszerre fájdalmas és hahota. Ezért is jobb az élőlényeket tagadni. Legalább nem értik félre a világnézetemet. Csak attól félek, hogy a szenvedélyem megint kevés. Gyertek közelebb. Fújok belétek levegőt.

Főmajom peckesen lépked a LEGO-város fölött. Kádár-kockák, panelmaradványok recsegnek mancsai alatt. Hogyan lettem hatalom? Hogyan lett a szépségem: iga? Mórocz Bálint minden alkalommal, amikor átjött játszani, ellopta egy-egy LEGO-mat. Ezt az örökkévalóság számára meg akartam jegyezni. Hogyan örökíthetnék másképpen? Talán majd, ha szeretlek, mint egy alvó állatot, lelkeink beöltöznek egymásba, és gúny nélkül mondjuk majd: lám úgy taláلتalak meg, hogy elvesztettelek. De aztán lelkeink mégis meglopják egymást, mint Mórocz Bálint. Pedig neki se volt kevés LEGÓJA, mégis a máséból akarta kirakni a lovagvárat. Főmajom nincs tekintettel a tulajdonviszonyokra, vakon bóklászik a szépség igája alatt. Ő az Isten, mégis hová lehajtania fejét, s nem meri senki emberhez odahajtani, nehogy az haragra gerjedjen miatta. Ő az Isten, léptei mégis óvatosabbak, mintha angyalok hordoznák tenyerükön. Nem azért, hogy lába ne botoljék meg, de azért hogy ne taposhassa porba az embereket, mikor haragra gerjednek miatta. Ő az Isten, szeme mégis oly aggódva figyeli az emberi nemet, mert az egyes ember zsenge hajtása oly könnyen összezúzható, akár a fűszál. ■■■

Nemes Z. Márió (1982) költő, kritikus, esztéta. Legutóbbi kötete *Ektoplazma* (képzőművészeti írások, Symposion, 2020). Budapesten él.

Citromsárga és azúrké

Mindent bevettem, hogy lebeszéljem a lányomat. Az állatkereskedés kirakat-üvegén keresztül élénken kommunikált egy papagájjal. Elképesztő volt. Ha a lányom kettőt tapsolt, a madár kettőt dobantott a lábával. Ha hármat tapsolt, akkor hármat. Mikor a lányom nemet intett a fejével, a papagáj is rázta a fejét, ha igent, a madár is hevesen bólogatott. Persze nevettünk, és az üvegen át is kihallatszott a válasz, a bestia kacagáshoz hasonló rikácsolása. A lányom számára egyértelmű volt, hogy ezt a madarat azonnal meg kell venni, számomra meg egyértelmű, hogy nem. Nem az ára, riasztott vissza, bár az ugyancsak borsos volt, és nem is a papagáj-tartással járó nehézségek, hanem a színe. A citromsárga-azúrké kombináció. Az emlék, amely a két szint összeköti, elemi erővel buggyan fel bennem még most is. A két szín együttes látványa felkavar, és ámulattal vegyes szégyenkezéssel tölt el.

Huszonöt éves voltam, de akkoriban szörnyen öregnek és fáradtnak éreztem magam. Meg voltam győződve róla, hogy senkinek sem kellek, és hogy magányosan kell leélnem az életem. Ráadásul éppen közeledett a karácsony. Rettegtem tőle, hogy a bérlet panelben egyedül, a műkarácsonyfa társaságában kell eltöltenem.

Mesterképzésre jártam, örültem, hogy bejutottam egy nemzetközi viszonylatban is elismert egyetemre. A lakás bérleti díja, és a rezsi szinte minden bevételemet felemésztette, így nagy érvágás lett volna, hogy repülőre vagy vonatra szálljak, és csaknem ezer kilométerre fekvő szülővárosomban töltssem az ünnepeket. Akiket ismertem az egyetemen, mind hazamentek, de ha maradtak volna, akkor sem szerveztünk volna közös programot. Az előadások között elkávégzattunk egymással, de ezen kívül semmi. Nem alakultak ki mélyebb kapcsolatok.

Anyámhoz nem akartam menni, hiszen részben azért költöztem ilyen messzire, hogy megmutassam, megállok már a magam lábán. Ráadásul apám halála óta anyám begubózott, és csak a régi családi emlékekről lehetett vele beszélgetni. Szóval nem volt ez könnyű időszak számomra, és persze utólag belátom, anyámnak sem.

Karácsony előtt három héttel rászántam magam, és letöltöttem egy randi applikációt. Több profil közül végül kiválasztottam egyet, hogy miért éppen őt, azóta sem tudom. Csetelgettünk egy darabig, végül megbeszéltük az első randi helyét és időpontját. A „Profil” vacsorára hívott magához. Legyűrtem minden ellenérzésem, és belementem, hogy nála legyen az első találkozás. Már csak őt akartam, azaz valakit, akit megkapok karácsonyra.

A Profil a város másik végén lakott. Jó félórát kellett buszoznom. Megbeszéltük, hogy elém jön a megállóba, hogy ne kelljen keresgélnem a címet. Nem bántam, mert elég cudar idő volt, mikor elindultam, a szitáló eső éppen havasesőre váltott. A busz ablakából bámultam a kavargó hópelyheket, amelyek azonnal el is olvadtak, mikor földet értek.

Mikor leszálltam, már nem esett. Néptelen környék volt. Az út másik oldalán három-négyemeletes házak ablakai világítottak, a megálló mögött pedig valami parkféle húzódozott. A megállóban senki nem várt. Egy lélek nem járt az utcán, csak egy futó bukkant fel a távolban, a park egyik kivilágított ösvényén. Nyolc perce vártam, mértem az időt. Úgy döntöttem, tíz percnél tovább nem várok. Tekintetemmel a futót követtem, az egyetlen mozgó pontot a mozdulatlan térben. Ahogy közeledett, láttam, hogy combhoz simuló, rövidnadrágot, és hosszúujjú melegítőfelsőt visel. Nem lehet kellemes télen sortban rohángászni, gondoltam. A futó egyenesen felém tartott, sőt, integetni kezdett, lassított, majd zihálva megállt.

– Heló, Borisz vagyok – biccentett a fejével, de semmi mosoly, és kezét se nyújtott.

Végigmértem. Azúrkék melegítőfelsője, és citromsárga rövidnadrágja szinte világított a sötétben, a haja csapzott volt az esőtől.

Nem tudom, ti hogy vagytok vele, de én ha randira megyek, a legjobb formámat igyekszem hozni. Fekete, kasmíri gyapjúból készült ruhámra kedvenc, piros szövetkabátomat vettem, puha fekete kötött sálát tekertem nyakam köré, hosszúszerű fekete bőrcsizmába bújtam, a hajam illatos volt, frissen mosva, és diszkrét smink az arcomon. Gondoltam, a Profil valami okból nem ért rá lezuhanyozni, átöltözni, mielőtt elém sietett, és most mentegetőzni kezd, elnézést kér, ilyesmi. Helyette azonban közölte, hogy megünnöközünk a boltba, és megvesszük a vacsorához szükséges alapanyagokat.

Én már akkor éhes voltam, mikor otthonról elindultam. Direkt nem ettem, hiszen vacsorára voltam hivatalos. Igaz, a bevásárlás csak félóráig tartott, de a Profil lakásába érve azonnal felmértem, hogy itt még sokáig nem lesz vacsora. A parányi konyhában mindenütt halomban állt a mosatlan edény rászáradt ételmaradékokkal. Átsuhant az agyamon, hogy jobban tenném, ha azonnal lelépnék, de a Profil, vagy nevezzük akkor Borisznak, hellyel kínált a kanapén, gyümölcslét tett elém, felgyűrte a melegítője ujját, és nekiállt a mosogatásnak. Nagy levegőt vettem, majd felajánlottam, hogy segítsek, menjen csak nyugodtan a fürdőszobába, és öltözzön át. Értetlenül nézett rám.

– Átöltözni? – kérdezte, majd folytatta a mosogatást.

Két óra telt el azóta, hogy leszálltam a buszról. A Profil, nevezzük Borisznak, a vacsorát is egyedül készítette el, nem engedte, hogy segítsek, beküldött a szobába. Többször is megfordult a fejemben, hogy kerekelt oldok. Borisz mintha meg is feledkezett volna rólam. Tett-vett a konyhában, én meg éhesen tébláboltam a szobában, és a mobilomat nyomogattam, meg a könyveit nézegettem. Sok cirill betűs volt köztük. Valami pszichedelikus zenét tett fel, az ment végig, míg a vacsora elkészült.

Aztán végre asztalhoz ültünk. Én a fekete, kasmíri ruhámban, ő a citromsárga rövidnadrágban és az azúrkék melegítőfelsőben.

Arra nem is emlékszem, kezdetben miről esett szó, teljesen lefoglalt, hogy éhségemet csillapítsam. A vacsora nem volt rossz, sok zöldség, párolva, sütvé, nyersen, magvak, mártások, kevés hús, kellemes ízek. Alkohol nem volt, csak víz. Legalább nem vega, gondoltam, és végre észrevettem őt is az asztal túloldalán.

Azt már megtárgyaltuk csetben, hogy huszonnyolc éves, hogy az apja ukrán, és a fronton harcol, az anyja orosz, és a háború kitörésekor valami rokonhoz emigrált az USA-ba, hogy ő még a háború kitörése előtt költözött ide, egyetemre járt, de jelenleg pincér. Szemügyre vettem. Tulajdonképpen jó arc volt. Esőtől csapzott, dús, barna haja már megszáradt. Hosszúka arca kissé borostás volt, ami jól állt neki. Sűrű szemöldöke összeért, szeme sötétbarna, de mintha lett volna benne valami zöldes árnyalat. Éles volt a tekintete. Zavarba jöttem tőle. Lassan, megfontoltan beszélt, mintha minden szót megrágott volna. Először azt hittem, nem beszéli elég jól a nyelvet, de néhány heti ismeretség után rájöttem, ilyen a stílusa. Idegesített. Őt meg az idegesítette, ha én befejeztem egy-egy mondatát, mert nem bírtam kivárni a végét. Később megszoktam, hogy így beszél, és inkább kívártam, hogy mit akar mondani.

– Nem fázol rövidnadrágban? – kérdeztem, hogy kérdezzek valamit, és eldöntöttem, hogy vacsora után hazamegyek. Semmi esély arra, hogy vonzalmat érezzek iránta. A citromsárga rövidnadrág, a bevásárlás, a halom mosatlan edény, a vontatott beszélgetés minden illúziómat szerte foszlatta.

A Profil a fejét rázta.

– Minden nap tíz kilométert futok általában estefelé – rágta lassan a falatot, meg a szavakat, aztán felvitte a hangsúlyt, végül kis szünetet tartva zárta le a mondatot.

Rettentően idegesített ez a beszédmód. Elegem volt a pasiból, de nem tudtam összeszedni magam, hogy a képébe vágjam, nem így képzeltem az első randit.

– Azt hittem, a pincérek főleg este dolgoznak – jegyeztem meg.

– Ezen a helyen csak reggeli, és ebéd van. Szóval a kávézó meg a vendéglő keveréke. Felszolgálok és mosogatok. Korán kezdek, de négytől már szabad vagyok – felelte.

– Aha – mondtam, de már untam a témát. Ő meg semmit nem kérdezett tőlem, tehát megint én rugaszkodtam neki.

– Azt írtad, egyetemre jártál. Milyen szakra?

– Filozófia szakra.

– Miért hagytad ott? – kérdeztem mechanikusan.

– Nyilván, mert kellett a pénz – felelte. – De nemcsak azért. Rájöttem, hogy mosogatás közben jönnek a legjobb gondolatok. Ahhoz meg nem kell egyetemre járni.

Ez poénkodás is lehetett volna, de egy arcizma se rándult.

– Komoly? – kérdeztem.

– Az. Egy új elméleten dolgozom, és mióta ott hagytam az egyetemet, sokkal jobban haladok vele.

Persze megkérdezhettem volna, mi ez az elmélet, de túl fáradt voltam.

– Na, és mielőtt idejöttél, hol laktál? Ukrajnában vagy Oroszországban?

– Kijevben laktam apámmal és anyámmal – mondta. – Ott kezdtem az egyetemet.

– Filozófia?

– Nem. Szerzetesnek készültem.

Most, hogy jóllaktam, könnyebben viseltem a helyzetet. Kicsit zizi, de biztos érdekes figura, gondoltam, bár ez már nem változtat a dolgokon. Átültünk a kanapéra. A vacsora romjai az asztalon maradtak. Arról hallani se akart, hogy együtt rakjunk rendet.

Majd, mondta, ráér. Elővett egy üveg pezsgőt. Koccintottunk az első randira, és én még ekkor sem mertem elmondani, hogy ez egyben az utolsó is részemről.

A pezsgő azért kicsit mindkettőnk nyelvét megoldotta. Mindenről lehetett vele dumálni. Filmekről, utazásról, a klímaválságról, kutyafajtákról, és sok olyan háttérinfót tudtam meg tőle az orosz-ukrán viszonyról, amit a médiában teljesen másképpen találtak. Mindenről volt saját véleménye, ami ritka manapság, ugyanakkor úgy éreztem, néha kifejezetten szívatni akar a nézeteivel. Ez nem nagyon sikerült, mert én sem úszom az árral.

Mikor kiment a fürdőszobába, gyorsan rácsörögtem egyik évfolyamtársamra. Megkértem, hogy legkésőbb egy óra múlva hívjon fel, és hazudjon valamit, ami miatt haszthatatlanul távoznom kell.

A pezsgőüveg lassan kiürült, és addig is míg vártam a hívást, tovább csevegtünk. Kezdtem megszokni Borisz furcsa beszédmodorát. A fogyasztói társadalom került szóba.

– Amellett, hogy esztelenség a növekedés központú gazdaság, az embereket arra kényszeríti az állandó pörgés, hogy elfelejtsenek gondolkodni. Nincs idő befelé figyelni. A fogyasztás mókuskerekében anyagi élvezetekbe és testi örömekbe menekülnek. Azért van fókuszban annyira a szexualitás is, ami mára szinte ideológiává nőtte ki magát.

– Az LMBTQ-ra gondolsz? – kérdeztem.

– Csak részben – felelte. – Nemcsak a test fontos. Nemcsak testben létezhetünk.

– Hanem? – kérdeztem.

– Vannak más létezési formák is – felelte kitérően. – Nem csupán ez a világ létezik. Arra is gondolni kell, ami máshol van, vagy ami utána következik.

Úgy éreztem, kezd összeállni a kép a Profilról, akibe a randiappon belefutottam. Egy középkori szerzetes alakja jelent meg előttem, aki lemond az evilági örömekről, hiszen az élet úgyis csak siralomvölgy, az igazi élet pedig a halál után következik. Bevallom, én mikor randizni kezdtem, a szexet is belekalkuláltam a pakliba. Provokált ez a pasas. Nem tudom, tudatában volt-e, vagy csak úgy magától jött neki. Éreztem, mielőtt lelépek, valahogy vissza kell vágnom végre.

– Ha a test annyira mellékes, akkor mi a fenének futsz naponta tíz kilométert? Akkor miért edzed a testedet? Mi a fenének bontottál pezsgőt, ha nem azért, mert élvezni akarod? – kérdeztem, és akaratlanul is felnevettem.

Ő nem nevetett, és nem érezte, hogy most én akarom provokálni.

– Az egészen más. A testedzésre természetesen szükség van, mert...

Megszólalt a mobilom. Az évfolyamtársam volt, aki egyébként éppen a Kanári-szigeteken sütkérezett. Azt hazudta, hirtelen rosszul lett az apja, és nincs kire hagyja a kislányát, míg ő a kórházba siet. Megkérdezte, vigyáznék-e a gyerekekre. Természetesen, igent mondtam. Borisznak elmeséltem miről van szó, megköszöntem a vacsorát, és kisiettem az előszobába.

– Ó, milyen kár – mondta, pedig annyira jól sikerült ez az este.

Bosszantott, hogy érzéketlen, ennyire tuskó, és hogy fogalma sincs az első benyomás súlyáról.

– Mennem kell, mondtam, nem hagyhatom cserben a barátnőmet.

Szinte elállta az utamat, és bevetette az aduászt.

– Nem mehetsz el csak így, hiszen már vettem neked egy fogkefét.

Nem tudtam, sírjak-e vagy nevessek. Végül az utóbbit választottam

– Köszönöm – feleltem –, de ma biztos nem lesz rá szükségem.

Elállt az ajtóból, és mikor kiléptem, először fedeztem fel valamiféle érzelmet az arcán. Szomorúnak tűnt.

A fogkefés jelenettel betelt a pohár. Akkor azt hittem, tényleg ez volt az utolsó találkozásunk. Tévedtem. Napokig nem jelentkezett, és én sem kerestem. Utólag azonban már nemcsak a citromsárga rövidnadrág, a halom mosatlan és a fogkefe jutott eszembe, hanem az is, amiről beszélgettünk. Én is egyetértettem azzal, hogy az anyagi javak és a felszínes dolgok túl nagy szerepet kapnak az életünkben, és hogy nevetséges a testkultusz, az, hogy fiatal csajok csillagászati összegeket áldoznak plasztikára, mert ha nem elég vastag az ajkuk, vagy a mellük valamivel kisebb vagy nagyobb a szabványosnál, akkor úgy érzik, esélyük sincs egy valakik által generált versenyben. Lehet, hogy direkt azért jött melegítőben a randira, és azért nem mosogatott el, és nem vásárolt, mert azt akarta hangsúlyozni, hogy a beszélgetés sokkal fontosabb. Sokkal fontosabb, hogy megismerjük, ki milyen belül. Erre azonban csak részben jutott idő, mert én már az elején eldöntöttem, hogy ez a pasi nem kerek, mert az első randin tél derekán citromsárga rövidnadrágban és azúrkék melegítőfelsőben jelent meg. Siettem el onnan, menekülre fogtam, így a beszélgetés befejezetlen és kissé felszínes maradt.

Ahogy teltek a napok, meggyőztem magam, hogy még egy esélyt adok neki. Nem keres, nem hív, nem ragad rám. Ez azt is jelentheti, hogy van tartása, és van benne büszkeség, gondoltam. Szóval, elérte a csávó, hogy folyton rajta járjon az eszem. Egy hét után írtam neki, három nappal karácsony előtt. Meghívtam, töltsé nálam a szentestét. Megköszönte a meghívást, de azt válaszolta, az estét inkább egyedül töltené, karácsony napján azonban szívesen átjön, ha nekem is jó. Hidegzuhany volt, de belementem. Azt hiszem, még bőgtem is egy sort.

A szentestét a műfenyő és az anyám társaságában töltöttem. Az anyám csak a Facetime-on keresztül volt jelen, a műfenyő a kézzelfogható valóságban. Először nem volt kedvem feldíszíteni, aztán mégis nekirugaszkodtam. Mikor elkészültam, felhívtam Facetime-on az anyámat, és egész este online maradtunk, dumáltunk, tettünk-vettünk, eszegettünk. Fantasztikus volt, soha nem éreztem még ennyire inspirálónak a társaságát. Egyikünk sem értette, miért is nem mentem végül haza. Ha csak a repülőjegy volt az akadály, mondta, miért nem szóltál, kifizettem volna.

Másnap beállított Borisz. Ezúttal farmert, inget, sőt, zakót is viselt. Teljesen ledöbbenem. Hozott egy doboz mézeskalácsot, és egy piros üveggömböt, amit azonnal fel is akasztottam a műfenyőre. Vacsora után a fél éjszakát átbeszélgettük. Hazamenni már csak taxival tudott volna, így megkérdezte, nálam maradhat-e éjszakára. Persze, feleltem, elég széles az ágy. Ő azonban fogott egy plédet, meg egy párnát, és a kanapéra feküdt. Meglepett, hogy nem közeledik, nem kezdeményez, pedig nem lett volna ellenemre, hogy lefeküdjünk egymással.

Karácsony után rendszeressé váltak a találkozások. Közös programokra jártunk, és hol ő jött át hozzám, hol én aludtam nála. Mikor meglátogattam, mindig példás rend uralkodott. Sehol egy mosatlan edény. Gyakran előfordult azonban, hogy a citromsárga-azúrkék szettben fogadott, mert éppen futásból ért vissza. Ezen már csak mosolyogtam. Az viszont nem fért a fejembe, hogy miért nem akar szexelni. Egy nap összeszedtem a bátorságomat és fel is vettem neki.

– Elég jól összejöttünk, úgy gondolom. Ha nem tetszem, nyugodtan mondd meg. Én már régóta szeretnék veled lenni... de ha te nem, akkor... akkor így is jó. Lehetünk barátok... vagy...

Zöldesbarna szeme felvillant, arca enyhén elpirult.

– De igen... már én is régóta szeretném. Csak nem merem szólni... Hátha te nem is akarod... És a végén még azt állítod, megerőszakoltalak – nevette el magát.

Mert nevetni is tudott, sőt, volt humora. Elég fanyar, de volt. Nem gondoltam, hogy a pasik egy része már közeledni se mer egy nőhöz, mert fél attól, hogy az szexuális zaklatásnak minősül. De Borisz közéjük tartozott. Nem könnyű a pasiknak sem, gondoltam.

Nagyon jó volt vele az ágyban. Szinte függővé váltam tőle. Az éjszakába nyúló beszélgetések azért később sem maradtak el. Nem mindenben értettünk egyet, néha vitakoztunk. Ezek a viták azonban soha nem voltak hangosak, és valójában csak apró véleménykülönbségekről volt szó.

Egy hónap telt el így. Egy alkalommal ismét szóba került a fogyasztói társadalom, a testközpontúság, ilyesmi. Eszembe jutott, hogy említette, valami filozófiai elméleten dolgozik, ami legjobban mosogatás közben megy neki.

– Az aszkézisről szól az elméleted? – kérdeztem, hogy cikizzem egy kicsit.

– Dehogy – nevetett. – Más téma.

– Na, akkor röviden foglald össze, hátha megértem. Nekem a filozófia kicsit magas – mondtam.

– Nem akarlak untatni vele... – szabadkozott, de unszolásomra mégis belefogott.

– Alapvetően nem az én elméletem. És nem is elmélet, csak tovább gondolása annak, amit már mások kitaláltak. Például Nick Boström, meg David Chalmers, ha mondanak ezek a nevek valamit.

Nem hallottam róluk. Intettem, hogy folytassa, miközben halkabbra vettem a pszichedelikus zenét.

– A *Mátrixot* viszont biztosan láttad. Abban is arról van szó, hogy a világ, amiben élünk, csak szimuláció. A filmben a valóság csak egy szimulált valóság, amelyet mesterséges intelligenciával rendelkező gépek alkottak meg, és kibernetikus csatlakozókkal kapcsolják rá az emberek agyát.

– És te ebben hiszel? – kérdeztem.

A fejét rázta.

– Biztos nem pont így van a dolog. Ez túlságosan le van egyszerűsítve. De az biztos, hogy van egy másik világ, vagy van sok másik világ, valóság pedig nincs. Azaz, minden valóság, az is, ami nem az. De ez már tényleg messzire vezet. És van egy rendező elv, ami az egészet igazgatja, van egy szimuláció-felelős, ha így tetszik, ami valószínűleg nem más, mint a mesterséges intelligencia, amit mi emberek csak most fedezünk fel, hogy létezik.

Hallgattam egy darabig.

– Szóval te kétségbe vonod, hogy minden, amit mi átélünk, igazi?

– Ha nagyon le akarod egyszerűsíteni, így is fogalmazhatsz – felelte.

Láttam a *Mátrixot*, és nagyon utáltam. Mert inkább csak hollywoodi szenzáció-hajhászás volt, tele a jó és a rossz harcára épülő klisével, tele a legtöbb amerikai filmre jellemző erőszakos jelenettel. Lehet, hogy volt egy filozófiai mag valahol, de a film nem arról szólt, hanem a bunyóról. Ezt meg is mondtam Borisznak.

Ideges lett. Megemelte a hangját, és gyorsabban beszélt a szokásosnál.

– Ki kell törni a szimulációból, erről szólt a film. Egyre több tudományos tény szól mellette, hogy a szimuláció-elmélet igaz – felelte, és fel-alá járkált a szobában.

– Szóval akkor te csak egy szimulált pasi vagy, én meg csak egy szimulált csaj? És mikor szeretkezünk, a big AI, aki irányít minket, lubickol a pornóban?

– Ez nem vicc. Erről nem lehet így beszélni – hadonászott egyre hevesebben.

– Én nem viccelek – emeltem meg én is a hangomat. – Meg tudod mondani, miért van az, hogy a középkorban siralomvölgynek nevezték a világot, most meg szimulációnak? Miért vágyik el újra meg újra az ember a való világból, és hazudik magának egy másik világot? Miért nem hiszi el, hogy az élet igazi, és azzal kellene valamit kezdeni, hogy jó legyen?

– Mit nevezel igazinak? – ordította Borisz

– Ha mindent csak egy digitális atyáúristenféle irányít, vagy mesterséges intelligencia, és az igazi élet valahol máshol van, akkor mi értelme annak, hogy napi tíz kilométert legyűrsz, hogy szerelmesek vagyunk, hogy gondolkodsz, hogy süt a nap, akkor mi a fenét keresel nálam? Miért nem kötöd fel magad, ha van egy másik világ, ami annyival jobb, ami olyan mint a paradicsom? – üvöltöttem.

Nem felelt. Kiviharzott az előszobába. Gyorsan felkapta a holmiját, aztán bevágta maga után az ajtót.

Azóta sem láttam. Lelkiismeret-furdalásom volt, amiért megkérdeztem, miért nem köti fel magát. Nem is értem, mi ütött belém. Nem hinném, hogy öngyilkos lett, mert egyszer láttam a buszon. Nem vett észre, és én is tovább mentem

A papagájt nem vettem meg a lányomnak.

Álltunk még egy darabig a kirakat előtt, néztem a lányomat meg a madarat, amint kitarja a szárnyát mikor a gyerek az üveg innenső oldalán széttárja a karját. Hagytam, hadd szórakozzanak még egy ideig. Elővettem a mobilomat, és átnéztem az üzeneteket. Megakadt a szemem az egyiken. Nem tudtam azonosítani, vajon ki küldhette. Kinyitottam, pedig máskor az ismeretlen helyről származó esemest azonnal törölni szoktam. „Kövessd a papagájt”, szökött az üzenet. Persze, hogy ledöbbsentem, és persze, hogy a *Mátrix* jutott az eszembe, ahol a fehér nyulat kellett követni

Talán nem akartam Neo sorsára jutni, talán nem én voltam a kiválasztott, de ezek után már nemcsak a citromsárga és az azúrkék kombinációja tartott vissza attól, hogy a madarat hazavigyem.

Lipcsy Emőke (Lipcsy Andersson Emőke) Svédországban élő író, költő, műfordító, gondolkodó és zenész. Magyarul és svédül ír. Pályáját a párizsi Magyar Műhely irodalmi-művészeti folyóiratnál kísérleti irodalmi alkotásokkal kezdte. Jelenleg egy novellásköteten és egy a mesterséges intelligenciáról szóló esszéorozaton dolgozik. Írói munkássága mellett műfordítással, újságírással és svéd–magyar kulturális csereprogramok szervezésével is foglalkozik. Legutóbb megjelent kötetei: *Ugyanaz a folyó* (Kalligram, 2021), svédül: *Taurus blogg* (Ekström & Garay, 2022)

Két sors, cserélve

egy bájos arcú, idős nő Budapesten
gyermektől államelnökig
egyetlen mosollyal egyesítette Európát,
már tizenkilenc évesen a deszkaemlévényen,
már reflektorok surrogták a nevét
az első kiküldetés előtt is.

mert egy félszeg, kopaszodó férfinél
pont tíz évvel korábban született:
aki a kormányzati karrier helyett
az összeomlás balladáit írta –
rézhuzalhangú szuszogását,
halk hörgéseit visszhangozták a dácsák
lemezjátszói, gitárjátéka egyszerű volt,
mint favágók között a nép –
és mégsem – mégis képzeljük el:

„Együtt jó a béke” – ha nem szívtől a szívig,
hová kanyarognának erős pókfonalaink?

„Gyerekkorom” – hiány, a telt ököl,
majd a telt ököl hiánya,
ezt súgták egymásnak
Leningrád toronyházai

titkos rézvezetékeiken.

Benesóczky László 1992-ben született Budapesten, kommunikáció- és médiatudományból diplomázott a PPKE-n és a BME-n, jelenleg is a BME munkatársa. Versei megjelentek a Helikon, a Hítel, a Műhely, a Tiszatáj, a Várad és a Vár Ucca Műhely folyóiratokban, illetve a Nincs, a Tiszatáj Online és az Új Bekezdés felületein is. A szerző fotóját Zelnik Péter Zénó készítette.

Próbaidő

1.

Aznap volt az első tavaszi nap. Aztán nem követte semmi, előtte is tél volt, utána is, még egy jó darabig. Aznap volt a próbanap, mínuszok közé egy napnyi napsütés. Találkoztam egy lánnyal. Nővel. Na. De van benne, még mindig, valami kislányos. Ismertem kislányként, vagy hát, olyan kamaszfélébbek voltunk már, akkor egész komolynak tűnt, most is az, mégis van benne valami kislányos. Ilyen. Nehéz elmondani, van benne valami virágszerű, fényillata van a hajának, napfény és szél. Na, mindig. Van valami a mosolyában, nem az a vigyori típus, de azért elég sokat mosolyog, és akkor. Nem lehet bírni az embernek magával, meg kell csókolni. Ha olyan a helyzet. Nem volt olyan. Nemsokára lesz négy hónapja, hogy a Klári. Én meg itt. Ezt csinálom. Megittunk egy kávét, sétáltunk, őt várja haza a vőlegénye. Nem volt semmi, ténylegesen, de úgy voltam vele. Ha aznap is tél lett volna, mint előtte és utána hónapokig, föl sem merül, hogy ez a valami ilyen lesz, mikor megbeszéltük, egy hete, még esély nem volt rá, hogy pont aznap legyen a próbatavasz. Aztán ez, hogy kisüt a nap, mi meg sétálunk, valahogy átromantizálta a dolgot – nem volt semmi. És mégis. Persze, szentimentális vagyok, de ez, az én helyzetemben, most talán normális. Vagy sosem volt az, nem voltam mindig ilyen, csak a. Vele igen, de vele sem mindig. Mindenesetre hazafelé még megálltam kicsit, gondoltam, van még egy, talán két óra sötétedésig, mielőtt újra tél lesz, állok kicsit az utcán. Nem is szeretem a tavaszt, csak valahogy sok volt a tél. Szóval álltam az utcán, és hagytam magamban ezt így lejátszódni. El, izé, eljátszódni. Akartam egy pár perc szabadságot, hogy is mondjam, az özvegyiségből, mielőtt visszamegyek a lakásba. Nem volt nagyon büntudatom, illetve tudtam, hogy majd menetrendszerűen lesz, bár nem volt semmi, ott volt ez a Klaudia, én néztem őt, szép volt, beszélgettünk, sokszor rám mosolygott, tudtam, hogy van valami vonzalom, kamaszkorunk óta mindig volt, én meg elképzeltem párszor egy-egy percre, hogy nem a Klári özvegye vagyok, hanem egy szabad ember. Hogy nincs vőlegénye, én pedig. Én is épp kapható vagyok erre. Erre a semmire, hogy megiszunk egy kávét, sétálunk, a vé-

gén megöleljük egymást, és napfény meg tavaszi szellő illatú a haja. Egy merő faszság az egész, de arra sem gondoltam, a bűntudat is épp, meg sőt, főleg az ment szabadságra belőlem pár órára. És gondoltam, még pár perc befelé, vettem a boltban egy jegeskávét, megálltam az utca végében, és inni kezdtem a napsütésben. És, basszameg, még mindig jó volt, ilyen, erre mondják, hogy testen kívüli élmény, hogy csak így álok, történnek a dolgok (nem sok), és én, ha akarom, része vagyok, de nem akartam, így csak nézem. Két gyerek játszott pár méterre tőlem, ordítottak, hogy pjú, pjú, meg gránátokat dobáltak a stoptábla irányába, kicsit mellém, ahol ittam a kávét, aztán fedezékbe futottak egy szemetes mögé. Láttam a reakcióikból, hogy felrobbant. Nem akartam kifelé is mosolyogni, el ne rontsam a bevetést. Ilyeneket akartunk, én mondjuk egy lányt is, a Klári inkább fiúkat. Érthető. Arrébb álltam kicsivel, nehogy a gránátok útjába kerüljek, aztán, ha mégse robbanok, oda a bevetés, ha, teszem azt, a robbanás leviszi az egyik lábam, talán azzal teszem tönkre a játékot, legalábbis, amikor én gyerek voltam, nem szerettem, ha beszállnak, aztán ide-oda robbanásznak a járókelők. Elég, ha minket hagynak. És valahogy hirtelen romlott el minden, mint a filmekben, amikor eszébe jut álmában a szereplőnek, hogy álmodik, és ez úgy jut eszébe, hogy elkezd elromlani az álom. Hogy például kiszáll az autóból az anyjuk, és ordít, rájuk, először azt hittem, nem akartam odanézni. Aztán az apának, aki az autóban marad, onnan szól vissza sűrűn krákogva, emelt hangon, hogy anyátok csak akkor nyitja ki a száját, amikor engem akar basztatni, közben kiszáll, nem basztatlak, dehogynem, napok óta provokálsz. És így tovább. A gyerekek játszanak tovább, nyilván már megszokták, meg hát mit tegyenek, ránézésre, nem néztem nagyon, hogy ne befolyásoljam a gránátok röppályáját, tíz-tizenegy évesek. Arrébb lépek, de lehetőleg nem feltűnően, még egy kicsit, épp csak kikerültem az egyik aszfalton szétkent, még csak félig megszáradt szarfoltot – ez amúgy egy jó környék. Még arrébb kellett lépnem, elment mellettem egy, hát nem tudom, hogy mondjam nem sértőn, mert nem sánta, na, görbe volt az egyik lába, azzal így kifelé, kaszálvá lépett, a másik, azt hiszem, egészséges, de lehet, az sem, így egyik oldalra jobban kilengve kacsázott, ezt nem tudom, hogy mondják, de látszott, hogy veleszületett. Így már a keresztutcában voltam, szemben a kávézó étlapjáról valaki letörölt egy betűnyi krétát, a punc nyilván viccesebb a puncsnál. Lehajtottam a maradék kávét, a szemetes előtt újabb szarfolt és kisebb darabok, nem tudtam, nem is akartam eldönteni, hogy ez kutya lehetett-e, a frissen felszerelt csikktartó feltűnt, mert még szinte teljesen fényes volt, nemrég szerelhették fel, de már ferdén állt, nagy nehezen kikerültem a szart, odakacsáztam, kidobtam a dobozt, közben valahol elkezdtek zenét vagy tévét bömböltetni, egy bűdös kurva szót nem szólsz hozzám, csak provokálsz egész héten, a csomagtartót pakolják, az egyik gyerek, csak a szemem sarkából sejtem, rám néz, mielőtt elrak, ezt már látom, egy nápolyit a zsebébe, de, krákogás, ha valaki segítene, persze nem késnénk el anyámtól, elhaladok mellettük, a szembe keresztutca még mindig felállványozva és felbontva, már lassan. Ó, basszameg. Lassan négy hónapja. Napra pontosan lassan négy hónapja. Zárom a kaput, hívom a liftet, zárom a bejárati ajtót. Lerúgtam a cipőm, leültem a gép elé, volt még némi előző nap estéről félbemaradt melóm. És akkor, lassan négy hónapja először akkor bőgtem el magam, talán másodszor, én nem is tudom, miért. Asszem, mert még egy-két órát tartani látszott a tavasz. Mindegy. Hülyeség az egész.

2.

Ezek a beszélgetések mindig barátokkal a legrosszabbak. De, persze, elkerülhetetlenek. Bajban vannak, tudok róla, néha látom is a megoldást, nem tagadnám meg tőlük a segítséget. De először nyilván arról beszéltünk, hogy érzi magát. Meg kellett kérdezni, mert úgy éreztem, a legelső adható tanács arra vonatkozhat, hogy mérje föl, mivel jár mindez, és csak akkor vágjon bele, ha lelkileg elég erősnek érzi magát hozzá. Mit mondjak, nem úgy tűnt. Vett egy nagy levegőt, aztán még egyet, és kibökte, hogy válni akart. Már egy ideje fontolgatta, eleinte úgy érezte, nem lenne hozzá ereje, aztán valahogy, lassan meglett az is. Én ebben azért kételkedtem, de hát nem voltam ott, nem tudhatom végül is, a Pistát csak párszor láttam azokban az években, nem is mertem jól a körülményeiket, a problémáikat, a közös életüket. Csak valahogy nem olyanak ismertem, és, amikor ezt mondta, nem is tűnt meggyőzőnek. Mindenesetre ezt mondta, hogy a válást tervezgette, meg hogy mikor és hogyan lenne a legmegfelelőbb pillanat ezt elmondania. De ugye, kórházba került Klári, és ez mindent átírt. Vakbélműtét volt, rutindolog, arra gondolt, hogy ez olyan, mint valami próba-idő, amíg legalább átgondolhatja, hogy tényleg ezt akarja-e. Megint csak nem tűnt meggyőzőnek, szerintem egyáltalán nem akarta. Mármint hosszan elmondta, mennyi probléma volt már akkor a házassággal, hogy mennyi bajuk volt egymással, hogy egyre többet veszekedtek, és minél többet beszéltek a dolgokról, annál reménytelenebbnek tűnt, hogy bármi is megoldódik, mert végül minden problémájuk újra és újra előjött. De azt is tudom, mennyire szerették egymást, egyszerűen onnan tudom, hogy a környezetemben nem nagyon láttam ilyet, beleértve a saját házasságomat is, az ember két válás után már azért elég jól felismeri másokon is, ha menthetetlenek, és rajtuk, amennyire én a távolból rájuk láttam, semmi visszafordíthatatlan vagy megjavíthatatlan nem látszott. De mondom, végül is nem tudhatom. Megkérdezte, hogy mik lennének az első lépések, de már ennél eléggé remegett a hangja. Kérdeztem tőle, hogy még barátként vagy már jogi tanácsadóként beszélek-e vele, mert a kettőt nem lehet teljesen összeegyeztetni. Az utóbbit kérte, azt kapta hát. Elismételtem, hogy egy ilyen per, pláne ebben az országban, hosszú és idegölő. Hogy hiába ő lenne a felperes, ilyen állapotban olyan nyomásnak lenne kitéve, mintha ő lenne a vádlott. Megrázta a fejét, hogy ez nem számít. Kérdeztem, hogy mi lenne vele a célja. Rávágta, hogy mi más, tegyenek igazságot, tudja meg, mi történt, ki a felelős, bűnhődjön meg. Ettől tartottam, hogy tehát ezeket nekem kell elmondanom neki, hogy nem egészen így mennek a dolgok. Mennyire lehetek kíméletlenül őszinte, azt kérdeztem, bólintott, hogy teljesen. A probléma ott van, hogy a magyar igazságszolgáltatás működése, kevés kivétellel, hát, hogy is mondjam, nem az igazság szolgálatára van kifejlesztve. Olyan polgári perek esetében, mint az övé lenne, alapvetően kétféle eset van. Vagy nagyon gyorsan letudják, ami nem neki kedvez, vagy évekig is elhúzódik. Mivel ezen a ponton ki kellett nyögnöm, amit odáig annyira nem akartam, hogy nem sok esély van a győzelemre, de még a peren kívüli megegyezésre sem, nagy eséllyel még neki kell majd a végén perköltséget fizetnie, ami, értelemszerűen, minél tovább húzódik az eljárás, annál nagyobb. Én úgy éreztem, ez végképp letaglózna, még mélyebbre taszítaná. Ez elsőre nem akart a fejébe férni. Nem kárhoztatom, kívülről nézve, bizonyos jóhiszemű naivitás esetén, ez tényleg mellbevágóan hathat. Persze, be lehet vonni a médiát,

vannak, bár egyre kevesebb, olyan napilapok, bár inkább tévében kéne gondolkodni, amik még fölkarolnak ilyen ügyeket, de ez egyrészt neki is még megterhelőbbé tenné a dolgot idegileg, másrészt ma már ennek sincs akkora súlya, mint pár éve. Nem biztos, hogy akkora nyomás alá lehetne helyezni a kórházat, amekkora megterheléssel járna neki folyamatosan erről beszélnie kamerák előtt. Továbbra sem fért a fejébe, és azt hajtogatta egyre csak, amit ilyenkor minden józaneszű ember szokott, hogy ilyen a világon nincs, ez akkor a Balkán, bólintottam, ő nem tudhatta, hogy nekem hetente hány ilyen beszélgetésem van jogi tanácsot kérő laikusokkal, hogy bemegy a felesége egy rutinműtetre, elkap egy kórházi fertőzést, legyengül, aztán meghal, ebbe nem lehetne belehalni, és így tovább, és így tovább. Nem vagyok érzéketlen, akkor is tökéletesen megértem, mi játszódhat le benne, ha nem egy jóbarátom lenne, ha nem ismertem volna a Klárit, hát még így. De akkor is, pláne barátjaként, muszáj volt megértetnem vele a helyzetet. Hogy egyrészt egy ilyen fertőzés jóformán bizonyíthatatlan, mivel ugye, neki kéne bizonyítania az egészségügyi dokumentációból és szakértők segítségével. De előbbit, ugyebár, a kórház vezeti. Itt már eleve vesztes helyzetben van, de, mondtam tovább, láttam, hogy szörnyű végig hallgatnia, de muszáj volt, meg akartam kímélni. Marad a szakértő, folytattam, ami több százezer forint, és a felperes előlegezi meg, a pénzt csak akkor kapja vissza, ha nyert. És nincs rá sok garancia, mondhatni semmi, hogy az idézőjeles független szakértő majd szembe mer menni egy teljes intézménnyel – hülye lenne. A végére hagytam a lényegét, hogy még nyertes per esetén sem fogják elismerni, hogy hibáztak, nem kérnek bocsánatot, és úgynevezett igazságot sem lehet tenni. Semmi nem fog változni a gyakorlatban. A Klárit nem kapja vissza, de még jobban belegyűrheti magát a gyászba. Úgy képzelje el, azt mondtam, mint egy éveken át tartó rémálmod, amiből nem lehet felébredni, és a gyatyád is rámegy a végén. Azt mondtam, hogy ha perelni akar, elvállalom, és megteszek mindent, ami tőlem telik, de inkább próbálja meg, ha majd késznek érzi rá magát, újrakezdeni az életét. Pár percig még emésztgette, amit mondtam, és azzal váltunk el, hogy átgondolja. Azóta, de ez szerintem érthető is, nem beszéltünk. Utoljára még azt mondta, hogy nagyon fél, hogy már sosem lesz boldog. Dehogynem, hazudtam. Mit lehet ilyenkor mondani? Minden rendbe jön. Majd meglátja.

3.

Nyuszi. Azért írom ezt a levelet, mert, röhögj nyugodtan, de nem bírom ki, amíg látalak, és addig is, amíg neked írok, kicsit olyan, mintha itt lennél. Majd délután odaadom, bocs, hogy ilyen rondán írok, tök rég nem írtam már kézzel levelet, meg kicsit még kába is vagyok. Baszki, épp csak letettük a telefont, és már hiányzol, tudom, tudom, nyáltenger, de hát, ha egyszer ez van. Oké, nyertél, beismerem (ennyi év után talán már be lehet ilyeneket), akkor mégsem vagyok annyira fiús lány. Na jó, tudom, már röhögsz, szóval oké, igazad volt, egyáltalán nem vagyok az, hanem egy romantikus kis liba vagyok (ha nem tűnt volna föl eddig. Tudom, föltűnt.). Szóval nincs semmi új azóta az egy perc óta, hogy letettük, a szomszéd ágyon abbahagyta a néni az or-

dítást, gondoltam, basszad meg, néni, nem lehetett volna még akkor szünetet tartani, amikor épp hívtalak? Azért így is jó volt hallani a hangod, amennyire a néni engedte. Na, de nem ezért írok. Hanem mert mondani akarok valamit, amit előben nem tudok, mert ugye, itt se telefonon, se látogatáskor nem tudunk annyira kettesben lenni, hogy mondhassam, másra meg nem tartozik. Szóval Nyuszi. Nagyon szeretlek. Tudom, mindig ezt mondom, de ez így lassan pont ezért nem jelent már semmit, mert akkor is mondjuk, amikor épp baj van, meg stressz meg idegesség. Meg veszekedés. Szóval, ha már kaptam papírt meg tollat (persze, hogy az undok nővértől, de nem bírtam megvárni, amíg leváltják), szóval akkor most ezt egy kicsit részletezném. Én tudom, hogy ez egy szar időszak volt, lehet, hogy ha nem lennék itt, még mindig az lenne, és tudom, hogy mostanában milyen nehezek voltak a dolgok. És ez ilyen felszínesen is hangzik, vagy nemtom, nem hitelesen, hogy pont ez változtasson meg mindent, hogy én most itt vagyok, de valahogy mégis, talán érted, így tisztul a kép. Egyedül vagyok, mármint relatíve, azon a kábé két négyzetméteren, amin belül egyedül lehetek, de érted szerintem, hogy értem. Tudok gondolkozni, és most annyira tisztán látszik ez, amibe nem is tudtam rendesen belegondolni olyan kurva sokáig, mert minden nap volt valami, meló, feszkó, ki mosogat, minden hülyeség, és ebben tényleg lehet valami, hogy néha nem árt így kilépni a komfortzónából (mondjuk, ha látnád, milyen állapotban van a vécé... hát, nos, sikerült, semmi komfort), és elgondolkodni kicsit azon, hogy mi mindent jelent a másik ember. És megőrülök nélküled, és ne értsd félre, nem arról van szó, hogy csak azért, mert épp nem vagy itt, hanem mert most nem kell ezer más szarságra figyelni, és nem nyomja el semmi a gondolataimat. Meg nem tereli el semmi a figyelmem. Szóval csak azt akarom valahogy mondani, hogy rájöttem, hogy tényleg mindig ez van. Mindig rád gondolok, valahogy te vagy mindennek az alaphangja, vagy nem tudom, ezt hogyan fogalmazzam meg, de hogy amikor a legnagyobb idegbaj van, és tudom, akkor milyen vagyok, kapkodok, hisztizek, szóval akkor is, valahogy közben is rád gondolok, csak, és tudom, ez baj, hogy nem látszik közben. Ezért is akarom ezt megírni, mert előben biztos közbeszólnál ezerszer, meg belezavarodnék, meg rosszul fogalmaznék meg valamit, nem tudom, de félremenne, így most ezt könnyebb. Hogy na, bocs, csak közben hozták az ebédet, én meg baromi lassan tudok írni, mert még mindig ki vagyok kicsit ütve. Szóval azt hiszem, ott tartottam, hogy neked most úgy tűnhet (nekem is úgy tűnt már egy ideje), hogy mi most válságban vagyunk, vagy nem tudom, hogy ez egy ilyen elromló házasság lehet, és láttam is rajtad, hogy nem mondod, de ezt gondolhatod, szerintem ezért lettél ilyen komorabb meg ingerültebb meg hallgatagabb, mert már így irritáltuk egymást sokszor, és tudom, hogy nehéz volt ez az időszak, én meg nem tudtam, hogy ezt hogy jelezhetném feléd, hogy kérlek, na, ezt a legnehezebb jól megfogalmazni, hogy ne félj, vagy nem is tudom, tarts ki, mert közben én sem láttam sokszor, hogy ez az egész hogy javulhat meg, de hogy valahogy tudd közben, hogy én hiszek benne. És hogy tudom, hogy te is szeretsz, akkor is, amikor épp te sem tudod jól kimutatni, és hát, ezt most nem azért mondom, tudod, ugye? De mostanában neked se ment valami jól, és tudom, hogy nekem se, de azért remélem, hogy legbelül ezt mindig tudod. Most biztos csomó hülyeséget összehordok itt, de nyugi, ez már nem az altató, a fejem tök tiszta, csak ilyen aluszékony meg fáradt vagyok, de tényleg így van. És hidd el, amikor végre kiengednek, tényleg más lesz minden. Nem tudom, az is lehet, hogy most te ugyanilyeneket gondolsz, legalábbis remélem, meg kéne kérdeznem, tudom, de a néni, meg

a másik ágyra is befektettek közben valakit, meg mindig jön valaki meg van valami. De ha hazaengedtek, ezt el is fogom mondani, vagy, talán az a legjobb, hogy nem is délután adom oda ezt a levelet, hanem majd, amikor hazajöttem, és majd így élőben kiegészítgetem. Annyira szeretlek, Nyuszi. Te vagy az egyetlen, aki igazán jól bántál velem egész életemben, aki tényleg mindig kitartott mellettem, és remélem, nem túl későn mondom ezt, de ez biztos most megint csak ilyen túlparázás, el sem akarom kezdeni. Csak már bőghetnékem van, miközben ezt írom, abba is hagyom mindjárt, mert megnéztem az órát, és még több mint két óra van látogatásig, és addig nem tudok mit csinálni – nyugi, nem hívlak munka közben –, asszem, majd a képeinket nézegetem, az mindig megnyugtat. Mostanában azért voltam már valamivel nyugodtabb meg szelídebb (vagy hát az akartam lenni, nem tudom, remélem, föltűnt azért), mert ezt találtam ki, régen is mindig így nyugodtam meg, ha volt valami, és még mindig működik. Bazmeg, sírok. Abba is hagyom, de akkor majd otthon folytatjuk, remélem, már nem is sokára. Szeretlek, tökfef, nagyon. Nagyon. Nyuszi!

4.

Először is, ez most nem valami nagy, sötét titok lesz. De mégis arra kérlek, hogy senkinek, soha ne beszélj róla. Rendben? Szóval még egyszer találkoztam azóta a Pistával. Igen. És azóta nem. Sejttem, mit gondolsz róla, de. Nem, ezt tényleg nem értheted. Mi a Pistával nem flörtölünk, vagy mittudomén, randizunk, egyszerűen csak jóban vagyunk. És igen, lehetett volna köztünk valami régebben, de tudjuk kezelni. Akkor is tudtuk. És igen, vonzódnak egymáshoz, ebből nem csinálunk titkot, de felnőtt emberek vagyunk. Erről az Áron is tud, nem fogok titkolózni előtte. És nem veszünk össze. Egyszerűen, amit mondott, az után nincs miről beszélnünk többet. Én nagyon szeretem a Pistát. Mint embert, mint egy kedves ismerőst. De nem tudnék találkozni vele, és ő sem velem. Egyszerűen nem erre van szükségünk, akkor sem, ha nem történik semmi. Ezentúl. És ami pedig volt – nekem akkor még nem volt az Áron, ők a Klárral úgy tűnt, hogy válni fognak, és nem tartott sokáig. Vagy hát, ezt nehéz felmérni, a beszélgetés volt benne igazából a megcsalás, nem a többi. Ezért örültem annyira, amikortól nem kellett többet Pestre mennem, a lehetősége is megszűnt, hogy mi a Pistával. Bármit. Aztán, amikor meghalt a Klári, találkoztunk mégis, nem azért, mert már nem volt a Klári, nekem addigra már volt az Áron, nem erről volt szó. Csak hát amikor valami ilyen történik, fölborul minden, ez valami értelmén kívüli esemény, ilyenkor természetes módon csúszik ki a szádon, hogy találkozzunk, és ő is úgy mond igent. Igen, én kerestem. Szerettem volna, nem is megvizsgálni, csak látni, hogy van. És jól volt. Pár perc után úgy beszélgettünk, mintha még, hogy is mondjam, mintha nem lenne ez az egész megkezdett életünk, neki a gyásszal, nekem az Áronnal. Beszélgettünk, nevettünk is sokszor, ittunk egy kávét. Sétáltunk. Ennyi történt. És jó volt, hogy valahogy szabadok voltunk, miközben persze a legkevésbé sem, de kimondatlanul megegyeztünk abban, hogy most nem az a két ember leszünk, akik egyébként vagyunk, egy pár órára csak úgy, minden kötöttségünk nélkül, két ember vagyunk, akik

eltöltenek egy szép délutánt. És ez valahogy túl jó volt, valahogy hiányzott neki, és, hát, mit tagadjam, nekem is. Tudod, milyen kurva fárasztó a gyász? Ezt mondta, amikor újra találkoztunk utána. Hogy nem lehet kilépni belőle, hogy így rád csavarodik, vagy rád kövesedik, hogy onnantól fogva egész életedre te már nem saját magad vagy, hanem ez gyomorforgató érzés, hogy te innentől valaki hiánya vagy, ezt látja rajtad mindenki, így beszél veled, megveregeti a vállad és lehalkítja a hangját, még te is így látod saját magad, folyton. Mondtam erre, hogy szerintem a házasság is ilyen. És akkor én ettől nagyon megijedtem, hogy ezt mondtam, mert ez nagyon tapintatlanul is kijöhetett volna egy özvegygel szemben, de még ijesztőbb volt, hogy én ezt a saját házasságomról mondtam. A saját boldog házasságomról. De közben igaz. És ne értsd félre, tényleg boldog vagyok az Áronnal, de nem, hogy is mondjam, nem érzem magam folyamatosan házsnak, de közben tudom, hogy mindig ezt kéne éreznem, hogy nekem mindig valami többletnek kéne lennem, egynél több embernek, valami harmóniának, és hát, basszus, nem. Néha, sőt legtöbbször ezt érzem, hogy nincs én meg ő, mi az Áron és a Klau vagyunk így együtt, én is az vagyok és ő is az, és imádom ezt az érzést. De nem tudom ezt érezni minden nap minden percében, néha, akármilyen hülyén is hangzik, egyszerűen elfelejtem, elfelejtem az Áron részét, és akkor csak én vagyok. Egyedül. Magányosan és szabadon. Például, ha a Pistával találkozom. Gondolhatod, ez már nem volt egy olyan mosolygós délután. És akkor mondta el, hogy ő nem szeretne most egy darabig találkozni velem. Ez azért elsőre meglepett, nem mint ha tervben lett volna, hogy mostantól újra találkozgatunk, hát még hogy újrakezdjük, de mégis, azzal, hogy kimondta, hogy nem, olyan volt, mintha eddig valami közmegegyezés lett volna, hogy igen, csak ő most visszakozott. Ettől elég ideges lettem, de nem akartam kimutatni, mégis csak szegény. Meg a Klári. Meg az Áron, főleg. A lényeg, hogy akkor elmondta, hogy el akarta hagyni a Klárit. Legyen túl a műtéten, és elhagyja. Eldöntötte, boldogtalan volt, elege volt, újra akarta kezdeni. Úgyhogy amikor meghalt, próbálta elképzelni, hogy csak elváltak, végül is az se lenne nagyon más a gyakorlatban. Bólinthattam, azt hiszem. Aztán amikor átvette a Klári személyes dolgait a kórháztól, és bedobta, úgy, ahogy volt, a szekrénybe, és később megtalált egy levelet. Rám nézett, és azt mondta, hogy ne haragudjak, hogy ez egy hiba volt, hogy vissza akarja kapni a Klárit. Hogy hülyeséget csinált, már megbánta, nem bír nélküle élni. Hogy most lenne az a pont, amikor fölhívná, hogy jöjjön vissza hozzá, bármit megtesz, és ő így nem ülhet itt velem. És mással se. Aztán még beszélgettünk egy kicsit, és ennyi. Amikor elváltunk, megkérdeztem, hogy most így mi lesz vele, mondta, hogy nem tudja. Megölelt, nekem meg eszembe jutott az Áron. Szóval most itt tartunk. Most már mindent tudsz. ■ ■ ■

A lepergés

Németországban kevés a turista.
Inkább ők járnak máshová.
Ő mégis turista volt,
de csak a főútvonalakat ismerte.

Éppen ezért pár órával korábban
gondolt egyet,
kikapcsolta a GPS-t,
és lehajtott a pályáról.

Hadd lám, úgymond,
mint élnek a német parasztok.
Dombok között haladt,
szép volt a táj,

de semmi különös.
Látott néhány embert is,
a traktorjukat bütykölték,
vagy enni adtak a kutyának.

Egysávos úton
haladt tempósan,
ritkán jött szembe valami,
többnyire mezőgazdasági gép.

Egy idő után megunt,
kissé csalódott is volt,
befelé kezdett figyelni
meglepetten.

Emlékképek vonultak el sorban
előtte.
De csak kellemes emlékképek,
ráérősen.

Kezdődött mindjárt a ma reggeli
szeretkezéssel:
ritka jól sikerült,
maradéktalan, teljes kielégülés.

Aztán múlt héten a megérkezés
Solitude-ba.
Tényleg semmit nem kell csinálni, csak írni?
Tényleg.

Majd vissza az időben:
mikor megtudta a hírt.
Az se volt kutya,
somolygott elégedetten.

Sorban haladt visszafelé,
a kellemes emlékekkel
kikövezett úton, lassan
már a férfikor hajnalánál járt.

Már a férfikor hajnalánál járt,
amikor tonnás súlyként zuhant rá
a felismerés:
éppen lepereg előtte az élete.

Éppen lepereg előttem az életem...
de valami hiba történhetett a rendszerben,
így nem tizedmásodpercek alatt,
mint más halálraítélteknél

hanem lassan és komótosan, ébredt rá, bazmeg!

Sikító pánik lett úrrá rajta,
rámarkolt a kormányra,
minden idegszálával az utat figyelte.

Nem jött semmi,
nagyokat lélegzett,
lassan
megnyugodott.

Hülyeség, gondolta,
és sorba vette a következő emléket.
Épp kibontotta Anikót
a nadrágjából tizedikben.

Kuncogott, elidőzött
a szcénánál.
Aztán még visszább lépett,
nagyapjával kaszáltak a réten.

Lassan ismét behálózta a pánik.
Kétségbeesetten
próbálta kitalálni,
melyik lesz az utolsó

vagyis valójában az első
kellemes emlékkép, mert
tudta, azután
vagyis azelőtt

meghal.

Közben azt is megfigyelte,
hogy húszkilóméterenként,
azaz kábé húszpercenként
jönnek az emlékek.

Csak tudnám,
merre járok,
akkor talán tudnék
valamit a halálomról is.

Amikor elkezdődött
a születés megkönnyebbült örömeinek,
majd kínjának emléke,
félrehúzott és megállt.

Remegő kézzel gyújtott rá, lassan nyugodott.
Az úton egy kombájnnal közelgett köhögve,
de a másik oldalon.
Nincs baj. Nem lesz baj.

Aztán eszébe jutott,
milyen volt a meleg nedvekben haladni,
győzedelmesen, boldogan, kacagva és ujjongva,
és első lenni a milliók között.

Amíg még, még amíg

– *hajléktalan házaspár motyogja egymásnak az Örsön* –

– Amíg még látlak,
nem vészett el minden.

– Még amíg rajtad
s rajtam van az ingem.

– Amíg még kenyér
marad a kukában.

– Még amíg locsog a
sok víz a Dunában.

– Amíg még kinyit
az éji menedékhely.

– Még amíg senki
nem fektethet széjjel.

– Amíg még pénzt kapsz,
nem is kicsit, sokat.

– Még amíg belőle
estére is marad.

– Amíg még elmennénk,
mert maradt még vágyunk.

– Még amíg bárhová,
csak el innen – vágyunk.

– Amíg még rongyosan,
büdösen, de büszkén.

– Még amíg nincsen genny
a lábsebünk üszkén.

– Amíg még megmosdunk,
s meg is borotvállak.

– Még amíg hetente
megmosom a hátad.

– Amíg még el tudunk
számolni lelkünkkel,

– Még amíg az Úr néz,
addig nem veszünk el.

Nagy Koppány Zsolt (Marosvásárhely, 1978), író, költő, műfordító. Legutóbbi kötete: *A remegő kezű órasmester* (2024)

Sehol semmi

Lefékeznek a kavicsos úton, a nagypapa hangos koppanással teszi le a borosüveget. Kiszaladok az udvarra, nagymama fésűvel jön utánam, copfba köti a hajamat. Csóválja a fejét, amikor húzkodom a szalagot, félretűri a frufrumat, ahol belevágtam kisollóval. A kapuhoz sietünk, a nagy mozgolódásban eliszkolnak a macskák. Iván bácsi kinyitja a kocsiajtót Ema néni előtt. Ketten jöttek, kicsi Iván nélkül, aki már felnőtt, és egyedül van lent, délen, mégis kicsinek hívják. Iván bácsi meghúzza a copfom, azt mondja nagyot nőttem. Szerintem ez nem igaz, a tavaly ültetett barackfák is lehagytak. Várok, hátha hoztak csokit, mint a nagypapa többi barátja, akik messziről szoktak jönni. Ema néni nagymamába karol, himbálózik a retikülje, ahogy sétálunk a kert vége felé. Legszívesebben egyből leülnék krémest enni.

Pont a napokban akartam megkenni, mondja nagypapa a nyikorgó garázkapura, és magyaráz, hogy a fűnyíró helyére mehetne a hőszigetelő. Ema néni eloldalaz a kocs mellett, és észreveszem, hogy az egyik macska visszajött, besurran a zsákok mögé. Biztos meglátott egy egeret. Az egymásra pakolt székek alá kúszom, nyújtózkodom, nem érem el, összegömbölyödött a sarokban. Iván bácsi közben átlépi a biciklit, ami nekem már túl kicsi, és az óraeszterga felé indul. Inkább kimászom, és megmutatom neki, hol vannak a fogaskerekek. Ez kisebb, mint a belvárosi műhelyünk, mondja nagypapa, itthon csak szöszmötölök. Nagymama szól, hogy a nappaliból ki tudnánk hozni a régi tévét és a kihúzható kanapét. Az ablak nem túl nagy, de délelőtt szépen besüt a nap, megjavítanánk a szigetelést, és varrna függönyt is. Nagyon köszönjük, ismételteti Ema néni, de isten óvjon, hogy arra kerüljön a sor.

Nem kérdezem, hogy ha kihozzuk a kanapét, hol fogunk aludni a bátyámmal, ha anyu hétvégén is dolgozik. Ki akarom szedni a polc mögül a rollert, amit még nem nőttem ki, de rám szólnak, hogy majd máskor. A macska előugrik, kirohanok vele a garázból. Az orromban ragad az olajszag, a sötét után szúrja a szemem a fény.

A kerti asztalnál ülve Iván bácsi érdeklődik, merre kószál Bende. Meccse van. Ebben az évben már a negyedik, elvitte az apja, válaszolja nagymama mosoly nélkül. Elkezdem

mesélni, hogy a múltkor én is megnéztem, hogyan focizik a bátyám, de annyira unalmas volt, hogy aput nyaggattam, hadd rajzolhassak a határidőnaplójába. Szól a nagypapa, hogy psszt, inkább szaladj be a nagymamához kávéfőzni.

Kockacukrot pakolok egy üvegtálcába, pedig Iván bácsinak akarnék mesélni az új osztálytársamról. Marináék tavasszal költöztek ide, vagy át, ahogy anyu mondta. Még nincs mindenkivel jóban, de múlt szombaton elhívott engem és a bátyámat. Azt játszottuk, ki tud gyorsabban elbújni Bende elől. Megtaláltam a legjobb helyet a garázsukban, de a kuvaszuk lebuktatott. Hiába pisszegtem neki, nem sikerült bezavarnom a nyári konyhába. Amikor a cseresznyefán bújtam el, majdnem nyertem, de hangyák másztak a kezemre, és egyszer csak elengedem az ágat.

A lépcsőn egyensúlyozom a tálcával, már Bende is az asztalnál ül. Apu hozta, de nem jött be vele. Amikor Bende pont nem figyel, elveszem a csipeszt, kihalászok magamnak pár kockacukrot. Különben szekálna, hogy ki fognak hullani a fogaim. Ha rossz jegyet kapok, nem jönnek értem napközi után. Ha lenyelem az almamagot, almafa nő a hasamban. Amikor épp nem ilyenekkel szívat, a haverjaival röhög és dekázik az udvaron, aztán este elveszi a takarómat, ha nagymamáék kanapéján alszunk. Ilyenkor megrugdosom, és visszaadja, mielőtt a zajra valaki bejönne.

Bende szerint jól rúgok, néha hajlandó velem is focizni. A múltkor lent voltunk a játszótér mögött, amikor zúgást hallottunk, és elkezdte, hogy odanézz, fel az égre, ahova az ujjammal mutatok! Megint ott egy bombázó repül. Felnéztem, kékség, bárányfelhők, forogtam körbe-körbe, sehol semmi. Most már mindegy, mondta, és izomból a kapufának rúgta a labdát, franc tudja, mikor jön még egy.

Harmadszorra is kérek a sütitől, de nagymama arrébb húzza a tálcát. Iván bácsi a karóráját mutatgatja, siet, hiába próbálja megbütykölni. Nagypapa felpattan az asztaltól. Bendével előre szaladunk a garázshoz, végre nyerek, én vehetem elő a fiókból a nagyítót. Nagypapa a fogaskerekekkel babrál, közben mondja Iván bácsinak, hogy reméli, nyáron meglátogatják rendes műhelyébe. Iván bácsi hümmög, jó-jó, úgy legyen, hogy csak ezért jövünk.

Amikor végeznek, Iván bácsi szól, hogy nem akartak minket sokáig feltartani. Megkérdezem, csomagolunk-e sütit kicsi Ivánnak, és nagymama megszorítja a karomat. Kikísérjük őket, és várok, hátha mégis előkerül valami a csomagtartóból. Nagymama úgy köszön el tőlük, hogy vigyázzatok magatokra, pedig korábban ezt nekem mondogatta, aztán már csak integetünk, amíg a kocsi el nem tűnik a kereszteződésnél. ■ ■ ■

Színből szőtt világ

Egyszer, még valamikor régen, egyedül mentem haza egy éjszaka az erdőn át, és akármerre néztem, mozgó árnyakat láttam; az elemlámpa csak rontott a helyzeten, mert ahogy lecsúszott a fák törzséről a reszkető fénye, vele együtt mozdult egy tucat áttetsző libbenő lény, és egész hazáig követtek. Akkor sem találtam a nyugalmam, amikor végre belefeküdtem a hideg ágyba, ahogy a hajnal első gyöngyei már leperegtek a falon, mert az erdei titokzatos szellemek mintha a bőröm alá bújtak volna.

Ösztönös félni a sötétben, mert a palástja maga az ismeretlen. De ha jobban belegondolunk, a sötétbe burkolózott világ ugyanaz, mint amit nappal látunk, a simogató, finom reggeleken és a déli verőfényben, pont ugyanazok a fák, épületek, utak rejtőznek a feketeségben is. Csak a szemünk csal meg este, a fülüink és persze a gondolataink, mindenfelét odaképzelve, ahol mást nem lát. A képzelet néha legyőzhetetlen ellenség. Olyankor a mozdulatlanság is mozgást, a csend is hangokat rejt. Mint egy fekete lyuk, az éjszakai tér magába vonzza a lehetőségek végtelen áramlatát, titokzatos kúszó árnyaktól fürkésző szempárig, láthatatlan alakok alatt nyikorgó padlótlól távolról figyelő, készenlétben álló gonosz lelkekig. Jó észben tartani, hogy a homály mögött nagy valószínűséggel nem rejtőzik semmi más, csak a jól ismert, megszokott tér, ami nappal olyan átlátható és otthonos.

Mindig ez jár az eszemben ma is, amikor egyedül megyek csillagokat nézni, és már nem félek a sötétben. Leoltom a zseblámpát, átlépek a sötét határán, az éjszaka belsejébe, és az est szurkos fátylába burkolózva figyelem az égen kirajzolódó képeket.

Végül is a sötétség is tele van ihlettel. Néha próbálok hamar lefeküdni, vagy későig fennmaradni, harcolok az alvással, csak hogy újra fel tudjam idézni az arcát. Hogy meg tudjak ragadni egy-egy vonást, és abból elindulva megrajzolni a vonalakat. De elfogadtam, hogy ahogy telik az idő, egyre nehezebb lesz ez, és legtöbbször álomba merülök anélkül, hogy a vonalak feltáruhnának előttem.

Számomra Siraj múltja is inkább ilyen elmosódott vonalak összessége, mintsem egy tiszta kép. A tényekről ritkán beszélt, csak az apró, mélyre vésett mozzanatokot osztot-

ta meg velem. Még csak gyerek volt, amikor egy kis sivatagi városból egy szigeten kötött ki, és utána egy faluban, nem messze onnan, ahol én laktam. Ahol a hőséget hűvös nyarak váltották fel, és az izzó homok helyett mindig nedves talaj volt a lába alatt. Új színeket és hangokat hozott ez az otthon, a homokot szóró szél morajlását az eső egyhangú nesze vette át, és a matt színeket a zöld. Siraj szerette az új helyet, de ha lehunyta a szemét, mégis mindig ugyanoda vitték gondolatai.

Amikor felébredek, eszembe jut a sivatag. Az átmenetek helye, egyszerre színes és színtelen. Három emléket tudok felidézni olyan élesen, mintha tegnap történtek volna. Az első a gyerekkoromból van, amikor még a valóság is mese volt. Kézzel fogható mese. És a sivatag rejtélyekkel tele, csodás és ijesztő tér, ami a végtelenségbe nyúlt minden oldalról körülöttem.

Miközben hallgattam a szavait, eszembe jutott, hogy amikor kiskoromban felnéztem, csodazöld lombok lengtek felettem, és ha lenéztem, pity pangkoronák pislogtak rám a fűszálak közül, és azt hittem, megnyílt előttem a tündérek világa. Akkor a hétköznapi is varázslatos volt, de évekkel utána a varázslatosban is csak a hétköznapi látam, mielőtt találkoztam volna Sirajjal az évek kormos sivatagában.

A legelső mese a sivatagról képekből álló emlék. Mese az első felismerésről. Csak félig-meddig illenek össze a képek egymással, mert már nagyon régen volt és én még nagyon kicsi. Néha arra gondolok, hogy csak álmodtam az egészet. Máskor úgy érzem, hogy ez az emlék közelebb áll a valósághoz, mint bármi más az életemben.

A sivatag képével együtt előnti a gondolataimat a fényár. A nap sugarai valahogy másképp verődnek vissza ott, erősebben, aranyosabban, leteperőbben, lefegyverzőbben. Azóta sem láttam olyant sehol. A szikrázó kék ölelő tündöklése.

Nagymamám elhúzza a függönyt, és a kis szobába becsordul a reggel ragyogása. Arra ébredek fel. Fénysávokban szállingózik a por. Érzem a homokot az ajkaimon, és eszembe jut, hogy előző éjjel homokvihar volt. A kis házunk falai sem védnek meg attól. Titokzatos módon a homok belopózik valahol, és minden felületen elszórja a porát.

Azon a napon elindulunk a Fekete Sivatag felé, engem is felpakolnak a tevére. Apám énekel miközben vezeti a tevét a homokdűnéken át, és néha meg-meg áll egy nagyobb dombon, körülnéz, hogy merre is van az út. Nincs is út, csak már ismeri a homok formáját, de a térkép csak az ő gondolataiban létezik.

Sötét van már, amikor megérkezünk. Ezért nem is veszem észre, hogy a Fekete Sivatag valóban fekete. Csak másnap reggel látom, amikor a hajnal első fényeire ébredek, ahogy kirajzolódik egy teve alakja a sötétkép horizont mentén, és minden más lassan kezd színt ölteni, csak a föld marad sötét. De akkor este még nem gondolkozom ezen.

Egy kis agyagházban alszunk. Az ajtó és az ablak csak két agyagba vájt nyílás, az egyik csak kicsivel nagyobb, mint a másik. Úgy helyezkedem el, hogy lássam a holdat az ablakból, egy ideig. Aztán ahogy a hold lassan odébb kúszik az égen, én is elalszom.

Reggel látom meg a feketeségét, és hirtelen az én homokviharos otthonom is sokkal színeesebbnek tűnik. De valahol legbelül ráébredek arra, hogy azok számára, akik a Fekete Sivatagban laknak, a fekete is színt ölt minden nap. Ők biztos fel tudják már ismerni a különböző árnyalatokat, amiket én még nem. És ezután más szemmel próbálok nézni az újat, azoknak a szemével, akiknek már nem új, hanem a megszokott.

Később sokat gondolkodtam ezen a mesén. De nehezen találtam meg a színeket a komor, füstszínű, hó nélküli telekben, a csúnya betonrengetegben. Behunytam a szemem, és próbáltam elképzelni a Fekete Sivatagot. Ében homok, ami a nap fényében ezüstösen csillámlik, és mögötte valahol messze kéklik az óceán, vagy az ég. De miu-

tán rákerestem, nagyon más képek jelentek meg előttem. Kopár, köves puszták ez a hely, és az óceán helyett Siraj homokdűnéi vannak a háttérben.

Ezután sokat kételkedtem azokban a képekben, amikben a Siraj meséit lefestettem az emlékezetembe. Lehet, hogy ő mindent puhábbra mintázott, új formába öltött, mielőtt továbbadta volna nekem. És ahogy repült velem az idő, én is a saját magam módján képzeltem őket újra. Ilyenkor nagyon távol éreztem magam tőle, és saját magamtól is. Más szemével látni a dolgokat nem is olyan könnyű, mint ahogy Siraj mesélte. Akkor értettem meg az értékét ennek az egésznek, amikor később elfogott a fékezhetetlen vágy, hogy megismerjem a világot teljes egészében, és ezt úgy váltottam valóra, hogy mások szemén keresztül kezdtem keresgélni, meséiken át azonosultam velük és átélhettem azt, amit ők. Mindenhol ott lehettem végre. Mindezt Sirajnak köszönhettem, de ő már nem volt ott, hogy ezt elmondhassam neki. ■ ■ ■

Máthé Zsuzsa 1987-ben született Marosvásárhelyen. Jelenleg műfordítással foglalkozik, és óraadó tanár a kolozsvári BBTE Bölcsészkar Magyar Irodalomtudományi Intézetén belül működő Finn intézeti csoportnak. Legutóbbi munkája Elina Backman *Kun kuningas kuolee* regényének műfordítása, ami a Lebada Neagra kiadónál jelent meg 2024-ben.

Édesszájúak

1.

Zimmerl József minden reggel felpofozta a fiát.

Abban a korban, amikor ez a történet játszódik, s amit az utókor boldog békeidőknek nevez majd el, az ilyesmi nem volt túlzottan szokatlan. A családfő szinte korlátlan ura volt a házközösségnek, s az alárendeltek testi fenyítése a nevelés bevett eszközének számított.

Furcsának talán csak az tűnhetett, hogy erre az aktusra minden áldott reggelen sor került. Ha esett, ha fújt, ha sütött a nap, ha borult, ha nyár volt, ha tél, ha megérdemelte a delikvens, ha nem.

Amikor a regénykezdő pofon elcsattan, 1893 tavaszát írják, a helyszín a megszkokott, a Zimmerl vendéglő konyhája, hat óra múlt néhány perccel, Ferenc, a fiú tizenhét éves ekkor, az apja pedig hatvankilenc. Ha feltesszük, hogy egyetlen fiát, szeme fényét, kedvencét négyéves koráig nem ütötte meg Zimmerl József – meglehet, túlságosan jóhiszeműek vagyunk –, akkor is jóval a négyezredik pofon fölött járunk. Más családokban az ilyesmi feszültséget szülne, az apai szívbe elkeseredés költözne, hogy hiába minden igyekezet, a fiúba meg harag a sok indokolatlan megaláztatás miatt, de a Zimmerl portán ilyesminek nyoma sem volt. Zimmerl József elfogultan szerette a fiát, olyan képességeket feltételezett róla, melyeknek bizony híján volt erősen, benne látta a dinasztia továbbvirágztatásának zálogát, és Ferenc is (vagy ahogy a családban nevezték, Franzl) rajongott az apjáért. Ez a pofon tehát, mely egykor valóban nevelési célokat szolgált, mára afféle családi rítussá nemesedett, szeretetteljes napkezdő pillanattá: ahogy elcsattant, mindenki úgy érezte, a dolgok rendben haladnak a maguk vája mederben, folytatódhat az élet a megszokott módon.

Persze, egy ilyen évtizedes múlta visszatekintő pofonnak eddigre kialakult a maga finom koreográfiája is. Franzl háromnegyed hat körül érkezett a konyhába, ahol addigra három-négy nő tevékenykedett már szorgosan az anyja irányításával, kapott egy simogatást meg egy bögre kávét, aztán leült a kemencepadkára, és várt. Az apja pon-

tosan hatkor lépett be a konyhába, végighordozta a tekintetét a birodalmán, fogadta a köszönéseket, aztán megtámasztotta hátát az ajtófélfán, és odaszólt a fiának.

– Gyere csak ide, te pernahajder! Mit műveltél megint?

Franzl ilyenkor letette a bögréjét, és karnyújtásnyira megközelítette az apját.

– Ich bin unschuldig, mein Vater!

– Na, majd adok én neked ártatlanságot, hogy megemlegeted! – A mondathangsúly az atyai kézzel párhuzamosan emelkedett, aztán elcsattant a pofon is, mely tíz-tizenkét évvel ezelőtt még valódi erő kifejtéssel párosult, de mára már jelképes legyintéssel szelídült. Öregszik a gazda, gondolják ilyenkor a szemtanúk, de mondani persze nem mondanak semmit, sőt, úgy tesznek, mintha nem is látnák, mi történik.

Amikor ezen a kötelező szertartáson átesnek, meggy mindenki a dolgára. Zimmerlné Tívó Anna nekilát az ebéd előkészítésének, Franzl a szálát teszi rendbe, a lányok a szobájukat, Zimmerl József pedig, akit mindenki csak gazdának szólít errefelé, befogat, és elmegy a szuglói piacra.

Kezdődik egy szokásos nap a nagyvendéglőben.

2.

Amikor Zimmerl József megvette a város szélén azt a szedett-vedett kocsmát, mindenki bolondnak tartotta. Bevezetett vendéglője volt a Borjúpiacon, megfelelő ügyfélkörrel és szép haszonnal, erre ő se szó, se beszéd faképnél hagyja a megszokott helyet, és elbujdosik a káposztaföldek meg a fatelepek közé, Istvánmezőre. Zimmerl József senkit be nem avatott a döntésébe (sohasem is szokott), csak annyit szólt egy napon a feleségének, a jövő hétre már ne főzzön semmit, költöznek. Tívó Anna, vagy ahogy a férje nevezte, Ancsurka, meg se kérdezte, hogy miért vagy hova, és hogy egy pillanatnyi időt nyerjen, megigazította a fehér főköttőjét, amit a konyhában viselt, majd azt mondta, maga tudja, gazda. Tívó Anna éppúgy gazdának hívta a férjét, ahogy a beosztottak, a vendégek, az ismerősök, mindenki. Legfeljebb, a legintimebb pillanatokban, gazdámnak, gazdácskámnak: ez még az akkori időkből maradt, amikor Tívó Anna is csak egy kizilány volt Zimmerl József konyháján – ennek csaknem harminc éve. Attól, hogy a felesége lett, Tívó Anna változatlanul a gazdájának tekintette Zimmerl Józsefet – önmagát meg afféle első szolgálonak – és úgy nézett föl férjére, mint a pléhkrisztusra. Úgy is bízott benne, olyan rendületlenül, fenntartás nélkül, miként a Fennvalóban. Soha eszébe nem jutott, hogy döntéseit felülbírálja, hogy azok helyességét – akár csak magában – megkérdőjelezze. Ha Zimmerl József úgy döntött, költöznek, akkor költöznek, és ez a lehető leghelyesebb döntés, ami elképzelhető.

Tívó Anna már akkor halálosan szerelmes volt a gazdába, amikor az még a nevét se igen tudta. És ez az érzés, különös módon, semmit sem változott az évek, évtizedek alatt. Tívó Anna tizennégy éves volt, amikor Zimmerl József keze alá került, tizenhat, amikor a kedvese lett, és huszonöt, amikor a felesége. Azóta eltelt csaknem három évtized, Tívó Anna szült öt gyereket, vezette az üzletet, már az ötvenes éveiben jár maga is, de ma is ugyanolyan szerelmes a gazdába, mint süldő lány korában volt, s ma is végigszalad a hideg a gerincén, amikor a férje keze a nyakához ér. Tívó Anna minden reggel (mondjunk inkább hajnalt), amikor kikel az ágyból, rövid imára kulcsolja

a kezét, és arra kéri az Istent, vigyázzon ma is a férjére, ahogy eddig vigyázott, és őrizze meg neki még sokáig. Aztán sóhajt egy nagyot, kihúzza magát, és indul a dolgára.

Amikor Zimmerl József kiköltözött Istvánmezőre, alig pár ház állott csak a környéken – nem csoda, hogy a kocsmáros, aki eladta neki a boltot, tönkrement. De Zimmerl József egy zugügývéd törzsvendégétől, bizonyos Pavlicsektől, akit gyakran kíségtett kisebb kölcsönökkel és nagyobb adag pálinkákkal, megtudta, hogy a főváros befolyásos köreiből formálódik egy terv a Városerdő kibővítésére, és az eljövendő millenniumi ünnepekeknek is arrafelé lesz majd a központja, és ha minden a tervek szerint alakul, tíz év múlva, aki számít, ott fog építkezni, és a telkek ára is sokszorosára szökik majd. Egy kocsmáros naponta három ilyen tervet hall egy potya pálinka reményében, jól teszi tehát, ha a legtöbbet elengedi a füle mellett. Zimmerl József is így járt el, de ez a plánum valahogy mégis a fejében maradt. Maga sem tudta megmagyarázni, miért. Igaz, nem is akarta. Megszokta, hogy a megérzései után menjen: eddig még sosem csalódott bennük. Úgyhogy egy gyors szemrevételezés után megvette a kocsmát, aztán megvett még négy-öt telket mellette, aztán kőműveseket fogadott, és a portát pompás kertvendéglővé alakíttatta, és mindent egy lapra feltéve, megnyitotta az éttermét.

Nem telt el tíz év sem, és a Zimmerli Pest egyik legfelkapottabb találkozóhelye lett, sőt, már Budáról is egyre többen keresik fel. A Stefániából kocsikorzó lett, a hajdani káposztaföldek helyén egyre több az elegáns villa, srégen szemben angol várkastélyként magasodik a lóversenypálya épülete, és már ássák az alapokat a közeli Földtani Intézethez. Zimmerl József a szerencse fia, megfogta az isten lábát – és majd csak ezután jönnek az ezredévi ünnepek, középpontjukban a Városligettel. Ha Zimmerl József most adná el a vendéglőjét, százszorosát is megkaphatná az egykori vételárnak. De persze eszébe sem jut eladni: Zimmerl József jól érzi magát a vendéglőjében, a világban, a bőrében, s ha rajta múlna, megállítaná az időt: minden maradjon úgy, éppen úgy, ahogy van.

3.

A Zimmerl vendéglő főbejárata a Gizella útról nyílt, a jövevény egy tágas előtérbe érkezett, jobbra a ruhatár, a mellékhelyiségek és a konyha, szemben a söntés, balra pedig a szála, ahol két sorban tíz-tíz asztal várta a vendégeket: egyszerre nyolcvan embert tudtak leültetni. A konyhából nyílt az ajtó a család szobáihoz, de az ottaniak persze nem a vendéglői főbejáratot használták, hanem egy hátsó kapun át közlekedtek. A szabálytalan – leginkább egy ötszögre hasonlító – telek két részre oszlott, a Stefánia úti rész volt a vendéglő hét határban híres kerthelyisége, zenepavilonnal és szaletlikkel, meg árnyas hársfákkal, a túloldali pedig – egy magasra nőtt bukszusorral elválasztva – a háziak udvara, tágas kocsiszínnel, raktárakkal, bolgárkertészettel, ahol szinte minden zöldség és fűszer megtermett, amire a konyhában szükség volt, és baromfiudvarral, ahol minden szárnyasjószág előfordult a pulykától a csirkén át a libáig, ami a fazekakba kerülhetett, hogy a tepsifülesekről (ezt a játékos szót Janka alkotta, négy-öt éves korában, de aztán polgárjogot nyert a család szótárában) már ne is beszéljünk. Zimmerlék disznókat is tartottak, de azokat – hogy a vendégek zavar-

talánul élvezhessék a friss szuglói levegőt – kiadták bértartásba egy palotai gazdának, így hát a sertések már csak sódárként meg kolbászként, csülökként meg oldalasként érkeztek a Gizella utcába. Vásárolni tehát igazán nem sok mindent kellett a vendéglő gördülékeny működéséhez, de minthogy Zimmerl József legkedvesebb foglalatossága éppen ez volt, tudniillik a vásárlás, hát mindig került ezernyi más is a Zimmerli asztalaira, halak és rákok, marhabendők és erdei gombák, néha még csigák is, hogy a legelőkelőbb francia séfek is megirigyelhették volna – holott a Zimmerli közönsége elsősorban a szaftos kispörköltet szerette, hús homoki borral.

A vendéglő kerthelyisége a Stefániára nyílt, a korzózó fogatok meg a sétautak közönsége beleshetett a kerítés rácsain, és magába szívhatta a kerthelyiségből érkező illatokat, a vendégek pedig a Stefánián hömpölygő tömeget fixírozva tájékozódhattak a legújabb divatirányzatokról és szívtáji változásokról. Versenynapokon, délutánonként odahallatszott a szemben épült galopp-pálya zaja, kora este aztán megérkeztek a lovassport szerelmesei is, hogy egy-két butélia borba fojtsák a lovak családsága miatt felhalmozott bánatukat. Barátságos környezet, jó konyha, finom italok, szolid árak, felkapott környék, mi kell még, hogy egy vendéglő igazán divatba jöjjön a tizenkilencedik század végi Pesten?

Néhány csinos lány, talán. Nos, a Zimmerliben abban sem volt hiány. Hiszen a Zimmerl család minden női tagja kivette a részét az étterem működtetéséből. És mind a négy lány – mindegyikük más-más karakter – igazi szépség volt a maga nemében. Az egyik magas, szőke, csontos, a másik gömbölyded, fekete, a harmadik közepes, barna, nagy, álmódózó szemekkel, a legkisebb meg igazi tűzről pattant vörös, akinek, még ha állt is, úgy mozgott a csípője, hogy a vaj megolvadt tőle a tűzhelyen. Nincs hát semmi túlzás abban, ha azt állítjuk, hogy a férfi vendégek nem csekély részben e négy lány látványáért, társaságáért (is) zárandokoltak el egészen Istvánmezőig. Igaz, történetünk kezdetén, tehát 1893-ban Trézsi, a legidősebb Zimmerl lány már nem dolgozott a vendéglőben, mert nyolcvanhétben hozzáment az egyik törzsvendéghez, bizonyos Weichner Gézához, akinek az Aranykéz utcában volt könyvkötő műhelye. Az ifjú pár Újpesten vett lakást, ott születtek első gyermekeik, Margit és József – akiket rövidesen újabbak, Janka és Ferenc követnek majd. Trézsi tehát ez idő szerint a gyermekneveléssel volt elfoglalva, de ha időnként meglátogatta a szüleit, hogy azok találkozhassanak cseperedő unokáikkal (bár Zimmerl József nem szívesen gondolt magára afféle nagypapaként), bizony, elkapta a régi idők iránti nosztalgia őt is, kötenyt kötött, és kihordott jó néhány tálca sört, s olyan pirulva hallgatta a vendégek évődőudvarló megjegyzéseit, mintha még ő is eladó lány lenne, s nem is igen értené, miféle célzások esnek a terített asztal mellett.

De ha Trézsi nem is volt jelen, maradt még lány elég a Zimmerli kerthelyiségében. Eladó lány, méghozzá. Janka huszonhárom, Kató húsz-, Lojzika tizenhat éves volt ekkor, s mivel Zimmerl József csak azt kötötte ki annak idején, hogy addig senki nem házasodhat, míg Trézsinek be nem kötik a fejét (Teréz négy évvel volt idősebb Jankánál, ő még Temesváron született), mindhárman erősen nekifeküdtek a faladatnak. S mint-hogy mindannyian a vendéglőben töltötték szinte minden percüket, az is világos volt, hogy jövődöbelijüket is csak onnan választhatják. Ettől aztán volt egy kis jóleső bálillata a Zimmerli kerthelyiségének. A vendégek azon hányada, amely életkor és társadalmi állás szerint partiképesnek számított (húsz-harminc év körüli tisztviselők, iparosok) nemcsak mint vacsorájuk felszolgálóját, hanem mint lehetséges jövődöbelijüket

is méregette a Zimmerl lányokat, és a lányok ugyanígy, nemcsak a vendéget, hanem a férjjelöltet is mustrálgatták felszolgáolás közben. Így aztán estek néha célzások, mosolyok, nézések, amik efféle szituációkban már a tizenkilencedik század végén is esni szoktak, és előfordult, hogy valaki hosszan, bánatosan húzatta a cigánnyal, és dalolt egy csalfa lányról, miközben párás szemekkel követte az egyik (vagy a másik) felszolgáló mozgását. Egyszóval bársonyos tavaszi éjszakákon volt valami mámorító a levegőben, amit nem lehetett a hársfák harsogó illatával magyarázni. Zimmerl József mosolyogva nézte ilyenkor a kerthelyiségét, és az egyik szeme (mely a bukszáját figyelte) nevetett, a másik meg sírt, mert mint afféle lányos apa, ha rajta múlik, megállítja most az időt, és senki sem öregszik tovább, a családja egyben marad, a lányai pedig mindig ilyen fiatalok, vidámak, nevetősek maradnak, mint amilyenek most.

4.

Zimmerl József előbb-utóbb megérkezik vendéglősi pályája félévszázados ünnepéhez, de még ma sem tud egy rántottát sem összeütni. Mentségére legyen mondvá, sosem tanulta ezt a szakmát, rögtön a csúcson kezdte, ott meg elég, ha az ember azt tudja, mennyi hat krajcár meg hét krajcár, és jól válogatja meg a munkatársait. Zimmerl József éppen ehhez a két dologhoz értett hibátlanul.

Kádárnak tanult egyébként, s ha a dolgok békésebben alakulnak, talán az is lett volna belőle, kádármester, ahogy az apjából, a nagypapjából meg a dédapjából is, hogy az ükapjáról már ne is beszéljünk. Pedig beszélnünk kell róla, mert éppen az ükapja, Hans Dietrich Zimmerl volt az, aki valamikor az ezerhétszázas évek negyedik évtizedében felkerekedett, hogy elhagyva szülőfaluját új hazát keressen magának. Ezrek és ezrek tették ezt akkoriban, ezrek és ezrek indultak el távoli, német nyelvű vidékekről, hogy a Habsburg-uralkodó kedvezményeit kihasználva életet leheljenek a törökök által (legyen ez inkább okán) elnéptelénített országrészekbe. A magyar közbeszéd később egyöntetűen sváboknak nevezte az érkezőket, indokolatlanul, hiszen – bár voltak közöttük echte svábok is – többségük Bajorországból meg Elzászból érkezett, s megessett, hogy két újjászülető falu „sváb” lakói nem is értették meg egymást, annyira más (német) nyelvet beszéltek.

Hansit a véletlen meg a lendület egészen Temesvárig röpítette: szerencséjére. A város akkor lett a frissen szervezett határőrizeti-közigazgatási egység, a Bánság fővárosa, mely közvetlenül a korona irányítása alatt állt. Mária Terézia hű tábornokát, Claude Florimont de Mercyt nevezte ki a térség élére, akiről hamar kiderült, hogy építeni is tud, nemcsak rombolni. (Ez meg legyen inkább csatát nyerni, a békesség kedvéért.) Mercy tábornok nagyszabású terveket készíttetett a város felvirágoztatására, fontos intézményeket építtetett, új lakónegyedeket hozott létre, és betelepített egy városrésznyi „svábot”, közöttük hősünk ükapját, aki megtalálta a számítását és a lelki békéjét a délvidéki városban: megbecsült kádármester lett belőle. Idővel megnősült és gyermekeket nemzett, akik továbbvitték a mesterséget és szerteágztatták a családot. Temesvár másfél évszázadon át az egyik legdinamikusabban fejlődő város volt a Kárpát-medencében, s fejlődésének dinamizmusát az sem lassította, hogy később visszakerült a Magyar Koronához.

Hősünk tehát egy elzászi gyökerű magyarországi sváb családba született bele, még-hozzá egy kilencgyermekes kádármester, Ferdinand Zimmerl családjába – apja volt az utolsó előtti céhmester a temesvári kádárcéh történetében –, hetedikként: ez a jogállás tökéletesen megfelelt a természetének. Fiúként is ötödik volt, s mint ilyen, felmenői már nem nagyon ambicionáltak, hogy maga is ezt a mesterséget folytassa – oda se fért már a hordódongákhoz –, de minthogy édesanyja, Zuber Mária még két gyermeket szült József után, a legkisebbekre óhatatlanul irányuló erősebb reflektorfény is elkerülte.

Zimmerl József ezt egyáltalán nem bánta. Ő nem akart egyről a kettőre jutni, nem akart elérni valamit, legszívesebben folyton heverészett volna a városszéli mezőkön, szájában egy fűszállal, figyelve a felhők meg a madarak vonulását. Persze, szorult bele annyi kötelességtudat – végre is sváb volt maga is, ami, mint már láthattuk, esetünkben elzászit jelent – hogy hasznossá tegye magát a ház körül, az istállóban vagy – a munka dandárjakor – a műhelyben is, hogy a család ne tartsa őt afféle mihaszna kenyérpusztítónak, de ez irányú tevékenységét nem vitte túlzásba. Szeretettreméltó, barátságos, jókedvű ifjú volt, mindenkivel megtalálta a hangot, de egy idő után senki sem vette őt túlságosan komolyan. Ja, Zimmerl Szepe, hát abból se' lesz soha semmi, legyintettek a lányos anyák, és óva intették a lányaikat tőle. (Szerencsére azok nemigen intődtek óva: ha belenéztek azokba az ábrándos, kék szemekbe, elő-előfordult, hogy megszegték az anyai tilalmakat. Arról nem is beszélve, hogy az anyák önmaguk elé sem állítottak efféle tilalomfákat: úgyhogy a Zimmerl fiú serdülőkora óta nem is szenvedett semmilyen hiányban. Igaz, nősülni nem nőszült, de ehhez a konstellációhoz nem is fűlt a foga egyáltalán.)

Hogy a városi közönség ilyen elnéző fejcsóválással állt hozzá a hetedik Zimmerl gyerek történetéhez, természetes, hogy a család még ennél is megértőbben viseltetett iránta. „Későn érő típus. Hagyni kell, majd kiforrja magát!” Még a nagyobb testvéreit vasszigorral terelgető atya is ezen a véleményen volt, ha Szepe került szóba. De egyébként is, elég ritkán került: egy ilyen nagy családban, amelynek feje még terhes közéleti feladatokat is ellát, annyi minden történik egyetlen nap alatt, amennyi másoknál hetekig nem. Úgyhogy, ha az ember akarja, szép nyugodtan ellavírozhat a háttérben, fő, hogy a vacsorára időben hazaérjen. Ez a szerep tökéletesen megfelelt hősünknek.

Zimmerl József huszonnégy éves volt 1848-ban. A forradalom hírei meglehetősen szűrve érkeztek meg Temesvárra, a város mindvégig a császáriak kezén volt, az egyetlen veszély, ami hősünket fenyegette, hogy besorozzák svarcgelb katonának, de ezt az atyai pénztárca és társadalmi rang könnyűszerrel elhárította. Temesvár csendes és dolgozó város maradt negyvenkilenc nyaráig, legfeljebb az ivók mélyén feszültek egymásnak a sváb, román, szerb és magyar indulatok a külvilág eseményeinek hatására, de komoly atrocitás nem történt. Amikor a felkelő seregek – voltaképpen a szabadságharc utolsó harci cselekményeként – megostromolják a várost, az erőd védői könnyűszerrel visszaverik a támadást. Úgyannyira, hogy a külvárosok lakóit nem is igen érintik az események. Temesvár-Fabrikban – ezt a helyet valaha német városnak is hívták – ugyanolyan békésen zajlanak a napok, mint korábban. A temesvári csata napján Ferdinand Zimmerl az utolsó abroncsokat teszi fel az idei hordókra – itt van a szüret a nyakakon –, Szepe pedig kora reggel eltűnik a Béga egyik holtágában, hogy egyik kedvenc foglalatosságának, a pákászatnak hódoljon. Ott tölti az egész napot, merengve, bámészkodva.

Szürkületkor dragonyos csapat tűnik fel az úton, az egyik lovas a közelébe rúgta, és megkérdezi a legényt, látott-e erre menekülőket, Szepi azt mondja, nem, erre nem járt senki, a lovasok nagy port felverve elvágtatnak. Kisvártatva egy sebesült honvédtiszt jelenik meg a jegenyék mellett, a bal keze vérzik, az egyik lábát is húzza. Üldözik, mondja Szepinek, segítene-e neki átjutni valahogy a folyón. Zimmerl József abban a pillanatban csinálja meg a szerencsését. Ennek persze még maga sincsen tudatában, ösztönösen cselekszik, eszébe sem jut, hogy azt mérlelje, veszélybe sodorja-e magát vagy sem, vagy azon mélázson el, hová is tartozik ő, temesvári svábként, a sárga-feketékhez vagy a piros-fehér-zöldekhez, mindez, mondom, eszébe sem jut, itt van egy ember, aki segítségre szorul, hát segítsünk neki, ennyit gondol csupán, nem is gondol, csak érez, s már nyújtja is a pálinkás butykost a férfinak. Aztán a maradék pálinkával kitisztítja a sebet, az ingéből tépett gyoGCCsal bekötözi, szel egy karaj szalonnát, kenyeret, hagymát vág hozzá, és a tiszt felé nyújtja. Aztán már csak meg kell várni, hogy megjöjjön az este. Zimmerl Szepi úgy ismeri a környéket, mint a tenyerét, csavargott erre gyerekkora óta eleget, tudja, hogyan kell közlekedni a mocsaras ártéren, tudja, hol vannak a gázlók, könnyűszerrel elkalauzolja a tiszta senki földjére, távol a várostól – onnan már elérhető a török határ. Útközben nem beszélnek, nehogy felhívják magukra a figyelmet, egy-egy suttogó hang hallatszik csak, itt balra, ott jobbra, vigyázzon, mélyül, effélék. Amikor átérnek, a tiszt a kezét nyújtja, előbb a jobbot, köszönetképpen, aztán a balt, abban egy bársonyzacskót tart.

– Az Isten áldja meg, barátom. Sosem fogom elfelejteni, amit értem tett.

Szepi zsebre vágja a zacskót, el is felejtí rögtön, csak másnap nézi meg, a szütyőben tíz Napóleon-arany van. Az egy egész kis vagyon. Azért már egy takaros házat vehet az ember.

5.

Zimmerl József egy vendéglőt vett belőle. Mit vendéglőt, egy egész fogadót: komoly, városzéli szálát, jó hírűt, az Aradra vezető országút torkolatánál. Szepi jól ismerte azt a helyet, kóborlásai végén gyakran betért oda egy-egy pohár borra korábban is, meg azért, hogy hallgassa az utazók, mesteremberek, jövő-menő népségtörténeteit. Ezen a napon is (mely csak kettővel követte az imént elbeszélta augusztusi napot, amikor is oly váratlanul megacélozódott hősünk anyagi helyzete) éppen ezt cselekedte. Meglepetésére a kocsmároson kívül senki sem volt a teremben. A kocsmáros pedig – ötvenes, nagy bajszú, sötétbőrű rác, Vujadinovics nevű – a kármentő oldalának dőlve zokogott. Zimmerl József még sosem látott felnőtt férfit sírni, nem is tudta, mitévő legyen, somfordáljon ki észrevétlenül, vagy üljön le a sarokban, mintha semmit se vett volna észre, esetleg kérdezze meg, mi a baj, és hogy miben segíthetne: végül csak toporgott a küszöbön, egyik lábáról a másikra állva. A kocsmáros, amikor észrevette, hirtelen kihúzta magát, kitörölte a könnyet a szeméből, és rutinszerűen megkérdezte.

– A szokásosat?

Zimmerl József bólintott.

A kocsmáros kitöltötte a bort egy üvegbe, fogott két ónkupát, aztán letelepedett a vendége mellé.

Felhajtottak egy-egy meszelyt, aztán Vujadinovics úr sóhajtott egy nagyot, és azt mondta.

– Megszökött az asszony!

– Meg? – kérdezett vissza Szepi, hogy időt nyerjen.

– Egy huszártiszttel, ráadásul.

– Majd visszajön!

– Nem jön az vissza soha többé! Nem szeretett itt élni, velem.

Kiderült aztán, újabb pohár borok után, hogy ez csak a bajok egyik fele, mert a huszárok ráadásul magukkal vitték a kasszát is, egy árva peták nem sok, annyit se hagytak. Aztán jöttek a császáriak, átkutatták az egész fogadót, pincétől a padlásig, a huszárokat keresve, és hogy nem találták őket, bosszúból csapra verték az összes hordót, s aztán még a lovakat is elrekvírálták az istállóból. Úgyhogy most itt állunk ősz elején, és se pénz, se ló, se bor, se asszony.

– Elegem van az egészből! – csapott az asztalra a kocsmáros. – Ha adnának hat aranyat érte, itt hagynám ezt a kócerájt, de azonnal!

Zimmerl József akkor felállt, elővette a bugyellárisát, és kipengette az asztalra az aranyakat. Később, amikor ez a történet már családi legendává nemesedett, úgy magyarázta váratlan tettét, hogy egyszerűen csak megsajnálta a kocsmárost, és segíteni akart rajta. De az igazság az, hogy maga sem tudott magyarázatot adni e cselekedetre. Ösztönösen járt el, a maga számára is váratlanul.

Így lett vendéglős Zimmerl Szepiből, egyik pillanatról a másikra.

A következő évekre aztán mindig nevetve emlékezett öregkorában. Pedig első látásra nem sok nevetnivaló akadt azokon az éveken. Zimmerl József hályogkovácsként téblábolt új birodalmában, melléfogás melléfogást követett, csak az nem csapta be, aki nem akarta, a marhakupecektől a borkereskedőig, a szállást kérő – és fizetés nélkül távozó – vendégektől a vigécekig, ráadásul a családja is kitagadta, micsoda egy foglalkozás az, tányérhordónak állani, amikor az embernek lehetne rendes szakmája is: kádár, mint a felmenői. Szepi derűs nyugalommal viselte a csapásokat, s ha főzni nem is tanult meg soha, lassan-lassan belejött a vendéglősdibe: már meg tudta különböztetni a borjút a marhától felsál formájában is, már könnyen váltotta fejben a török dénárt meg a florentinust, már tudta, honnan kell bort rendelnie, s honnan sört, s eligazodott a vendégek lelkében is. Voltaképpen ezért tartott ki a legnehezebb időkben is, mert szeretett elálldogálni az asztalok mellett, belehallgatni a történetekbe, ismeretségeket kötni, röviden szólva, mert szerette, amit csinál. És persze borzasztó nagy szerencséje volt már megint: míg Magyarország Csipkerózsika álmát aludta ezekben az évtizedekben, Temesvár – mely sok szempontból Bécsnek volt alárendelve – töretlenül fejlődött. Gyárak, üzemek, boltok, vásárcsarnokok nyíltak, a lakosság megháromszorozódott, amolyan bezzeg-település lett belőle, ilyen az, ha értő kezek intézik a dolgokat, nem ezek a semmirekellő magyarok, akik csak rebelliót tudnak csinálni, de egy rendes vasútvonalat nem. Zimmerl József egy városszéli, kifosztott fogadót vásárolt magának negyvenkilencben, és egy Belváros-közei, felkapott éttermet adott el hatvannyolcban, hogy Pestre költözzék – a legjobb pillanatban tehát: akkor, amikor a magyar ikerfőváros nekilendült, hogy csökkentse a távolságát Béctől.

Ezekben a temesvári évtizedekben alakult ki Zimmerl Szepiben a meggyőződés, hogy a jóisten – a jóisten tudja, miért – rajta tartja a szemét, és szeretettel egyengeti lépéseit. Nem tudta okát adni, mivel érdemelhette ki ezt a megtiszteltetést, de ezen

nem is törte túlságosan a fejét. Így volt és kész: és mert így volt, nemigen törte a fejét más dolgokon se. Könnyen és egyszerűen döntött a legnehezebbnek látszó kérdésekben is, és sosem volt oka megbánni a döntését. Ösztönösen határozott, a megérzéseire hallgatva, ő úgy magyarázta később, hogy egy belső hang parancsait követte csak. És mert amibe fogott, azt sikerrel véghez is vitte, egy idő után nemcsak maga volt meggyőződve róla, hogy barátságban van a jóistennel, hanem a környezete is. Zimmerl Szepi huszonnégy éves koráig afféle tengő-lengő legény volt csak, egy későn érő siheder, akinek elég, hogy él bele a világba, akinek úgy esik, ahogy puffan, akinek mindegy jót, de a legjobb nem otthon – és alig tíz év múlva jómódú, megbecsült polgára a városnak, akinek adnak a szavára, akit a tanácsba is beválasztanak, pedig adófizetőként virilistaként is helyet kaphatna ott. Addigra a családja – felmenők és oldalág, mert bár már elhaladt az emberélet útjának felét jelző kilométerkö mellett, maga még nem adta nőülésre a fejét, noha jelentkezőben nem volt hiány – rég megbocsátotta neki ifjúkori ballépését – amiről azóta már kiderült, hogy a lehető legjobb lépés volt a Zimmerlek életében, mióta a Bánságba költöztek. Egy idő után a Szomjas Vándorhoz címzett fogadó lett a családi ünnepek központja, ott estek az esküvők, keresztelek, halotti torok, születésnapok, és Szepiből, szinte észrevétlenül, afféle árnyékcsaládfő lett. Tőle kértek kölcsön a sógorok, ha megszorultak, az ő tanácsát fogadták meg, ha nagyobb vállalkozásba kezdtek, és a húga az ő áldását várta házasságához. Szepi nem vágyott erre a szerepre, de beletanult hamar – és, őszintén szólva, nem volt ellenére. Amikor elkezdte ezt az ölébe pottyant fogadósdit, kicsit tartott tőle, hogy áll majd a kezében a karmesteri pálca – korábban nem volt ilyen helyzetben soha –, hogyan irányítja majd a rábízott embereket, ráadásul egy olyan terepen, ami jószerivel ismeretlen az ő számára is. De aztán, amikor az első szakácsa – aki, mellesleg szólva, afféle botcsinálta szakács volt csak, Damjanich parancsolta át utászból tábori szakácscsá egy emlékezetes visszavonulás alkalmából, s amikor a többiek letették a fegyvert, ő a magáét, mármint a fakanalat megtartotta, hogy futtában valami polgári foglalkozás után nézzen: így nyitott be a lehető legjobb pillanatban Szepi fogadójába – amikor tehát ez a szakács, bizonyos Herecsény, megkérdezte tőle, tegyen-e még sót a pörköltbe vagy sem, Szepi komoly arccal nézett a semmibe, aztán megnyalta a bal kezének mutatóujját, és azt mondta, tegyen. A szakács tátott szájjal nézte, mit művel a gazdája, aztán azt kérdezte:

– Meg se kóstolja, tekintetes uram?

– Én nem a kezemmel főzök, vagy a számmal, barátom, hanem a szívemmel! – válaszolt komoly arccal Szepi, akiről aztán hamar elterjedt városszerte, hogy az ő főztjének párja nincs, pedig közelébe se megy az edényeknek.

Könnyen születnek a legendák, csak arra kell vigyázni, nehogy leromboljuk őket.

6.

Tívó Anna felmenőiről semmit sem tudunk. A leglelencebb lelencyerek volt, valami templom lépcsőjén találták, mintha csak egy Dickens-regényből lépett volna ki. (Be.) A nevét is a tisztelendő úrtól kapta, aki annak rendje-módja szerint meg is keresztelte, mielőtt elküldte volna az aradi árvaházba. (Mégpedig oly módon, hogy a ve-

zetéknév tőle származott, a keresztnév pedig özvegy Hatalánétól, a házvezetőnőjétől. Habár Hataláné, aki egyébként se adta szívesen a nevét senkinek, megjegyezte, hogy a pólya finomságából ítélve valami előkelő család nem várt sarja lehet a boldogtalan, jobban illene hozzá a Klementina vagy a Dorothea, de Tívó tisztelendő úr a névadásban nem ismerte a tréfát – semmiben nem ismerte a tréfát az égvilágon –, Hatalánét kinevezte keresztanyának, a gyermeket pedig Annának, elejét véve minden vitának.)

Hogyan telt az élete Tívó Annának tizennégy éves koráig az aradi lelencházban, erre nézve nem maradt fönn adat: az olvasó kénytelen lesz a saját fantáziájára hagyatkoznia. Annyi bizonyos, hogy amikor bekapcsolódik ebbe a történetbe, már egészen jól beszél románul, szerbül, magyarul és németül, bár szókinccse nemcsak szűkös, de unikális is: az általa használt kifejezések többsége ekkor még nem kap helyet a nyomtatott szótárakban. És abból a tényből is levonhatunk bizonyos következtetéseket élete első másfél évtizedére vonatkozóan, hogy a lány, amikor egy ízben ügyetlenül kilötytyenti a forró vizet az egyik vándlingból – senkinek nem esik baja egyébként –, leveti magát a gazda elé a földre, és a férfi lábát csókolgatva könyörög, ne küldje vissza őt ezért a vétségért Aradra.

Akárhogy is, Tívó Anna 1856-ban, tizennégy évesen a temesvári Szomjas Vándor fogadóba került kizilánynak.

Akkoriban tíz-tizenkét ember dolgozott ott, szakácsok, pincérek, konyhaszolgák, szobalányok, cselédek, szigorú, de patriarchális rendben: ennek a hierarchiának az aljára került Tívó Anna, mosogatott, takarított, zöldséget tisztított, tyúkokat etetett, moslékot cipelt, tejet altatott és húst klopolt napi tizenkét-tizenhárom órában. Tívó Anna mindezt zokszó nélkül csinálta, s ha az talán túlzás volna is, hogy jókedvűen, de annyi bizonyos, hogy valami szűnni nem akaró belső derűvel. Őt nem kellett nógatni, biztatni, maga kereste a feladatot, és bármibe fogott, mindent bizonyos ügyességgel csinált. Az a fajta ember volt, aki nem akkor tűnik fel, ha ott van, hanem akkor, amikor nincs: a hiánya az, ami szembetűnő. Tívó Anna hamar megszerettette magát a többiekkel, még Irénke, a mindenes kasszírnő (aki szerette magát a ház asszonyának tekinteni) is bizonyos érdeklődést mutatott iránta, pedig ő addig csak felfelé tekintett, lefelé nem. Egyszóval Tívó Anna elég hamar helyet fogott magának a Szomjas Vándorban, nem ért tehát senkit meglepetésként a hír, hogy egy év után a gazda felvette első konyhalánynak, ami voltaképpen már beosztott szakácsnőt jelentett.

(Zimmerl József fogadójában az volt a szokás, hogy a gazda minden évben kihozattott az aradi lelencházból két árva lányt, hadd tanuljanak bele a vendéglős szakmába, hadd tanuljanak meg főzni, varrni, takarítani, hadd készüljenek fel az életre – a többségüktől aztán elköszönt egy év múltán, de akik igazán beváltak – nem sok ilyen akadt, jegyezzük meg itt –, ha akartak, maradhattak. Ebbe a privilegizált csoportba került tehát Tívó Anna is.)

Tívó Anna gömbölyded benyomást keltett mindazokban, akik először látták: jobban meg kellett nézni ahhoz, hogy kiderüljön, ez a gömbölyűség nála belülről jön. Barna szeméből sugárzott a vágy a békességre, mozdulatai a világ minden élet azonnal lekerekítették, bársonyos hangja könnyen lefegyverezte mindenkit. Ez a kipárnázott lélek sugárzott ki aztán a testére is, ettől volt, hogy elsőre afféle töltött galambnak látszott, pedig nem volt rajta egyetlen deka felesleg sem: átlagos magasságához ötvenkét kilónyi súlyt viselt. Minden megnyugtatóan barna volt rajta: a haja, a bőre, a mandulavágású szeme, mely szeretetétéről és keleti ősről árulkodott, és ez a hamvas

barnaság csak még fokozta a gömbölyűségét – amihez még kerek arca is hozzájárult, melyet játékos gribedlik díszítettek. Tívó Anna nem tartotta magát szépnek, legfeljebb átlagosnak – tévedett, egyébként –, de ennek a tudatát is oly derűsen, oly belső eleganciával viselte, miként az élet tényleges csapásait.

Tívó Anna első látásra beleszeretett Zimmerl Józsefben. Abban a szent pillanatban, amikor leszállt a szénásszekerről, és megállt a Szomjas Vándor kapujában. Szemben vele egy nevető, szőke óriás állt – Zimmerl József éppen hat láb magas volt –, aki megpaskolta az arcát, és annyit mondott:

– Én vagyok itt a gazda, nem kell félni, nem harapok.

Tívó Anna arcából eltűnt a vér, lábából kifutott az erő, a torkán nem jött ki hang (pedig a lelenccben még gyakoroltatták is vele, hogyan kell sikkesen meghajolnia a tulajdonos előtt, és érthetően bemutatkozni), csak állt ott, megkövülten, és egy addig ismeretlen vágy kerítette hatalmába. Ezt a vágyat kezdetben úgy fordította le magának, hogy szeretne ennek a férfinak a közelében maradni minél többet, és csak hónapok múltán, túlesván az első meglepetésen, csak akkor fogalmazta meg magában, hogy ez a szerelem. Hogy az ember lánya, ha fáradtan lehunyja a szemét, ezt a férfit látja maga előtt, az ő hangját hallja, az ő simogató kezét képzei az arcára, a testére, és nap közben alig várja, hogy megjelenjen a küszöbön, végighordozza tekintetét a beosztottjain és megkérdezze, mi újság a konyhában. És ha egyszer-egyszer valami személyes feladatot is rábízhatnak – elszaladhat a gazda tájéktépkipájáért vagy hozhat egy pohár bort, letörölheti az út porát a csizmájáról –, akkor aztán egész nap madarat lehet vele fogatni. És néha az is elég, ha tudja, hogy ez a férfi ott van a közelében, hogy csak néhány méter választja el őket egymástól.

Tívó Anna ettől az érzéstől végtelenül megkönnyebbült. Neki már nem kell keressnie, nem kell várakoznia, és bánkódnia sem kell, meg csalódnia, ahogy a többi lányok teszik, ő már megtalálta a magának való férfit, akihez tartozik és tartozni fog egész életében – és ez, érezte teljes bizonyossággal Tívó Anna, akkor is így van, ha soha semmi valóságos kapcsolata nem lesz a gazdával. Ha az soha át nem öleli, meg nem simogatja, rá sem néz, és a nevét sem tanulja meg: jó lenne persze, ha viszont lenne szeretve, gondolta néha Tívó Anna, de ez annyira lehetetlennek látszott, hogy nem is ringatta bele magát: a viszonzatlan szerelem is jobb, mint a semmilyen, gondolta. Élete első másfél évtizedében igazán megtanulhatta, hogy a vágyai éppolyan szerények legyenek, mint a lehetőségei.

(Amikor Zimmerl József legnagyobb lánya, Trézsi, már eldöntötte, hogy férjhez megy, csak még azt nem döntötte el, kihez, az anyjától kért tanácsot, hogy kinek nyújtsa a kezét a két Weichner testvér közül. Tívó Anna természetesen azt javasolta, menjen ahhoz, akit szeret. Mire Trézsi úgy válaszolt, hogy ő bizony mindkettőjüket szereti, és ha a törvény engedné, mindkettőhöz hozzá is menne legott. Tívó Anna összecsapta a kezét, és azt gondolta, hát hogyan lehet két férfit is szeretni egyszerre. De mondanivaló csak annyit mondott, ő bizony nem tud tanácsot adni, ő tizennégy éves kora óta egyetlen férfit szeret, és sohase is jutott eszébe, hogy ez másképpen lehetne. „Könnyű neked, mamácska”, sóhajtott a Trézsi, és Tívó Anna tényleg úgy gondolta, hogy neki könnyű, mert ő már akkor, ötvenhatban, a Szomjas Vándor bejáratánál megtalálta az igazit, és nem is volt más dolga többé, mint vigyázni erre az érzésre önmagában. Így aztán tanács helyett csak szeretettel megsimogatta a lánya fejét, ami ritka mozdulat

volt Tívó Annától, mert általában tartózkodott a testi érintkezéstől – ő a szemével simogatott, meg a hangjával, szakadatlan.)

Amikor Tívó Anna megtudta, hogy az egy év lejárta után is maradhat, egész éjjel sírt örömeiben – pontosabban csak befelé szipogott, nehogy megzavarja a többiek álmát (a személyzet a nagystálló padlásterében aludt, egymás mellé tett szalmazsákokon). S amikor az is kiderült, hogy a gazda végre megtanulta a nevét, nem volt nála boldogabb lány a föld kerekén. Azon a vasárnapon külön imában adott hálát a Jóistennek, és megígérte neki, hogy soha többé nem lesz kívánsága, semmi.

Aztán mégis lett. Annyit kell erről tudni, hogy a gazda akkoriban még igazi legényéletet élt, és szerelmi téren is szerette a változatosságot. Csinos férfi volt, szőke is, kék szemű is, magas is, harmincas éveit közepén járt, a kisujját se kellett felemelnie, a nők önként omlottak a karjába. Városi szépasszonyok, átutazó dámák, fiatal özvegyek, és persze a Szomjas Vándor teljes női személyzete, akik versengtek a kegyeiért – ebből aztán néha olasz komédiákba illő jelenetek adódtak. Szepi sosem élt vissza a hatalmával, igaz, nem is volt rá szüksége. A fogadót mindazonáltal bizonyos háremjelleg lengte körül, ha a kapatos törzsvendégek rákérdeztek, igazak-e a hírek, Szepi nevetve azt mondta, ez csak legenda, az évszázados török hatás következménye. Akárhogy is, akkoriban az volt az úzus, hogy a gazda – ha otthon aludt – vacsoránál megkérte valamelyik fehércselédet, melegítse meg az ágycsészét, mire lefekszik. Elvileg lehetett nemet mondani, de ilyen csak egyszer fordult elő, amikor egy szobalány cserfeszen azt válaszolta, ő már egy hete a numeró egyes vendég ágycsészét melegen tartja, és ha akarná, sem tudná szétszakítani magát ma éjjel, amire nagy nevetés volt a válasz, és rögtön akadt másik jelentkező.

Azt kell még tudni, hogy törvénybe ment a házról, a tizenhat évesnél fiatalabb lányokat mindenki békén hagyja, s ezt a törvényt a gazda magára nézve is kötelezőnek ismerte el.

Tívó Anna úgy várta a tizenhatodik születésnapját, mint még egyiket se. Nem mintha reménykedett volna, hogy a gazdának megakad rajta a szeme, de pusztán az a tény, hogy mostantól elvileg megakadhat, boldogsággal töltötte el. Abban az évben csütörtökre esett december 13-a, a gazda egy vadászó vendégtársasággal bókliásozott a határban, egy hajtóval üzent csak (aki pácolnivaló szarvashúst hozott a harmadnapi búcsúvacsorához), azt szeretné, ha a tegnap esti módon várná őt az ágya. Az üzenetet és a szarvast Anna kapta meg, krumplit pucolt épp a hátsó udvarban, a vadat továbbította a szakácsnak, az üzenetet viszont nem továbbította Marcsának, aki tegnap este melegítette azt az ágycsészét, s akiről az a hír járta, hogy egy kis pajzanságért nem megy a szomszédba. (Holott dehogynem, néha még a szomszéd utcába is!) Hanem éjfélkor, végezvén a munkával, alaposan lemosakodott, tiszta pendelyt öltött magára, és reszketve beosont a gazda szobájába – ami igazán csak egy ablaktalan kamra volt a konyhafal túloldalán, mit ősztől tavaszig pompásan átfűtött a kemence. Zimmerl József három óra tájt érkezett meg, ahogy maga szokott fogalmazni, közepesen józanul, egyetlen lendülettel maga alá gyűrte a lányt, aztán már aludt is. Mélyen, jóízűen. Így lett Tívó Anna Zimmerl Szepi szeretője.

A felesége meg úgy lett, éppen hét évvel később, hogy a gazda egy napon paradicsomos káposztát kívánt, s amikor kikanalazta a lábasból, de úgy, hogy egy csepp sem maradt, s még a szaftját is kitunkolta mind, megtörölte a bajuszát kenyérhajjal, aztán megkérdezte a konyhaiakat.

– Hát ezt meg ki főzte?

– Ancsa – felelték azok, mert addigra Tívó Anna Ancsa lett a Szomjas Vándorban, néha Ancsurka, de az csak Szepi privilégiuma volt.

– Na, akkor mondjátok meg neki, ha hajlandó minden héten főzni egy ilyet nekem, elveszem feleségül.

7.

Hogy Zimmerl Szepi a hét határra szóló paradicsomos káposztájáért vette volna el a mandulaszemű Tívó Annát, az persze családi legendának elmegy, regényben is jól mutat, de az igazság ennél azért, mondjuk így, rétegzettebb. Azért vette el, mert beleszeretett. Ez a folyamat persze nem ment egyik napról a másikra, vele nem az történt, mint a lánnyal, hogy meglátta, és elállt a szívverése, nem. Őbelé lassan, észrevétlenül szívárgott bele ez az érzés, és amikor már benne volt, még akkor sem volt hajlandó igazán szembenézni vele. Hát hogy jön ahhoz a szerelem, hogy őt, egy Zimmerl Józsefet csak úgy maga alá gyűrje, kérdezte sokáig sértődötten, és igyekezett úgy tenni, mintha nem úgy lenne, ahogy van.

Zimmerl József nem volt szerelmes típus. Pontosabb, ha úgy mondjuk, soha nem egy-egy nőbe, hanem folyton a női nem egészébe volt szerelmes: a szerelemben magába. Értett a nők nyelvén, udvarolni is tudott, ölelni is, ha szemének kékje mélyülni kezdett, a kiválasztottját remegés fogta el, és vele is gyakran előfordult, hogy egy perdülő szoknya egészen elszédítette, de ha meghódított egy lányt vagy asszonyt, szívverése hamar visszatért a normális kerékvágásba, s ilyenkor erős késztetést érzett, hogy újabb trófeák után nézzon. Arra azonban ösztönösen vigyázott, hogy ne sérüljön bele a folyamatos vadászatba: ha valakinél ellenállásra talált, sőt, ha csak nem volt elég forró a fogadtatás, máris vette a kalapját. Széles a világ, és annyi a nő benne!

Egyszóval Zimmerl Szepi élte a maga sajátos legényéletét, s közben alig vette észre, hogy ez a szerep lassan kikopik alóla. Végre is elmúlt már negyven, és bár igazán jól tartotta magát, deréktájon jött csak föl egy-két kiló rá, és a kecskeszakállát cserélte pakompartra, de azért azt csak-csak észre kellett vennie, hogy azok a csitrik, akik tíz év előtt még ábrándos szemekkel néztek rá mint lehetséges kérőre, mostanra afféle házasság előtti izgalmas kalandnak tartják, és amikor az egyik új cselédlány, ahe-lyett, hogy gazdának szólította volna – miként a többiek –, azt mondta neki, Szepi bácsi, komolyan elgondolkodott.

Nem lesz ez így jó, barátocskám, mondta magának. Most jönnek a megunt feleségek, aztán az elszáradt özvegyasszonyok, aztán már csak a savanyú bor jön, meg a temető. Öreglegény lesz belőled, akire senki rá nem nyitja az ajtót, akire senki nem kíváncsi, akinek unják a történeteit, és nem állják a szagát sem, aki csak láb alatt van, és távoli unokaöcsők dörzsölik a kezüket, ha betegségéről hallanak – alig várják már, hogy széthordják az örökséget.

Zimmerl József egész életfilozófiája abban állt, az ember azért van a világon, hogy jól érezze magát benne. Negyvenéves koráig voltaképpen semmit nem kellett tennie ezért, de akkor megértette, hogy az aranykornak vége. Hogy mostantól, ha nem vigyáz, más világ lesz. Legalábbis, ha nem tesz ellene valamit.

Megházasodik – határozta el akkor. Ezzel cselezi ki az öregkort: elnősül előle.

Onnan aztán, hogy meghozta ezt a döntést, hogy átlépett a Rubiconon, már egyszerű volt a helyzet. Akkor már csak Tívó Anna jöhetett szóba. Mondhatta Zimmerl Szepi magának, hogy ez így a legpraktikusabb megoldás, az Ancsurkával nem vesz zsákmacskát, dolgos, egészséges, fiatal teremtés, de nem csitri már, tudja, mit várhat tőle a konyhában és a hálóban is, ráadásul árva lány, a rokonaival se kell majd bajlódni, azt is tudja, mi a hála, ő nem fogja kiforgatni a vagyonából, és nem dugja be majd valami elfekvőbe, úgyhogy Zimmerl Szepi osztott és szorozott (mégiscsak sváb volt a lelkem, a kék szemet meg a szőke hajat nem adják ingyen!), aztán bemondta a paradicsomos káposztát. Hogy azért mindenki kezelje a saját helyén ezt a dolgot, jó, jó, ő most megnősül, de az egész csak egy főzelék miatt történik, a praktikum okán, attól ő még ugyanaz marad, aki volt, nem esik hanyatt egy jegygyűrűről. Ilyeneket mondott magának Zimmerl Szepi, ilyenekkel igyekezett elhomályosítani a saját látását, csak hogy ne kelljen bevallania magának, fülig szerelmes Tívó Annába.

Mondom, ez a szerelem nem kalapácsütés volt, hanem mint a tücsökciripelés, úgy hatolt el Zimmerl József szívéig. És ahogy a ciripelést is akkor vesszük igazán észre, amikor megszakad, Szepi is csak akkor eszmélt rá, hogy micsoda vermet ásott neki az élet, amikor már nyakig benne volt abban a veremben. De még akkor se adta meg könnyen magát, még akkor is úgy tett, mintha ezt a nősülést csak levezette volna, mint Kövy professzor a természetjogot vagy Kukorica Jancsi a nyáját, s nem arról lenne szó, hogy jószerivel már levegőt se tud venni Tívó Anna nélkül.

Pedig arról volt szó.

Hogy mit tudott Tívó Anna, amit az összes többi nő nem, arra nehéz lenne egyetlen szóban válaszolni. Persze, dolgos volt, ügyes, lelkiismeretes, megvolt a magához való esze, és fülig szerelmes volt a gazdába, de ilyen lány is akadt elég Zimmerl József múltjában, mégsem vette el őket. És pláne nem lett szerelmes beléjük. És persze mondhatnánk olyanokat is, és igazunk is lenne, hogy Tívó Annából, mióta a férfi a kedvesévé tette, csak úgy ömlött a boldogság, hogy szinte ragyogott tőle, ráadásul igazán kinyílt a férfi kezei között, igazi nő lett belőle, örömszomjas és adakozó nő, és ezt az énjét csak Zimmerl József ismerte, mert a világ felé éppolyan észrevétlen, csöndes teremtés maradt, mint volt, és az új helyzetében sem követelt, csak adakozott, soha, egyetlen percre sem akarta kisajátítani magának a férfit, egyszóval dicsérhetnénk őt napestig, és meg is érdemelné, és ezek együtt minden bizonnyal szerepet játszottak abban, hogy Zimmerl József szívébe beleköltözött a szerelem, de ő mégis úgy emlékezett a halottas ágyán, hogy egy mosoly döntötte el a sorsát, egy reggeli mosoly, amely a mellette szendergő Tívó Anna arcáról sugárzott felé egy tavaszi hajnalon. Az volt az a perc, amikor már tudta, nem hazudhat magának tovább.

Jöhetett a paradicsomos káposzta.

Jolsvai András író, szerkesztő. Kiadói lektorként kezdte pályáját, majd irodalmi folyóiratoknál dolgozott. Később megfordult több napi- és hetilapnál is. Első szépirodalmi munkáját 1991-ben adta ki, azóta több, mint húsz kötettel jelentkezett. Főbb művei: *Az ember játszik* (2004) *Szépen vagyunk* (2006), *Ma még csak szerda* (2008), *Köröndy vére megy* (2010), *Monsieur L.* (2012), *Holnapra jobb lesz* (2015), *A napok színe* (2017) *Nincsen számodra hely*, (2019) *Márton Irma tévedése* (2021), *Két őszi nap* Ujpesten (2023).

Kosztolányi Dezső: Kínai versek

Előszó

Kosztolányi hatása a kínai költészetről Magyarországon kialakult képre felbecsülhetetlen. Ő volt az első magyar költő, aki fordításaival a kínai költészet sok évszázadát akarta átölelni a *Dalok könyvétől* (*Si king*) a 20. századig, és aki sok húron kívánta megszólaltatni azokat a versdallamokat, amelyeket a kínai (és japán) költészetben legfontosabbnak érzett. És tette mindezt sikerrel: a *Kínai és japán versek* kötete az első kiadás (1931) óta számtalan formában, sok ezer példányban megjelent, ha nem is változatlan tartalommal. És nemcsak könyv formában terjedtek e fordítások és tették ismertté a kínai költészetet, hanem – nagyrészt előbb, mint kötetben – különféle folyóiratokban és lapokban Kosztolányi többször is közölte őket.

Úgy vélem, hogy az a kép, amely Kosztolányi fordításai nyomán alakult ki a (versolvasó) magyar közvéleményben, mindmáig meghatározó, annak ellenére is, hogy Faludy György, Franyó Zoltán, Illyés Gyula, Nagy László, Szabó Lőrinc és Weöres Sándor azóta önálló kínai versfordításkorpuszsal

gazdagították e képet, továbbá 1967-ben az Európa Könyvkiadó megjelentette a *Klasszikus kínai költők* két kötetét, amely tudós sinológusok közreműködésével, a magyar költő-műfordítók színe-javát felvonultatva mutatja be a kínai költészet panorámáját a kezdetektől a 19. századig.¹

Közhelyszámba megy, hogy Kosztolányi „hűtlen hűségesen” fordított. A kínai versfordításokról, ha tüzetesen összeveti az ember az angol vagy német szöveggel, amelyből dolgozott, az derül ki, hogy tartalmilag is, formailag is meglehetősen pontosan követte a közvetítő nyelven írott verset. Hűtlensége sokszor az angol vagy német költő „bűne”.²

Kínai verset magyarra talán nem is lehet „hűségesen” átültetni, ha hűségen azt értjük, hogy külső és belső forma, rím és egyéb költői eszközök lehetőleg hiánytalanul megjelenjenek a műfordításban, amely a „tartalmat” és a gondolatot, hangulatot, amiről a vers „szól”, hiánytalanul visszaadja. A klasszikus kínai vers hosszú története során ugyan sokféle formát követett, de *változatlanul* egyik sem ültethető át magyarra. Mindenekelőtt a kínai nyelv szótagjainak zenei hangsúlya

(vagy: tónusa) miatt nem. Kínában a mértékes vers azt jelenti, hogy az azonos hosszúságú, „sima”, illetve „hajlított” szótagok előírt rendben váltakoznak. De a „régiből”, és a későbbi „dalversben” is, ahol a sorok nem egyforma hosszúságúak, a ritmus éppen ezen zeneiségből áll össze. Ha pedig valaki nem hallja, csak nézi, olvassa a verset, az írás kaligrafikus aspektusát is érzékeli. Bár a forma, illetve a szótagszám legtöbbször kötött, és a sor nem „bukhat át” a következőbe (vagyis nincsen enjambement), mégis különféleképpen lehet tördelni a sorokat, s így értelmezni is a költeményt. Ezért sem a megketőzött szótagszám (öt helyett tíz, hét helyett tizennégy), sem az eredeti rímképlet követése nem ad megközelítőleg sem hasonló hangzást, mint az eredeti. S ez még csak a külső forma. A szerkezet, a belső forma, ha nem is változtatlanul, inkább visszaadható. A közvetítő nyelveken azonban ez ritkán „jön át”. Kosztolányi az eredeti kínai versnek sem a külső, sem a belső formáját nem követte (nem ismerte az eredetit), viszont megérezte a klasszikus kínai (és japán) versnek valamely mélyebb sajátos-

ságát, azt a lebegést, amely a sorok közvetlen értelme mögött sejlik föl, és általa a látszólag üres, vagy „csak gyönyörű” természetlen írás vagy érzelm mélyebb rétegben kiváltott rezonancia révén más értelmet kap.

Hszü Hszü (徐訐, Xu Xu) kínai író (1908–1980) egy esszéjében, melyben a kínai és a nyugati művészetet hasonlítja össze, azt írja, hogy a kínai vers minden sora külön-külön megáll önmagában, a nyugati versről azonban csak az egész költeményről mondhatjuk meg, hogy jó-e vagy sem.³ A vers is olyan, mint a művészen kiépített mesterséges park: sok kanyargós út, vízfolyás, tavacska, barlangok, rafináltan elhelyezett sziklák, fa, mely úgy áll ott, mintha ember volna... A versnek is minden sorát külön kell ízlelgetni – írja Hszü Hszü.

Úgy vélem, hogy Kosztolányi sok kínai fordítása ilyen.

Kosztolányi kínai műfordításai sokszor és sokféle módon megjelentek, de az összes mű-

fordítást, a kétszáztizennyolc verset, valamint idegen nyelvű forrásait és az eredeti kínai verseket együtt bemutató kötet még sosem látott napvilágot. A kritikai kiadás sorozatán belül a műfordításokat bemutató kötetek nyelvek szerint veszik számba Kosztolányi igen kiterjedt műfordítói tevékenységét. Ez, valamint a kínai és a japán versek nagy száma (összesen négyszázhuszonegy vers) az oka annak, hogy a kínai és a japán verseket külön-külön kötetekként jelentettük meg.⁴ Kosztolányi életében kötetben *Kínai és japán versek* címmel (1931 decemberében) csak mintegy a kínai fordítások fele, százegy vers jelent meg;⁵ a halála után kiadott kötetek rendszerint együtt (egymás után) közölték a kínai és a japán verseket (olykor a japán versek szerepelnek elől).

Aki elmélyülten foglalkozik e versekkel és Kosztolányi keleti költészetéről (valamint a keleti kultúráról) írott esszéivel, annak számára világos, hogy olykor ugyan finom különbséget tett a kínai és japán költészet között, de számára inkább hasonlóságuk (illetve a nyugati költészettől való különbözőségük) volt fontos. A „kínai költészet barátjainak” szóló *Kátéban*, melyben meglepő pontossággal jellemzi a kínai írást, hangzást, költészeti szabályokat, egyszer csak magará-

zat nélkül, tökéletes természetességgel idézi Kitahara japán költőt „az ő ihletük természetéről”, majd Macuo Basó versét hozza példának. Ez csak egyetlen kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy Kosztolányi fejében is együvé tartoztak a kínai és a japán versek. Ha a kutatás és a papír kiadás lehetővé tette volna, szívem szerint az életében megjelent, egyetlen ilyen kötetet is változatlanul közltem volna. A versek sorrendje abban semmilyen „logikának” nem felel meg: ez mutat rá leginkább arra, hogy ő maga mit érzett egybetartozónak. Amikor viszont lapok számára küldött fordításokat, szétválasztotta a két korpuszt, és a kínai és japán költőket külön-külön közölte.⁶

Kötetünk Kosztolányi valamennyi kínai versfordítását közli, bemutatja mind a kötet-, mind a lapbéli megjelenéseik sajátosságait (a versek sorrendjét, a különböző közlések eltéréseit), azt a közvetítő nyelvi fordítást, mely Kosztolányi fordításának alapjául szolgált, valamint az eredeti kínai verset, melyből ez utóbbi készült. Elsőrendűen nem a kínai költészet bemutatására törekszik, bár ezt is fontos célnak tartja, hanem Kosztolányi költői-fordítói-alkotói munkásságát állítja előtérbe és mutatja be a kínai versfordításain keresztül.

JEGYZETEK

- 1 *Klasszikus kínai költők*, 1–2., válogatta, szerkesztette, az életrajzi jegyzeteket írta CSONGOR Barnabás és TÓKEI Ferenc, ford. ANDRÁS László, ARANY János, ÁPRILY Lajos et al., Budapest, Európa, 1967. (Mindmáig az egyetlen kiadás, háromezer-háromszáz példányban jelent meg.)
- 2 Hasonló következtetésre jut Csibra Zsuzsanna is, aki eredetileg doktori dolgozatként megvédett, majd könyvként is megjelent munkájában egész fejezetet szentel Kosztolányi fordítá-

sainak, valamint a kínai költők hatásának Kosztolányi költészetére (CSIBRA Zsuzsanna, *Tenyérmí selymen végtelen tér. Kínai költők magyar fordításokban*, Budapest, Argumentum, 2006, 86–117.).

- 3 徐許文集評論卷 [Xu Xu válogatott művei], Peking, Huaxia Chubanshe, 1999, 286–287.
- 4 A japán verseket közlő kötet 2017-ben jelent meg: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Japán versek*, sajtó alá

rendezte KOLOZSY-KISS Eszter, szerkesztette BUDA Attila, Budapest, Kalligram, 2017 (Kosztolányi Dezső Összes Művei. Kritikai kiadás).

- 5 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Kínai és japán versek*, Genius–Lantos kiadás, é. n. [1931], JASCHIK Álmos rajzaival.

6 Ez alól csak az *Erdélyi Szemlében* 1931 legvégén (XVI. [VIII.] évf., 15–16. sz., 6.), *Japán–kínai versek* címmel közölt, egy japán és egy kínai verset tartalmazó csokor a kivétel.

A kínai versek kritikai kiadásáról

A forrásokról

Kosztolányi kínai versfordításainak idegen nyelvű forrásai

A közvetítő nyelvi fordítások

Kosztolányi kínai versfordításainak java része angol, illetve német szövegváltozatok alapján készült, francia fordításokra nem támaszkodott, de egyes verseknél kimutatható, hogy ismert és figyelembe vett francia fordítást is. Zágonyi Ervin rengeteg munkával nagyon alaposan járt utána azoknak a köteteknek, amelyek alapján Kosztolányi kínai fordításai készülhettek.¹ Ezenkívül pedig 2009 májusában Kalmár Éva kéziratban megkapta tőle a „kínai versek jegyzéké”-t, mely tartalmazza az egyes angol, illetve német kötetekből lefordított versek idegen nyelvű címét és a lelőhelyét. Korábban Kalmár Éva a költemények kínai eredetijét igyekezett megtalálni, s a ma-

gyar vers alapján több mint kétharmadát sikerült is (ez is bizonyíték arra, hogy Kosztolányi fordításai, felismerhetők maradtak). Itt szeretnénk megjegyezni, hogy az angol, német és francia versfordítások némelyike több helyen, több kiadásban jelent meg, esetenként kisebb-nagyobb eltérésekkel, mielőtt Kosztolányi magyarra fordította őket. A legtöbb vers esetében meg lehetett állapítani, hogy mely kiadás szolgált Kosztolányi forrásául, de maradt néhány, amelynél viszont csak akkor tudhatnánk ezt teljes bizonyossággal, ha Kosztolányi könyvtárának legalább a katalógusát pontosan ismernénk, s éppen azokban a kötetekben, lapokban nézhetnénk utána a forrásainak, amelyekből ő maga is dolgozott. De a könyvtára már meglehetősen hiányos, és kínai versek nem találhatók benne. Ezért ezek esetében filológiai vizsgálatok során próbáltuk a valószínűsíthető forrást felderíteni. Egy vers maradt csak, amely esetében ez nem vezetett eredményre (Li Taj-po, *Kikelet* [83.]).

Az idegen nyelvű versfordításokat betűhűen közöljük, ugyanazon szövegkiadás alapján, mint amelyből – minden kétséget kizáróan vagy erősen feltételezhetően – Kosztolányi is dolgozhatott. Megőriztük tehát a versek

formai jellegzetességeit, tagolását, a szavak (esetleg régies) írásmódját is, és a kínai szerző nevét is a forrással egyezően adjuk meg. A *Jegyzetek* között az idegen nyelvű versszövegekhez csak abban az esetben fűztünk magyarázatokat, amennyiben azt Kosztolányi verse indokolta.

A kínai eredeti versek

A kínai eredeti versek felkutatása e kötet előkészítésének legtöbb időt és legnagyobb energiát követelő része volt. Kosztolányi maga nem ismerte az eredeti szövegeket. Arra nézve pedig, hogy az angolra, illetve németre fordító költők mely kínai szövegváltozatot használták, nincsen támpontunk. Próbáltunk utánajárni, de arról a kérdéstől, hogy e sikeres angol, illetve német fordítások milyen szövegből készültek, sem német, sem angol nyelvterületen nem folytak összefoglaló kutatások, maguk az angol és német fordítók pedig nem (vagy nem pontosan) jelölik meg forrásaikat. Mivel azonban a kínai szövegváltozatok és az azok esetleges eltéréseiből adódó következtetések nem érintették Kosztolányi fordítási gyakorlatát, ezért ezeknél hiteles szövegközléseket vettünk figyelembe és közlünk a forrásuk megjelölésével; olykor papír kiadás nem állt rendelkezésünkre, csak az interneten találtunk rá egy-egy vers eredetijére.

A legkorábbi Kosztolányi-fordítások között maradt kettő, melynek költőjét nem sikerült azonosítanunk (Ma Huang-csung [1.] és Csen Ce-csi [5.]). Ezeknek s mellettük még néhány versnek [2–4., 14., 16., 21., 80., 82.] nem sikerült megtalálnunk a kínai eredetijét. Van, ahol tudjuk ennek az okát is: nem volt eredeti, a költemény, melyből Kosztolányi fordított, a német fordító által kompilált vers volt, esetenként pedig francia forrásra támaszkodott, s ez volt a francia fordító által kompilált kínai vers [2–4., 16., 21., 80.]. Ezenkívül mindössze két vers [14., 82.] kínai forrását nem sikerült azonosítani.

Kosztolányi kínai versfordításai

Kéziratos források

Kosztolányi Dezső fennmaradt hagyatékának legnagyobb együttesét a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrzi. Ez az anyag Kosztolányiné Harmos Ilona halála után, 1969-ben került a gyűjteményébe. Nem tudni pontosan, hogy versfordításainak kéz- vagy gépiratai, kézirat gyanánt szolgáló lapkivágatai, nyomdai levonatai visszajutottak-e Kosztolányihoz a közlés után, és azt sem, hogy a halála után milyen kéziratok maradtak a család tulajdonában. Annyi bizonyos, hogy a könyvtárban őrzött hagyaték, valamint a más közgyűjteményekben fellelhető szórványok csak egy részét képezik a teljes fennmaradt anyagnak. Kosztolányiék házát Budapest ostroma során, 1945. február 13-án bombatalálat érte, amely a hagyaték sok darabját semmisítette meg, az örökösök pedig később feltelezhetően elajándékoztak és talán eladtak bizonyos darabokat, ezek ma magángyűjteményekben lehetnek, de elképzelhető, hogy bizonyos darabokat kielejtettek, megsemmisítettek közülük.²

A hagyatékban mindössze három kínai vers kézirata maradt fenn, a többi költeményhez Kosztolányi kezétől származó forrással (kézirattal, gépirattal, kefelevonattal, korrektrázott újságkivágással) nem rendelkezünk. E kéziratok sajátos státusza és jelentősége indokolja, hogy ezeket a kötet elején, külön fejezetben mutatjuk be.

Nyomtatott források

Kosztolányi életében kötetben a *Modern költők* első (1914)³ és második kiadásában (1921),⁴ illetve a *Kínai és japán versek* kötetében (1931)⁵ jelentek meg kínai versfordítások, összesen százötz vers. A *Modern költők*

első kiadását, amely 1914-ben a *Bibliotheca Vitae – Az Élet Könyvei* sorozatban került piacra, 1916-ban újrászedték, és a sorozatról leválasztva, önálló kötetként – az első kiadás utánnyomásaként – is megjelent,⁶ olyan apróbb változtatásokkal, javításokkal, amelyeket bizonyára Kosztolányi kért vagy végzett. Mivel azonban az ebben szereplő két kínai verset e változtatások nem érintik, ezt a kötetet külön nem jelöljük.

E három kiadáson kívül nincsenek más kötetek, amelyekben megjelentek kínai versek, s bizonyíthatóan Kosztolányi maga gyűjtötte egybe vagy rendezte sajtó alá. A *Kínai és japán versek* „copyright 1931” jelzésű, Révai kiadású kötete 1940 karácsonyára jelent meg. Az 1937-ben, a *Kosztolányi Dezső Összegyűjtött Munkái* című sorozatban kiadott *Idegen költők anthológiája*, melynek előkészítésében Kosztolányi talán valamelyest még részt vett,⁷ és a *Modern költők* második kiadását adja közre, épp azokat a részeket (a *Keleti költők* és a *Háborús versek* fejezeteit) nem közli, melyekben a kínai (és a japán) versek szerepelnek.⁸

Különös figyelmet fordítottunk az első ízben 1942-ben napvilágot látott, Illyés Gyula által szerkesztett *Idegen költők* kötetére, mely az előszó szerint Kosztolányi „kiadatlan műfordításait”, valamint a *Modern költők* 1921-es „megjelenése után keletkezett összes Kosztolányi-fordításokat”⁹ tartalmazza, s amelyhez Illyés talán még rendelkezett kéziratokkal vagy gépiratokkal.¹⁰ E kötet azonban valójában korábban „kiadatlan” kínai verset nem közölt: valamennyi ebben szereplő vers megjelent Kosztolányi életében lapokban. A szövegváltozatok sorában e kiadást tehát nem vettük tekintetbe, ugyanakkor – mivel Illyés szövegközlése néhány esetben a vers későbbi életútja szempontjából meghatározó volt – a *Jegyzetekben* és a *Megjegyzések, kommentárok* között többször kitérünk rá.

A versek sorrendjéről

Kötetünk a verseket a Kosztolányi-fordítás első megjelenésének időrendjében közli; a versek sorszáma ezt az időrendet követi.

A versek sorrendjét illetően többféle lehetőség is felmerült.

Kosztolányi először a *Modern költők* első kiadásában (1914) jelentkezett kínai versekkel (kettővel), a második kiadásig (1921) még hét verset jelentet meg lapokban, és e kilenc vers mind helyet kap az 1921-es kötetben. Legközelebb azonban csak nyolc évvel később közöl kínai verseket, és az 1929 szeptemberétől 1931 novemberéig, lapokban megjelenő százegy új vers mind helyet kap a *Kínai és japán versek* 1931 decemberében boltokba kerülő kötetében. Mint a legterjedelmesebb, feltehetően a leggondosabb munkával összeállított szövegegyüttest, előrevehettük volna az ebben a kötetben szereplő fordításokat, azután pedig külön csoportba kerülhetek volna a megjelenése után, különböző lapokban kiadott, valamint az 1929 szeptemberét megelőzően közölt költemények. E megoldás ellen szölt, hogy a *Kínai és japán versekben* megjelenteket egy korpuszként a japán versekkel együtt lett volna igazán jogos közreadnunk, ugyanakkor az 1931-es kötetten kívül publikált tetemes számú kínai és japán verset technikailag megoldhatatlan lett volna azokkal egy kötetben közreadni. A kínai és a japán versek két külön kötetre szétválasztását ezenfelül a kutatás lehetőségei és szükségyszerűségei is indokolták.¹¹

A kínai versfordításokat sorba szedhetjük volna az eredeti versek keletkezésének időrendje szerint is, így jártak el az 1940-es évek után megjelent kötetek, például Réz Pál az *Idegen költők* egymást követő kiadásainak szerkesztésekor.¹² Bizonyos versek szerzőségét és az egyes költemények keletkezési időpontját illetően azonban a kínai filológián belül is viták folynak, továbbá

Kosztolányi valójában nem ismerte az eredeti verseket, a kínai filológiai szempontok figyelembevétele tehát nem látszott meg-alapozottnak.

Úgy véljük, hogy Kosztolányinak a kínai költészethez és e fordításokhoz való viszonyát, a kínai versfordítások keletkezéstörténetét legjobban a megjelenés időrendje tükrözi, ezért döntöttünk amellett, hogy ez első megjelenés időrendjét vesszük alapul.

A korabeli kiadási gyakorlat: a verscsokrokról

A kínai versfordításokat Kosztolányi többször is közreadta különböző újságokban, folyóiratokban. A versek saját szubjektív szempontjai szerint összetartozónak érzett egy-egy csokrárt az egymást követő publikációk alkalmával jellemzően együtt közölte; feltételezhető, hogy vagy ugyanazt a kéziratot (gépíratváltozatot) küldte el több lapnak, vagy a már megjelent fordításokat adta tovább újságkivágások formájában: némely verseket olykor három-négy lapnak is elküldött, de az sem kizárt, hogy a másodközlő újság vagy folyóirat Kosztolányival csak megállapodott a közlésről, s maga szerezte be azt a lapszámot, amelyből átvette a verseket. Ezt azonban csak sejteni lehet, a változatok egymáshoz való viszonya, a közlési hibák változatlan ismétlődése enged erre következtetni.

Előfordul olyan eset is a kínai verseknél, hogy két egymást követő közlés különbségei egyértelműen arra utalnak, másik kézirat jutott el az egyik szerkesztőségbe, mint a másikba, Kosztolányi tehát az első kéziratleadás után módosított a szövegen. Ennél gyakoribb viszont, hogy két közlés (a nyomda betűkészletéből eredő, illetve a sajtóhibának értelmezhető eltéréseket nem tekintve) teljesen azonos, és éppen az ismétlődő hibák mutatnak rá legeggyértelműbben, hogy Kosztolányi (ha

ő küldte tovább) nem javított a kivágaton, és teljes mértékben a szerkesztőre és a szedőre bízta a versei sorsát: nem kért és/vagy kapott korrektúrára levonatot. A *Kínai és japán versek* kötetének következetlenségei, sajtóhibái is erről árulkodnak; ha volt is korrektúra, amit talán joggal feltételezhetünk, sem Kosztolányi, sem a szerkesztő nem végzett alapos munkát.

Azt, hogy a lapokban a csokrokban a versek pontosan milyen összeállításban és sorrendben jelentek meg, a lap arculata, lehetőségei, igényei, technikai paraméterei, szokásai is alapvetően befolyásolták. Karinthy Frigyes 1932-ben a *Kínai vers* című paródiájában egy kis jelenetet rögönöz:

Vannak [...] cinikus korrektorok és laptördelők, akik azt állítják, hogy az egész kínai kurzus azzal kezdődött, hogy nincs hely vers számára a lapokban, de a kínai vers olyan rövid, hogy két cikk közt, ha üres hely marad, mindig be lehet dugni.

– Kérem, szerkesztő úr – mondja a szedő –, itt van nekem egy ötsoros flekkem, micsináljak?

– Tegyen oda egy kínai verset – mondja rá a tördelő szerkesztő úr. De ez csak aféle szóbeszéd.¹³

A műfaj sajátosságainak megfelelően egyszerre van ebben a „szóbeszédben” egy rész túlzás, és egy rész abból, ami bizonyára tényyszerű. Ironikus módon a Karinthy-írásnál nincsenek pontosabb, kézzelfoghatóbb információink arról, hogy a kínai versek közlését hogy és miként befolyásolták a közlés gyakorlati szempontjai, lehetőségei, kötöttségei, de az a kép, amelyet a kétszáztizennyolc vers összesen száznégyszáz lapokban megjelent csokra (és a *Kínai és japán versek* köteté) kirajzolt, lényegében hitelt adnak a jelenetnek is. (A csokrok közlési helyeit, időpontjait, alakulásukat *A versfordítások kronológiája* és *A kínai versek megjelenéseinek időrendje* című fejezetekben lehet legkönnyebben át-

tekinteni és nyomon követni; a műveknek az ezek rendjében való olvasását a széljegyzetek segítik.)

Kosztolányi kínai verseinek közlései egyértelműen bizonyítják, hogy az egy lapszám-ban, egy csokorban megjelenő versek sorrendjét és számát befolyásolta, illetve bizonyos esetekben meghatározta, hogy mennyi hely állt a rendelkezésükre a lapokban, s a rövidebb versek a közölhetőség szempontjából előnyt élvezhettek. Bizonyára maga Kosztolányi is számolt a csokrok összeállításakor, a válogatáskor és a fordításkor a lapban rendelkezésére álló hellyel és térrel: az első közlésre, egy csokorban beküldött versek mennyiségét, összterjedelmét feltehetően (többé-kevésbé) ennek fényében választhatta meg, s ez hatással lehetett arra is, hogy mely verseket és hányat fordított le egy ülésben. Az újraközlések tekintetében viszont minden jel szerint rugalmas volt: valószínűleg szabad kezét adott a lapnak a csokrok összeállításának változtatásában, részekre bontásában, a versek számának és sorrendjének módosításában. A csokrok java (hat kivételével az összes) 1930 áprilisa után jelent meg. A harmincas évek első felében a kínai irodalomnak volt közönsége az újságok, folyóiratok hasábjain (is), Kosztolányi pedig íróként, költőként, fordítóként és irodalomszervezőként olyan tekintélyt élvezett már az irodalmi életben, hogy a lapoknak – még abban az esetben is, ha a profiljukból adódóan esetleg az irodalom kisebb teret kapott a hasábjaikon – inkább az állhatott érdekében, hogy minél nagyobb terjedelmet, minél kiemeltebb helyet adjanak Kosztolányi kínai verseinek, mint az, hogy kisebb terjedelemben és az értéktelenebb hasábokon közöljék a műveit. Van példa arra, hogy a csokrok a bennük szereplő versek és a sorrendjük tekintetében is változatlanul jelennek meg egymás után,¹⁴ de arra is, hogy maguk a versek két vagy több közlésben megegyeznek, miközben sorrendjük változik,¹⁵ vagy arra, hogy két csokor egy-egy vers

híján azonos.¹⁶ Ennél nagyobb léptékű eltérések is akadnak bőven: például van, hogy kiválik az első közlésből egy vagy több vers, és később másokhoz illeszkedik, vagy önálló csokrot alkotva jelenik meg;¹⁷ esetenként sokkal korábban publikált vers vagy versek jelennek meg újra és/vagy kerülnek be későbbi közlésekbe.¹⁸

Van, amikor lehet sejteni, hogy a lapok fizikai adottságai vagy a szerkesztő közlési politikája áll a változások mögött. A 203–207. versek például a *Pesti Hírlap Vasárnapjában*, Kosztolányi saját rovatában (*Vasárnap*, 1934. március 18.) egy teljes oldalt, a szabadkai *Naplóban* (1934. április 17.) egy teljes újság-oldal magasságú hasábot kaptak, s az eltérő sorhosszúságú verseket a szedő mindkettőben könnyen el tudta helyezni a margón belül; a versek sorrendje így ezekben azonos. Az *Ellenzékben* (1934. augusztus 19.) viszont két, körülbelül féloldalnyi magasságú hasábban kellett a szedőnek helyet adnia az öt versnek, melyek közül az egyiknek [204.] a hosszú sorai nem fértek volna el egy hasábban, így ezt kiemelte közülük, s a csokor végére helyezte (két hasáb szélességet adva így neki), ezért kerül itt ez a csokron belül a második helyről az ötödikre.

A *Bukaresti Lapok* című újság a *Brassói Lapok* bukaresti kiadása volt, mely a reklámokon és a helyi érdeklődésre számot tartó híreken kívül lényegében azonos tartalommal jelent meg a két városban.¹⁹ Az, ahogyan (két) lap közli a kínai verseket, érvényt ad a Karinthy-anekdótának, de ezzel egy időben a szerkesztőknek azt a törekvését is mutatja, hogy minél több helyet szenteljenek Kosztolányi műveinek a hasábjaikon. A bukaresti lap például 1931. november 21-én a *Pesti Hírlap Vasárnapja* november 8-i csokrát veszi át [89., 90., 95–100.], s a versek (a sorrendjüket is megőrizve) a *Hírek* rovatban kapnak helyet.²⁰ A tördelő a szedéstükör szélesítésével (a nyomtatási tér növelésével) oldja meg, hogy a széles sorok a hasábban elférjenek. De a csokor nyolc verséből csak hétnek

adnak itt helyet, az utolsó előtti hagyják ki [99.], nem az utolsót, Tu Fu *Tébolyult világ* [100.] című versét, talán azért, mert tematikusan ez illik jobban az utána következő kishírhoz, mely egy amerikai gyilkos ítéletéről szól, s *Tébolydából a villamosszékre* címmel jelent meg. A kimaradó verset a főlap, a *Brassói Lapok* hozza le négy nappal később, egymagában, a *Hírek* rovat élén.²¹ Másik példát adva, a *Brassói Lapok* 1932. május 7-én két kínai verset közöl, egy friss fordítást [129.], melyet pár héttel korábban jelentetett meg először Kosztolányi, valamint egy jóval régebbit [43.], mely az első megjelenését követően már a *Kínai és japán versek* kötetben is szerepelt. Ugyanezen a napon a bukaresti társalapnak ugyanerről az oldaláról elmarad egy reklám és egy pár soros, a helyi olvasóknak szóló szerkesztőségi felhívás; a fennmaradó helyet a szerkesztő egy rövid hír és egy nyolcsoros kínai vers [42.] között osztja meg, így bővül itt háromdarabosra a kínai versek csokora.

A versek sorrendjét, a kötet kompozícióját a *Kínai és japán versekben* is befolyásolták a kiadás fizikai paraméterei. Az egyedi megjelenésű, „a karácsonyi könyvpiacnak tartalmilag, formailag legművészebb, ajánlékozársra legalkalmasabb” kötetét, a „teljesen keleti ízlésű” kiadást Jaschik Álmos tervezte, s ő rajzolta „a finom művészetű illusztrációkat” is,²² bizonyára Kosztolányival is egyeztetve s az ő útmutatását (is) követve.²³ A kiadáson első ránézésre is látszik, hogy szép, elegáns oldalakat és oldalpárokat akartak alkotni. A versek elrendezésének vezérelve az volt, hogy az oldalhatárok ne törjék meg a verseket, ne fussanak át a hosszabb versek sorai a következő oldalra, és minden vers, oldal és oldalpár önmagában is harmonikus képet alkosson. Valószínűleg nem tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy Kosztolányi számára ez a szempont ugyanolyan súlyú lehetett, mint a versek sorrendjének kérdése; bár dokumentumok

ezt nem bizonyítják, de a kiadás nem hagy kétséget efelől.

Ezt igazolja az a két vers is (Po Csü-ji *Arany Harang* [54.] és *Emlékezés Arany Harangra* [55.] című költeménye), amelyet Kosztolányi a legtöbbször, összesen hatszor közölt, s az öt lapbeli közlésnél mindig együtt, közvetlenül egymás alatt jelent meg. Mindkét vers viszonylag terjedelmes (a címet nem számítva tizenkettő, illetve tizenhat sor), s ezért a *Kínai és japán versekben* nem fért volna be a kettő együtt egy oldalra úgy, hogy a második sorai ne fussanak át a következő lapra. Így itt – ha a könyvolvasás szokott, laponként haladó sorrendjében értjük – közéjük helyezték azt a csupán nyolcsoros s így az *Arany Harang* gal egy oldalon is elférő verset ([56.]), amelyet a lapok csokrai mindig utánuk közöltek, az *Emlékezés Arany Harangra* pedig a szemközti oldalra került. Ezzel viszont a két vers a kötet bal és jobb oldalán, egymással szemközt, párhuzamosan kapott helyet, egy oldalpárban, ami talán még szemléletesebben emeli ki az összetartozásukat.

A *Kínai és japán versekben* a művek sorrendjében ennek ellenére elég jól követhetők a korábban publikált csokrok nyomai, melyeknek a versei általában kisebb sorrendi változtatásokkal kerültek itt egymás után. A kötet első felében az 1930. november 2-ától 1931. november végéig lapokban közölt csokrok *nagyjából* időrendben kaptak helyet (csak tíz vers került át közülük a második egységbe), a második felében viszont, a korábban (1929 és 1930 szeptembere között) közölt verseknél a publikálás időpontjára alapozott rend jobban felborul. A kötetformálás tudatosságára a kínai verseket nyitó és záró vers mutat rá: a ciklus élén a *Tűcsök* [48.] című Li Sang-jin vers, a végén pedig Li Taj-po költeménye, *Az örök vers* [21.] evokáció-, illetve kódaserűen, ars poeticus önreflexióként, de az olvasónak az olvasás útjára bocsátásaként és tőle való elbúcsúzásként is olvasható. ■ ■ ■

ARANY-HARANG.

Po Cs8-4.

Negyven se voltam a lányom születén
s Silvette az Arany-Harang nevet.
Egy éve éppen, hogy a földön él,
csak élni tud még, ésde nem beszél.
Szegény remé, — mert a bölcs nem szelídül
a föld jóhoz, több neki a rang.
Most nem magamban van békém, de kívül
s kincsem, jutalmam egy: Arany-Harang.
Ha nem hal itjan el lednyom és őt
megtarthatom, férjhez kell adni később.
Így ötven is leszek, mikor utóbb
a nagy hegyekbe visszavonulok!

ERED UTÁN.

Po Cs8-4.

Ered után — egy csöppet szundikál,
felfröcsköl — két csésze tea vár.
Kieszt kintelek, hogy adó tőri hálot
nyugat felé a laskadt napugla.
Bizony rövid a nap annak, ki vidám
és rest az év annak, ki kűszködök,
de annak, aki már semmit se kíván
s csak éldegél, aines »hosszú» és »rövid».

26

EMLEKEZÉS ARANY-HARANGRA.

Po Cs8-4.

Bán rones vagyok, beteg és negyvenéves,
ő három volt a ártsálan, kedves-édes.
Nem is fia, de több a semmiad,
kislányka, aki csókol, gögicst.
Egy nap pedig eltűnt a szemléigbe,
árvy lett belőle, aki ragyogott.
Oly furesz szókat sütiogott szegényke
halálos ágyán, mert már gagyogott.
Ardó érzem, hogy virulok s a testünk
a föld felé huz és rabláncba eszünk.
Végül derűlen néztem őt, ki megholt,
aht mondogatva, hogy a múltba sem volt.
Három tressz, től most így esendesebben,
már azt hittem, feledni is tudom
s ma reggel vér fakadt a régi sebben:
őreg dadáját láttam az után.

A NEGY PAPLAN.

Po Cs8-4.

Hogy jának az után, kűt kivert a bonara.
En nem saorvzhetek nekik kabátot, inget.
Csak volna paplanom, tiszter lábnai hosszú,
hogy betakarhatnám vele egész Peking-et...

27

AZ ORSE VERS.

Li Tai Po.

Pingüenok magam, betűket írva,
gyöngy harnaias, bambusz rög, mint a hab,
vertem vetek a tűndőhő papírra,
mint hőbe szilvaf-virágokat.

Nők hóaljjába mandarin virága
meddig szagos? És meddig di a hó?
Jaj, bár örök lehetne ez a drága,
bűz versem, amli most kesem leró.

28

- 1 ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi kínai versfordításai*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1991/5–6., 543–578., valamint ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi kínai és japán versfordításainak keletkezéstörténete; a japán közvetítő szövegek jegyzéke*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2008/4., 407–434.
- 2 A hagyaték sorsáról részletesen lásd KOSZTOLÁNYI Dezső *Levelezése I. 1901–1907*, szerkesztette BUDA Attila, összeállította, a leveleket sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta BUDA Attila, JÓZAN Ildikó, SÁRKÓZI Éva, Pozsony, Kalligram, 2013, 709–719., 761–764 (Kosztolányi Dezső Összes Művei. Kritikai kiadás).
- 3 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők. Külföldi antológia*, Budapest, „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt., 1914 (Bibliotheca Vitae – Az Élet Könyvei).
- 4 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők. Külföldi antológia*, 1–3., Budapest, Révai, 1921.
- 5 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Kínai és japán versek*, Genius–Lantos, é. n. [1931], JASCHIK Álmos rajzaival.
- 6 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők. Külföldi antológia a költők arcképeivel*, Budapest, Élet („Révai-bizomány”), é. n. [1916].
- 7 Vö. KOSZTOLÁNYI Dezső, „most elmondom, mint veszttem el” *Kosztolányi Dezső betegségének és halálának dokumentumai*, szerkesztette, sajtó alá rendezte és jegyezte ARANY Zsuzsanna, Pozsony, Kalligram, 2010 (Kosztolányi Dezső Összes Művei), 456.
- 8 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Idegen költők anthológiája*, 1–2., Budapest, Révai, é. n. [1937].
- 9 ILLYÉS Gyula, *Kosztolányi, a versfordító* = KOSZTOLÁNYI Dezső, *Idegen költők*, sajtó alá rendezte és bevezette ILLYÉS Gyula, Budapest, Révai, é. n. [1942], 9. Érdemes megjegyezni, hogy az előző kijelentésével szemben Illyés nem közli az összes kínai verset, mely a *Modern költők* 1921-es kiadása után jelent meg, csak mintegy a felét, azokat, amelyeket a *Kínai és japán versek* 1931-es kiadása nem tartalmazott.
- 10 Erre utalhat az *Izenet Meng Hao–Jannak* című Li Taj-po-fordítás [158.] közlése, lásd *Jegyzetek*.
- 11 A kínai és a japán anyag a két nyelv miatt is kezdetül fogva külön-külön kutatás tárgya volt, de rendkívül sok időt és nagy erőfeszítést igényelt az eredeti és a közvetítő nyelvi források azonosítása is. Ez külföldi könyvtári kutatások nélkül kivitelezhetetlen lett volna, ezek ütemezése és megvalósulása pedig a kutatásra fordítható költségvetés függvénye volt.
- 12 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Idegen költők. Összegyűjtött műfordítások* [szerk. Réz Pál], Budapest, Szépirodalmi, 1966. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Idegen költők*, 1–2., összegyűjtötte, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Réz Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1988. Lásd még KOSZTOLÁNYI Dezső, *Japán és kínai költők*, sajtó alá rendezte Réz Pál, szaktanácsadó ZÁGONYI Ervin, [Budapest], Pantheon, 1995.
- 13 KARINTHY Frigyes, *Kínai vers*, Színházi Élet, 1932. július 3–9., 46–47.
- 14 Lásd például [48–52.]: PHV, 1930. november 2. és BtL, 1930. november 10., vagy [200–202.], mely négy lapban is egyformán jelent meg (PMH és Ell, 1934. január 28., PHV, 1934. február 4., N, 1934. április 13.). (A rövidítések feloldását lásd a *Jegyzetek* élén álló *Rövidítések*, *hivatkozások* című fejezetben.)
- 15 Lásd például [85–88.]: N, 1931. szeptember 13. és PHV, 1931. október 4., vagy [203–207.]: ez két helyen azonos (PHV, 1934. március 18., N, 1934. április 17.), egy harmadik lapban viszont eltérő sorrendben jelent meg (Ell, 1934. augusztus 19.), akárcsak a [188–193.], lásd PHV, 1933. július 9. és PMH, 1933. november 12., valamint N, 1933. július 30.
- 16 Lásd például PN, 1930. május 18. [22–31.] és N, 1930. június 8. [22., 24–31.] vagy PHV, 1931. május 31. [80–84., 42.] és N, 1931. június 7. [80–84.].
- 17 Erre nézve például a 111–119. versek közléseit érdemes megfigyelni.
- 18 Például a PHV már említett számát (1931. május 31.), vagy BtL, 1932. december 10. [127., 131., 32., 36., 38.].
- 19 Itt szeretnénk köszönetet mondani Filep Tamás Gusztávnak és Bárdi Nándornak a *Bukaresti Lapok* lapszámainak felderítéséhez nyújtott segítségükért.
- 20 A brassói főlapban ugyanezen a napon ugyanezt a helyet bűnügyekről, balesetekről, a méhek tájékozódásáról szóló kishírek töltik ki.
- 21 A bukaresti lapnak ugyanezt az oldalát reklámmal töltik ki, melyek nemcsak a vers, hanem sok egyéb rövidhír helyét is elveszik.
- 22 A Genius–Lantos Kiadó kínálja ezekkel a szavakkal Kosztolányi kötetét abban a hirdetésében (*Est*, 1931. december 6., 7.), mely a megjelenés gazdasági és társadalmi kontextusát is felvillantja. A több mint feloldalas hirdetés élén, nagy betűkkel kiemelve ez olvasható: „Súlyos anyagi gondok közepette találja az idei karácsony az egész világot, közte ezt a mi özszezsugorodott, kis magyar világunkat is. Amikor ünnepi ajándékot vásárlunk, nem adhatunk pénzt múltékony örömet okozó, gyorsan romló holmiért. A legtartósabb, legnemesebb élvezetet nyújtó karácsonyi ajándék a könyv! A Genius–Lantos Könyvkiadó Rt. alkalmazkodva a mai súlyos időkörhöz, eddigi különféle áru könyveit két típusra korlátozta és ezentúl túlnyomólag csak 2,20 és 2,85 pengő árú könyvei lesznek.” A hirdetésben ajánlott harminchat könyvből öt (illusztrációkat, képeket tartalmazó) kötet nem esik ebbe az ársávba, köztük Kosztolányié, melyet 3,60 pengőért dobott piacra a kiadó.
- 23 A kötet kiállításában feltűnően hasonló Richard Wilhelm kötetére (*Chinesisch–Deutsche Jahres- und Tageszeiten. Lieder und Gesänge verdeutscht von Richard Wilhelm*, Jena, Eugen Diederichs, 1922), melyből Kosztolányi 1929 szeptemberében–októberében öt verset [10–14.] is közölt. A borítón szereplő sárkány és a kör, valamint az egyedi, zsinóros fűzés nem hagy kétséget afelől, hogy a német kiadás inspirálta a magyar kiadásnak ezeket a megoldásait (a két borítót lásd a *Képmellékletben*).

A szögletes zárójelben szereplő számok a versek kötetbeli sorszáma utalnak.

Kalmár Éva (Szeged, 1938) sinológus, műfordító, szerkesztő.

Józan Ildikó (1968) irodalomtörténész, az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet docense.